

TALENTUM 3

KINCSKERESŐK

Helyi értékeket kutató diákok

TALENTUM 3

Felvidéki
Tehetségsegítő
Tanács

2021

A kiadvány megjelenését támogatta:

AGRÁRMINISZTERIUM

Talentum 3

Kincskeresők – helyi értékeket kutató diákok munkái

Szerkesztette: Szanyi Mária

Kiadta: Mentor TT – Mentor Felvidéki Tehetségsegítő Tanács, 2021

Grafikai előkészítés és nyomtatás: KEMAR Plus, Martovce

ISBN: 978-80-974181-0-6

Bevezetés

„Mert azt tanultam mindenütt, azt láttam minden nagy nemzetnél, hogy az apák dolgát folytatják az utódok. Ugyanezt látjuk északon és délen minden olyan nemzetnél, akikhez mi tanulni járunk, hogy hazajöve lebecsülhessünk mindent, ami a miénk merthogy itthon nincsen készen akkora kultúra, akkora művészet, mint amilyent hozhatunk könnyen, készen – külföldről. Mert nekünk azt előbb csinálnunk kellene. Mert össze kellene szednünk nagy fáradtsággal az ország minden részéről a széjjel-szórt köveket, hogy azokkal a magunk képére építhessünk.

És ehhez hit is kellene, és nagy fanatizmus is, és rettenetesen sok munka...”

Kós Károly

A Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége tizenöt éve, 2006-ban indította útjára a Kincskeresők – helyi és regionális értékeket kutató diákok mozgalmát. Azóta gyűjtik lelkes pedagógusok és szorgalmas diákok a „kincseket”, a Koós Károlytól vett idézettel szólva hittel, fanatizmussal és rettenetesen sok munkával. A Kincskeresők XV. országos konferenciájáig a kezdetektől fogva elhangzott tízperces vetített képes előadások száma meghaladta a 680-at. Évek óta tapasztaljuk, hogy a sok munkának lassan-lassan érik a gyümölcse. Helytörténeti segédtankönyvek, munkafüzetek készültek azokra a helyi értékekre és helyi ismeretekre alapozva, melyek a Kincskeresők nyomán kerültek felszínre.

2006-ban a Kincskeresőkre szóló felhívás értelmében a középiskolásoknak a 10 perces vetített képes előadás mellett a témát feldolgozó esszét is kötelező volt benyújtaniuk. A 39 középiskolás pályamunkából tíz jutott el az országos konferenciára. A hozzájuk kapcsolódó esszéket a Pedagógusszövetség külön kötetben jelentette meg.¹ A továbbiakban nem nyílt alkalom, hogy a Kincskeresők konferenciára feldolgozott helyi értéket külön kiadványban tárjuk az érdeklődők elé, de a szlovákiai magyar iskolák tehetségeinek munkáit felsorakoztató két kiadványba – Talentum² és Talentum 2³ – a Kincskeresőkön elhangzott előadások esszéváltozataiból is bekerült néhány. Mivel kezdetektől fogva fontosnak tartottuk, hogy a sok munkával, utánjárással feldolgozott helyi értékek a Magyar Interaktív Televízió⁴ felvételein túl, nyomtatott formában is eljussanak az érdeklődőkhöz, bár nem tettük kötelezővé, de mindig szorgalmaztuk a képekkel illusztrált esszék benyújtását is.

A Talentum kiadványokba bizonyos szempontok szerint válogatva jelentek meg a kincskeresős munkák: részben időkorlát (3–4 évesnél nem régebbi dolgozatok), másrészt terjedelmi korlátozások határozták meg a megjelentetést. A Mentor TT által kiadott Talentum 2 szerkesztése alkalmával reméltük, hogy a következő – Talentum 3 – kincskeresős

1 Szanyi Mária szerk.: Kincskeresők, regionális értékeket kutató középiskolások pályamunkái. SZMPSZ, Komárom, 2006.

2 Talentum, Szlovákiai magyar iskolák tehetségei, Szlovákiai magyar Pedagógusok Szövetsége, Komárom, 2013

3 Pék László – Szanyi Mária (szerk.): Talentum 2, Szlovákiai magyar iskolák tehetségei, Mentor TT, 2017.

4 A Kincskeresők külön menüpont alatt jelennek meg: www.televizio.sk/tag/kincskeresok (letöltés: 2021. 10. 26.)

tematikus kötetet már 2018-ban az olvasók elé tárjuk. Pályázataink azonban mindeddig sikertelenek voltak, így csak most, három év késéssel jelentkezünk a Kincskeresők önálló kötetével.

Ebbe a kötetbe a régebben elkészített dolgozatok is bekerültek, de örömmel tesz-szük közzé a legújabb munkákat is, amelyek terjedelmi megkötés nélkül érkeztek esszé-pályázatunkra. Célunk, hogy folyamatosan közreadjuk mindazon dolgozatokat, amelyek a Kincskeresők indulása óta elhangzott előadásokat dolgozzák fel. A szerzők és a dolgo-zatok címe mellett mindegyik bevezetőjében szerepel, a Kincskeresők melyik konferen-ciáján mutatták be az adott témát, melyik iskolát képviselték az előadók, illetve ki volt a felkészítőjük. A diákokat rendszerint a tanárok készítették fel, de esetenként szülők vagy más, iskolán kívüli helytörténész vagy a téma alapos ismerője segített felkészülni az elő-adásokra, illetve jelentős szerepet vállalt az írásbeli megfogalmazásokban.

Az itt közreadott dolgozatok, a konferenciákon elhangzott előadásokhoz hasonlóan, változó színvonalúak, és feldolgozottságuk is változó. A konferenciákra igyekeztünk min-dig a legszakavatottabb zsűritagokat hívni, akik tanácsaikkal, kérdésfelvetéseikkel további alapos kutatásra ösztönözték a tanulókat. A „hogyan tovább” tekintetében tanácsokkal látták el a diákokat és felkészítőiket. Volt, aki megfogadta a tanácsot, és további kutatással tette teljessé a téma leírását, de volt, aki már a jelentkezési laphoz bővebb leírást csatolt, és ezt tartotta közlésre méltónak. Azonban ezeket is közreadjuk, mert fontosnak tartjuk, hogy még a töredékes ismeretek is megjelenjenek, ha helyi értékekről, visszaemlékezé-sekről van szó, mert bár szerzője tovább nem foglalkozik a témával, de lehet, hogy leírása nyomán inspirációt nyújt valakinek a további kutatásra.

Egy-egy téma kifejtésében sokat segít, hogy az interneten szakkönyvek és ismeret-terjesztő kiadványok, tanulmányok érhetők el. Ugyanakkor az információbőség nagyobb odafigyelést, kritikai szemléletet kíván. A munkák színvonala hűen tükrözi a felkészítő ta-nárok igényességét, az esszék készítőinek pontosságát és a téma iránti elkötelezettséget. A dolgozatok megfogalmazásában, az idézetek és bibliográfiai pontosság tekintetében mindenképpen haladás érzékelhető, ha a munkákat a Kincskeresők első megjelenése óta értékeljük, bár még mindig gond van a források pontos megjelölésével. Különösen az internetes információnál gyakori, hogy a weboldal címe mellett nem tüntetik fel a fel-használt könyv vagy cikk szerzőjét, címét, a letöltés időpontját. Öröndetes viszont, hogy a kutatások során egyre többen fedezik fel a levéltári kutatásokban rejlő lehetőségeket.

2020-ban a Covid járvány miatt nem tarthattuk meg a Kincskeresők XVI. konferen-ciáját, ám valóra váltottuk régóta dédelgetett tervünket: meghirdettük a Kincskeresők esz-szépályázatát. Jó érzéssel töltött el, hogy a beérkezett munkák által nagyon értékes, új ismeretekkel gyarapodhattunk.

Reménykedünk, hogy felhívásaink nyomán a régebbi eladásokra épülő esszék is elké-szülnek, a mindig érvényes esszépályázatunkra pedig további értékes munkák érkeznek. Munkánkat nagyban segíti, hogy 2021-ben megalakult a Kincskeresők Tájéegységi Értéktár, ezáltal felhívásaink és a feldolgozásokkal kapcsolatos információk még szélesebb körben jutnak el az érdekeltekhez.

A dolgozatok olvasása közben hajlamosak vagyunk a téma feldolgozását kutatói szemmel, a „kutatók” iránti szakmai elvárásokkal szemlélni, miközben elfeledkezünk arról, hogy diákmunkákról van szó. És így is van rendjén. Mert a dicséret és elismerés mellett csak az igényes elvárások serkenthetik diákjainkat a magasabb színvonalú munkákra, fejlődésre.

Reméljük, hogy a jelen kötet is felkelti a figyelmet a helyi értékek feltárása iránt és hozzájárul ahhoz, hogy rövidesen újabb „kincseket”, megőrzésre érdemes helyi értékeket tárhatunk az olvasók elé!

Szanyi Mária

Molnár Krisztina: Megkerült kincseink A tornai templom freskói

Kincskeresők X., 2014.

Felkészítő: Molnár Ilona

Márai Sándor Alapiskola és Gimnázium, Kassa

A tornai templomban a 15. századból való freskókat 2004-ben fedezték fel, amikor a tetőcsere után a hívek elhatározták, hogy kifestetik a templomot. Mielőtt a festés elkezdődött, a műemlékvédelem elrendelte a falak vizsgálatát, ezért szondáztak, próbafúrásokat végeztek, így találtak rá a freskókra.

2006-ban megkezdődött a restaurálás, amely 2014 tavaszán fejeződött be.

2011-ben Kincskereső táborban voltunk Ájban, ahonnan ellátogattunk a tornai templomba is. Ekkor már feltárták a freskókat és javában folyt a restaurálásuk. Az állványokra is felmászhattunk és közelebbről is megtekinthettünk a restaurátorok munkáját.

Sajnos csak töredékek maradtak fenn az eredeti díszítésből. Valamikor a szentély minden falát freskók borították. „A kvalitásos, az egész szentélyre kiterjedő dekoráció az udvari művészet minőségét és kifinomultságát hozta el a vár alatti településre.” (Jékely Zsombor)

Dr. Krcho János építésztechnikus szerint ezek a megkerült freskók a legértékesebb falfestmények közé tartoznak a korabeli Magyarország területén.

A szentélyt a Tornai család építtette a templomhoz. A Tornaiek 1406-ban kihaltak, a birtok visszaszállt a királyra, a király pedig két leghűségesebb emberének adományozta. 1409-ben Özdögei Besenyő Pál szlavón és horvát bán birtokába került, aki egyben tornai ispán is volt. Özdögei az akkori király, Luxemburgi Zsigmond egyik hű embere volt, zászlósúr, aki mindenüvé elkísérte királyát.

Ebből a korból származik egy kehely, amelyet a Magyar Nemzeti Múzeumban őriznek és az adományozó Besenyő Pál címere díszíti. Szintén ebből a korból származik egy harang, amely a kistemplomban található.

Budán, a király udvarában a kor legkiemelkedőbb művészei dolgoztak, és a király legfőbb tisztségviselői meghívták őket a saját birtokközpontjukra is. A szakemberek megállapították, hogy legalább 2 festő dolgozott Tornán a XV. század elején.

*A Tornáról származó
Zsigmond kori kehely*

A Bebek-harang

Konszekrációs kereszt

A feltárt freskókat a templomban a második festésréteg őrzi. Ezt megelőzően csak fehér meszelés volt, egyszerű piros kereteléssel. Ebből az időből való a szentély falán található 4 konszekrációs – magyarul felszentelési – kereszt.

1440-ben a husziták kezére került a templom, akik leverték a vakolatot, a templomot átfestették. A későbbi idők folyamán az emberek tudatából már kitörlődött, hogy ott valaha freskók voltak. Később újabb festékrétegeket vittek fel.

Sajnos a freskók nagy része az idők folyamán megsemmisült, a megmaradtak is rossz állapotban vannak. A legtöbb freskó az ablakok körül és a keleti falon maradt meg. A gótikus boltíveket 2 zárókő fogja össze: az egyiken vadkan, a Tornaiak címerállata, a másikon bárány: Isten Báránya – Agnus Dei.

Zárókő: vadkan, a Tornaiak címerállata

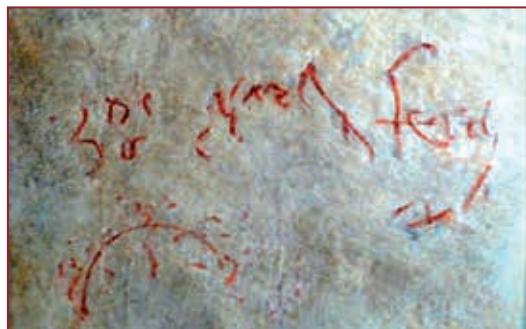

Zárókő: Isten báránya

Feltáráshoz kerültek az ún. középkori graffitik is, és ezeket is restaurálták.

A keleti fal legfelső részében található egy gyönyörű rozetta, béléletében növényi ornamentikával.

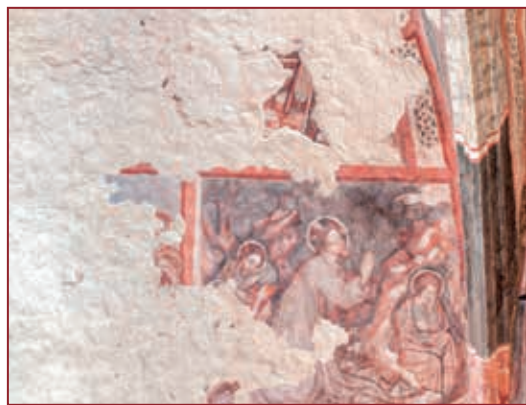
A szentély északi falában pasztofórium (szentségtartó) található. A szentély északkeleti részén *Krisztus az Olajfák* hegyén jelenetet ábrázolja a töredékes falfestmény. Középen az imádkozó Krisztus látható, körülötte az alvó apostolok, a sarokban pedig Isten jobbját látjuk, amint megáldja őt.

Középkori graffitik

Körablak, bélletében növényi ornamentika

Freskótöredékek – Jézus az Olajfák hegyén

Jézus az Olajfák hegyén (részlet)

A keleti falon, a körablak alatt Júdás áruló csókját ábrázolja a falkép. Júdás kiszolgáltatja Jézust a katonáknak. Jézus mellett Péter apostolt láthatjuk karddal a kezében, a Jézus mellett térdeplő alak, pedig a szolga, akinek Péter levágta fülét, és Jézus meggyógyította. Az alatta lévő freskón a felfelé tekintő apostolok nagy valószínűséggel *Krisztus mennybe-menetele* freskó részletéből valók. A felső részben *Jézus születését* jelenítette meg a festő. Az imádkozó Mária a csecsemő Jézus mellett térdel. A háttérben felismerhető a szalmafedelű istálló, Jézus születésének a helye.

A szentély déli falába mélyed a négyszemélyes faragott ülőfülke egy-egy leplet tartó angyal képével.

A keleti fal alsó részébe építették be Tornai János síremlékét, aki valójában nem itt nyugszik. Ez a síremlék homokkőből készült, a későbbiekben feketére festették.

Az ülőfülkétől kelet felé indulva női alakok képei: Antiochiai Szent Margit, aki kezében sárkányt és keresztet tart, mellette Szent Dorottya, kezében egy rózsával teli kosárral, majd Szent Orsolya nyílvevővel, és (Peter Gomboš restaurátor szerint) Szent Ludmilla, kezében szőlőfürttel. Még további 3 nőalak is látható, akiket egyelőre nem tudtak beazonosítani.

Antiochiai Szent Margit

Freskórészletek-középen Szent Orsolya

Szent Orsolya

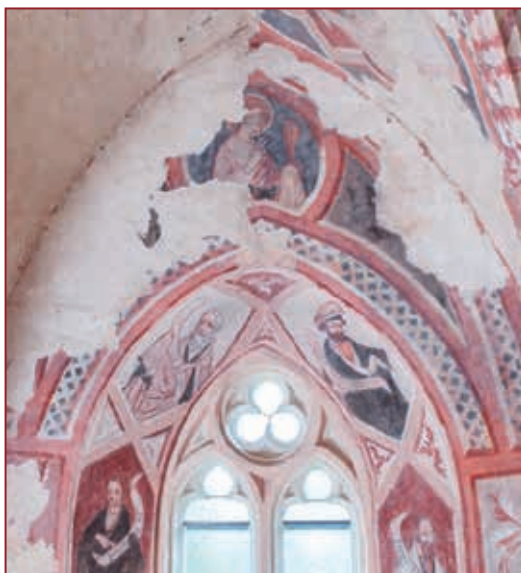
Szent Orsolyánál megemlítenéd, hogy itt látható az egyik konsekrációs kereszt a 4 közül. Megfigyelhető, hogy a két ábra fedi egymást. Ez bizonyítja azt a tényt, hogy a falfestmények nem ugyanabból az időből valók. Érdekes tudni, hogy a szentély alsó részében már a román kor óta hagyományosan apostolokat ábrázoltak, itt, a tornai templomban a gótika korában főleg női vértanú szűzek szerepelnek.

A szentélyben három nagy, csúcsíves ablak található. Ezek közül az egyik teljesen be volt falazva, a másik kettőt is megkisebbitették, de most teljes pompájukban láthatjuk őket.

Az ablakbélleteken próféták képei vannak. Összesen 30 alak volt a három ablakban. Az alakok többsége férfi, glória nélkül. Onnan tudhatjuk, hogy próféták, hogy kezükben tekergő írásszalagot tartanak.

Ablak freskókkal

Ablakrészlet freskókkal

Az egyik ablak fölött Szent János evangélista látható kezében kehellyel. A másik ablak fölött Keresztelő Szent János, kezében az Agnus Dei-t ábrázoló koronggal.

A figurális freskók mellett nagyon szép a szentély ornamentális díszítése is. A vörös és a fekete árnyalatai dominálnak. A szürke valószínűleg királykék lehetett, amely akkoriban az egyik legdrágább festék volt. Főleg a diadalív szentély felőli oldalán és az ablakok körül a legszebb a díszítés.

Prokopp Mária neves művészettörténész, az ELTE professzorasszonya foglalkozott behatóan a Kárpát-medence, a Magyar Királyság középkori freskóival, különös tekintettel a Gömörben találhatóakkal. 2000-ben Strasbourghban állította ki a gömöri anyagot Alexander Balegával, a kassai műemléki hivatal igazgatójával közösen, az Európa Tanács felkérésére. Nagy sikere volt a kiállításnak és azóta több európai fővárost is bejárt ez a kiállítás. 2007-ben a Dunaszerdahelyi Méry Ratio kiadó jelentette meg Prokopp Mária könyvét,

Középkori freskók Gömörben címmel. 11 gömöri templomot mutat be, melyek freskói szintén nagyon szépek és értékesek. Sajnos ebben a könyvben nem találhatóak meg a tornai freskók, mivel nálunk még csak akkor kezdődött el a restaurálás.

Én összehasonlítottam azokat a freskókat a tornaiakkal, és szemmel látható a különbség. A nálunk található freskók magasabb művészi színvonalat képviselnek. Abból is észre lehet venni, hogy nevesebb festők festették, hogy az alakok sokkal szebben és pontosabban vannak kidolgozva.

Szeretném egy kicsit behatóbban jellemezni a női szenteket: én ezeknek az alakoknak az arckifejezésén alázatosságot és szerénységet figyeltem meg. Szelídséget és mély lelkiséget sugároznak. A testük törékeny. Szerintem ez is azt mutatja, hogy vértanúk voltak és feláldozták magukat. Ezek az alakok enyhén S-alakot képeznek. A testüket földig érő, egész testet fedő bő redőzetű ruha és köpeny fedi, ez egy kicsit testetlen képet nyújt.

Szerintem ezek a freskók felbecsülhetetlen értékűek. Nagyon tetszik az összhatás, ahogy az egész fel van építve, egy kerek „történetet” mutat be: a születéstől a halálig. A színek és jelenetek melegséget sugároznak. Nagyon szép, áttekinthető kompozíciójuk van az egyes jeleneteknek külön-külön, de együtt is egy egységet alkotnak.

Nagyon örülök, hogy ehhez a munkához hozzáfogtam, mivel a kutatás során közelebbről is megfigyelhettem a freskókat, így jobban meg tudom becsülni ezeket az elveszett, majd szerencsére megkerült kincseinket. Ismereteimhez bő forrást nyújtott templomunk papja, községünk szülöttje ThDr. Juhász Attila PhD és professor emerita Prokopp Mária művészettörténész, akiknek ezúton is köszönöm odaadó segítőkészségüket.

Felhasznált irodalom:

*Jékely Zsombor: Előzetes művészettörténeti jelentés a tornai r.k. templomban feltárt falképekről.
www.torna.sk (Letöltés: 2014. szeptember 6.)*

Prokopp Mária: Középkori freskók Gömörben (2007), Méry Ratio Kiadó

Fotók:

Peter Gomboš

Jékely Zsombor

Mudrák Attila

Csámpai Janka: A Zobor-hegyi ezredéves emlékmű

Kincskeresők XV. 2019
Felkészítő: Csámpai László
Nyitracsehi

895-ben történt a „honvisszafoglalás”, amikor Álmos vezérünk idején őseink testvér-népüket meglelvén otthonra találtak és letelepedtek Európa szívében, a Kárpátok ölelte hazában.

1896 a magyar honfoglalás ezredik évfordulójának éve volt. A korabeli Magyarország városai és falvai lázas versengésben égtek, ki állít méltóbb emléket, ki tud felemelőbben megemlékezni az ezredik évfordulóról. Az ünnepségsorozatot nagy előkészületek előzték meg és rengeteg utólagos munkát követte. Az ország minden településén megemlékeztek a jeles eseményről. Ez alkalmából épültek az ország képét formáló híres középületek, hidak, utak, szobrok, emlékművek.

Az ezredik évforduló közeledtével a magyar országgyűlésben törvényhatározat született hét milleniumi emlékmű felállításáról, melyek majd az utókort emlékeztetik őseink Kárpát-medencébe történő bejövetelére. Az emlékművek tervezésével a pozsonyi magyar kulturális egyesületet, a Toldy Kört bízták meg dr. Thaly Kálmán vezetésével. A hét milleniumi emlékmű helyszínéül az alábbi településeket jelölték meg:

- **Pannonhalma**, az emlékmű Asztrikot, Pannonhalma első apátját ábrázolja, aki elhozta Rómából a Szent Koronát István királynak;
- **Pusztaszer**, ahol a hét vezér megejtette az országnak szerét, azaz megtartották az országolás első törvénykezését;
- **Munkács**, a város közel van a Vereckei-hágóhoz, melyen keresztül őseink eljutottak a Kárpát-medencébe;
- **Zimony**, hazánk déli kapuja;
- **Dévény**, a Kárpát-medence nyugati kapuja;
- **Brassó**, hazánk keleti kapuja;
- **Nyitra**, az északi emlékmű.

A kijelölt színhelyekből kitűnik, hogy a pannonthalmi és a pusztaszeri emlékművet színtiszta magyar környezet területére építették, a többi pedig magyarok és más nemzetiségű népek helyszínére. A zimonyi emlékművet Nándorfehérvárnál, a mai Belgráddal szemben állították, Hunyadi János elhalálózásának helyén. Az emlékmű nemcsak a kereszténységet és Európát hőiesen megvédő Hunyadira emlékeztetett, hanem a szerb nemzetnek is szólt: „Csak a Száva folyóig és ne tovább!” Dévényben és a brassói Cenk-hegyen Árpád vezér monumentális szobra volt látható egy hatalmas, henger alakú oszloppilléren.

A hét milleniumi emlékmű elhelyezkedése Nagy-Magyarország területén

Mindkettő emlékeztette a szomszédos országokat: „Ez Magyarország határa, melyet véráldozattal tartott meg a nemzet. Tartsd tiszteletben!”

Ezen hét emlékmű közül a nyitrai Zobor-hegyen felállított emlékműnek a történetét kívánom bemutatni az alábbiakban, az építésétől kezdve az ünnepélyes felavatásán át a tragikus sorsú végzetéig.

A nyitrai Zobor-hegyre azért esett a választás, mert a három vezér, Huba, Szoárd és Kadocsa itt vívták a honfoglalás utolsó győztes csatáinak egyikét. Az emlékmű a magyarokat és a szlovákokat egyaránt hivatott volt megszólítani. A magyarok számára biztató volt nemzeti totemállatunk, mely azt sugallta: „a turul védőszárnya alatt vagytok!”, a szlovákoknak pedig, akik között nagyon sok jó hazafi is volt, az emlékmű intésként is szolgált. Emlékeztette őket arra, hogy a szlovákok hosszú évszázadokon keresztül békességben és boldogságban éltek Magyarországon, azonban akik a magyar állameszme ellen incselkednének, hadd tudják, hogy ezen a hegyen akasztották fel Anonymus krónikája szerint a hitszegő Zobor vezért.

Mivel Zobor-hegy az egyház tulajdonában volt, Bende Imre nyitrai püspök örök időkre állami tulajdonba adta az emlékmű építésének helyét. A műemléket a tehetséges hódmezővásárhelyi fiatal szobrász, Kallós Ede készítette.

Voltak elképzelések, hogy az emlékművet a nyitrai várdombra vagy a város mellett a Zobor-hegy legmagasabb csúcsára kéne építeni. Végül úgy határoztak, hogy a hegyszirt szélére építik, így az emlékmű a városból is jól látható volt, sőt bármelyik irányból közelítették meg az utazók a várost, az emlékmű már messziről feltűnt.

Az emlékmű eredetileg 36 méter magas lett volna, nehogy beleolvadjon a mögötte lévő hegycsúcs körvonalába, de költségkímélés szempontjából és az idő rövidsége miatt

Az emlékmű építése

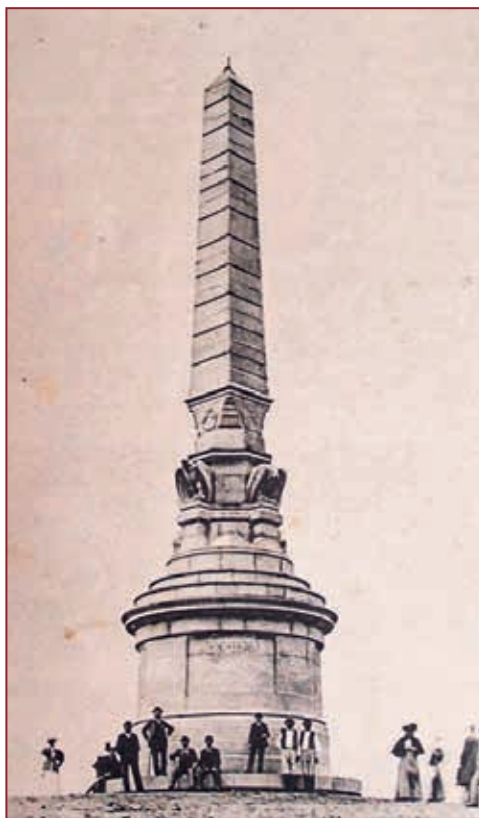
már látni lehetett a távolban feltűnő Zobor-hegy szirtjén az emlékművet. A nyitrai polgárok este lampionos körmenettel tisztelték meg a város vendégeit. Ez alkalmából egyházi és nemzeti énekeket énekeltek.

A nyitrai vármegyeházán elszállásolt vendégek díszvacsorát ültek.

Másnap reggel nyolc órakor az emberek díszmagyarba öltözve gyülekeztek a vármegyeháza előtti téren és a helyi bandérium vezetésével rövidesen elindult a menet fel a hegyre. Mögöttük díszes hintók sokasága és óriási tömeg haladt. A körülbelül négy és fél kilométeres úton annyi ember volt, hogy mikor a bandérium már a helyszínre ért, a menet vége még hosszasan kígyózott a város utcáin. Az ünnepségen a szlovák nemzetiségűek is jelentős számban részt vettek. Épp a korabeli szlovák sajtó említi, hogy a kanyargós, sziklás-rögös úton a szlovákok segítettek tolni a hintókat.

végül 22 méter magasra építették. A henger alakú talapzaton lévő csúcsos obeliszk 344 gránittömbből épült, melyeket egészen Erdélyből szállítottak Nyitrára. Az obeliszk négy oldalán egy-egy leeresztett szárnyú, repülőkészülő turul volt megformálva. A négy turul a négy égtáj felé nézett és onnan pásztázta a tájat, oltalmába vette az ott élő embereket. A henger formájú alappilléren pedig a magyar állami címer bronzablája volt látható.

Az emlékmű felavatására 1896. augusztus 30-án került sor. Már az ünnepség előtti napon megérkezett a budapesti küldöttség, élén Perczel Dezső belügyminiszterrel. A különvonaton érkező küldöttséget Érsekújvárról köszöntötte Thuróczy Vilmos, Nyitra megye főispánja és Kosztály Pál, Nyitra főpolgármestere. Érsekújvárról

Az emlékmű teljes pompájában

A felavatás napján az emlékmű még körbe volt állványozva, ugyanis nem volt teljesen befejezve az összes munkát. Bende Imre püspök ünnepélyes szentmisét celebrált a szabad ég alatt felépített oltáron. Perczel Dezső belügyminiszter díszbeszédet mondott a sokaságnak, melyben megemlítette: *„A zobori emlékmű nem azt fogja hirdetni az utókor-nak, hogy a magyarok itt akasztották fel Zobor vezért, hanem ennél sokkal nemesebb célok-at fog szolgálni. Azt hirdeti majd, hogy ami a szlávoknak Pannóniában nem sikerült – mégpedig az államalapítás és annak fenntartása – az együttesen sikerült a magyaroknak és a szlovákok-nak. A Haza iránti szeretet kösse össze az itt élő népeket.”*

1896. augusztus 30-án, a felavatás napján készült kép

Az ünnepségen jelen voltak az olyan nagy tekintélyű méltóságok is, mint például Latkóczy Imre államtitkár, Apponyi Lajos gróf és családja, vagy Crausz István nyitrai alispán.

Áadták az ez alkalomra készített arany, ezüst és bronz emlékérméket, melynek egyik oldalán a millenniumi emlékmű látható, másik oldalán pedig évszámok: 896–1896.

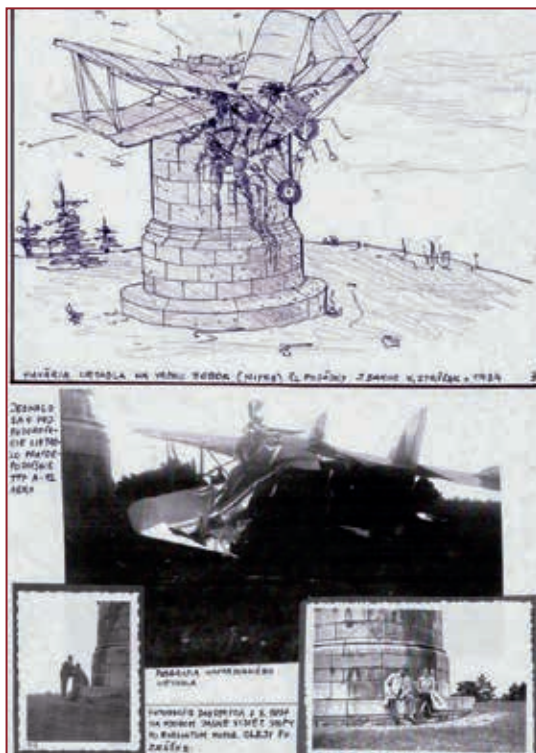

A tíz darab arany emlékérem egyike

A Zobor-hegy lábánál felállított négyszáz személyes katonai sátorban ünnepi ebédet szolgáltak az embereknek. Itt pohárköszöntőt mondtak a királyra, a Hazára és a népre. Az ünnepség hajnalig tartott, ökröt sütöttek, az emberek pedig táncoltak, mulatoztak pirkadatig.

Még a nagy világegés előtti években, a pánszláv eszméktől feltüzelt szlovák nemzeti-ségű nyitrai diákok kövekkel dobálták meg az emlékművet, kisebb rongálást okozva. Erről egy rendőrségi jegyzőkönyv is készült, mely máig megtalálható a Nyitra Megyei Szlovák Állami Levéltárban.

A Zobor-hegyi emlékmű helyszíne még ma is a nyitrai polgárok és a vidékiek egyik kedvenc kirándulóhelye, ahová diákok, szerelmesek és pihenni vágyók egyaránt járnak, hogy gyönyörködhesse a táj szépségében.

Fényképek a repülőgépszerencsétlenségről¹

A Hazánkat megnyomorító tri-
anoni békediktátum, ahogy a kül-
honban rekedt magyarságét, úgy
az emlékművek tragikus sorsát is
magában hordozta. 1921. február
9-én cseh legionáriusok robbantot-
ták fel a Zobor-hegyi emlékművet
a helyi polgárok heves ellenállása
dacára. A robbanóanyagot egé-
szen Pozsonyból hozatták, mert
csak harmadjára sikerült felrobban-
tani az emlékoszlopot úgy, hogy az
ledőljön. A robbantásban két cseh
katona életét veszítette, bár ezt a ha-
tóságok megpróbálták eltitkolni.
A vörösréz díszítésű állami címet
a katonák leverték és elzsákmá-
nyolták, az emlékmű mozdítható
darabjait pedig ledobálták a me-
redék hegyoldalon. Csehszlovákia
fennállásának tizedik évfordulója
alkalmával 1918–1928 évszámot
vésték a megcsonkított emlékmű
kövébe. 1934-ben egy repülőgép
csapódott az emlékműbe, mely

¹ Az internet több helyén is megtalálható az itt közölt kollázs (pl. m.facebook.com/pyramida.vysielac.zobor/photos/?tab=album&album_id=509166679443350, www.gonzoaviation.com/clanok/havaria-pozorovacieho-lietadla-na-zobore-1934).

A kézzel írt szövegek magyar fordítása:

Repülőszerencsétlenség a Zobor hegyen (Nyitra) a személyzet tagjai J. Baruc a V. Strýček.

Katonai felderítő repülőgép volt, valószínűleg A-12 Aero típus.

A balesetett szenvedett repülő képe.

A talapzatról készült fényképek 1937-ből, amelyeken jól látszanak az ütközéskor keletkezett olajfoltok.

A megcsonkított honfoglalási emlékmű mai állapotában

tovább rombolta a megmaradt pillér állapotát. Még évekkel később is látni lehetett rajta az olajfoltokat.

Mily különös a sors... Az emlékmű alapkövetésénél a talpazatba rejtettek egy okiratot, melyben ez áll: *„Te pedig emlékkő állj az időnek végezetéig. Állj, míg a Haza áll!”*. Hát nem különös? A Trianonban megcsonkított Hazánk két harmadát szakították el. A 22 méter magas Zobor-hegyi emlékműnek is csak az egyharmada maradt meg, az alappillére. Épp úgy, ahogy a mai Magyarország. A békediktátumban megcsúfolták a magyar állameszmét, a Szent Korona-tant, ahogy az emlékműről is leverték a címet. S árván, mégis büszkén áll erős alapjain ma is a megcsonkított Zobor-hegyi millenniumi emlékmű.

Az emlékműről és annak megmaradt csonkjáról több alkotás is született. Rajzok, festmények, versek, de még tanulmánykötet is.

A helyi magyarság minden év augusztus 30-án megemlékezést tart az emlékműnél. Mai napig megvan az emlékmű torzója. Ez a helyi magyarok féltve őrzött szimbóluma. Lelkes, hazaszerető emberek gyűjtötték össze a megtalált gránitdarabokat, melyek ma is megtekinthetőek az alsóbodoki Esterházy Zarándokközpontban és a nyitrai Jurta Látványtár udvarán. Ezek a kövek mesélnek. Múltunk, jelenünk és jövőnk rezgéseit rejtik magukban. Ezek azok a kövek, melyekre a költő azt mondja: *„élő szívként fájnak”*. Hát ezért olyan nagyra becsült nekünk, zoboralji magyaroknak a nyitrai millenniumi emlékmű.

Források:

www.youtube.com/watch?v=U2v3PbHHkpQ

www.gonzoaviation.com/clanok/havaria-pozorovacieho-lietadla-na-zobore-1934

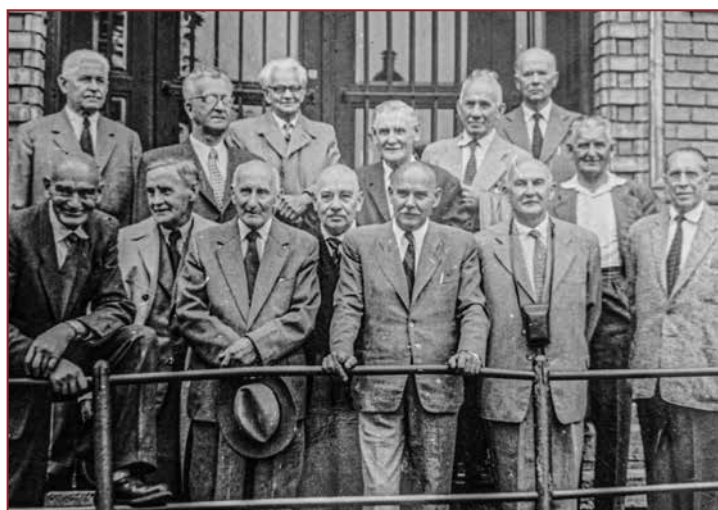
www.kozterkep.hu/16945/ezredevi-emlekmu#vetito=104156

Vojtek Lili:

Ükapám, Éliás Sándor első világháborús naplói

.....
TUDOK 2016 Felvidéki Regionális Konferencia – 2. hely
XVII. TUDOK 2017 Kárpát-medencei Konferencia – 2. hely
Duna Utcai Gimnázium, Pozsony
.....

Ükapám, Éliás Sándor 1892. február 19-én született Szencen, Éliás István cipész és Peska Mária fiaként. A házaspár 14 gyermekéből kilencen érték meg a felnőtt kort. Ükapám elemi iskolai tanulmányait Szencen végezte, majd középfokú tanulmányait a pozsonyi Magyar Királyi Állami Fémipari Szakközépiskolában folytatta 1906 és 1909 között.

A Magyar Királyi Állami Fémipari Szakközépiskola diákjainak érettségi találkozója. Éliás Sándor az alsó sorban, balról az első (Neustadt Magda tulajdona)

Éliás Sándor katonakori képe (Neustadt Magda tulajdona)

Először a szombathelyi Pohl Gépgyárban dolgozott, később a pozsonyi Siemens cégnél és a Rohwer Vasöntödében. 1911-től kezdte meg sorkatonai szolgálatát a 72-es pozsonyi bakaosztágban. További szolgálati helyeként Szombathely ismeretes.

Szolgálata pont az Osztrák-Magyar Monarchia hadba lépésekor ért volna véget, a hadi események miatt azonban új állomáshelyre vezérelték, a 6. vartüzérezred kötelékébe, az 1. fényszóró osztágba. Először a szerbiai fronton került bevetésre, ahol a Száva vonalán megkezdett támadásban vett részt 1915 júniusától.

A szerb hadsereg összeomlása után az Osztrák-Magyar Monarchia Dél-Tirolban kezdett támadást. 1916. május 15-re 300 zászlóaljat és 2000 löveget vonultattak fel Trient térségében a Monarchia csapatai. Az átcsoportosítás részeként Éliás Sándort is ide vezényelték.

1916. március 31-én hagyta el Újvidéket, majd Bolzanoba érkezett. A műszaki alakulatoknál szolgált, fényszóróként az éjszakai hadműveleteknél biztosította a gyalogság és a tüzérség részére a világítást.

Első világháborús fényszóró (BildarchivAustria)

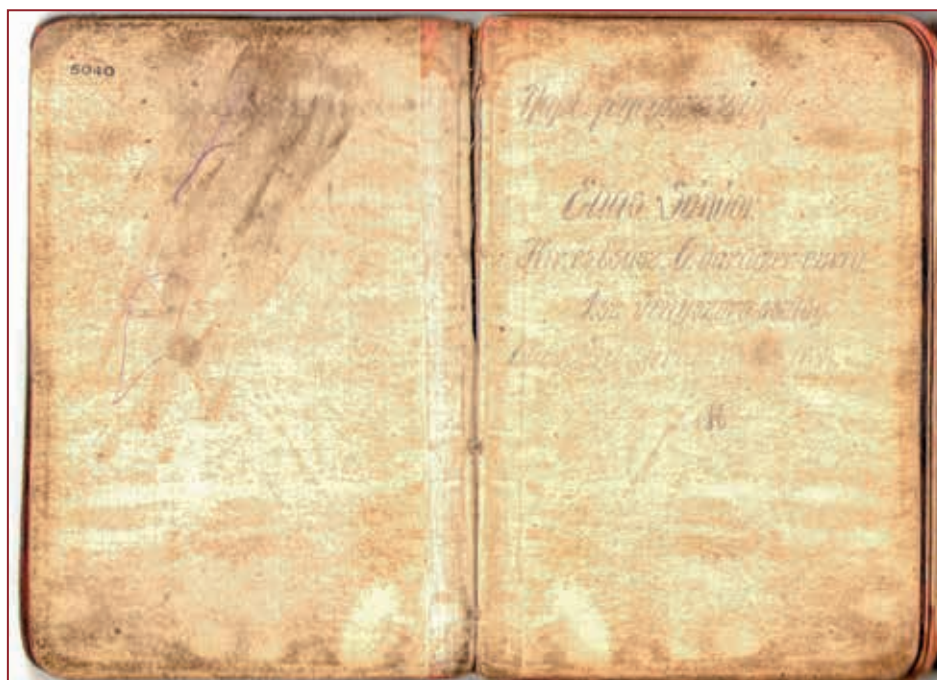
Éliás Sándor és Waigand Anna esküvői fényképe (Neustadt Magda tulajdona)

A háború után visszakérült Szencre, itt 1919. február 1-jén feleségül vette Waigand An-nát (1897–1989). Két lányuk született, Irén és Magda. A két világháború között a pozsonyi Emalit gyárában dolgozott. A gyárat a második világháború idején bombatámadás érte, melynek során nagyanyám, Éliás Irén is súlyos fejsérülést szenvedett, életét annak köszön-hette, hogy a bombatámadás során a fémkádba bújott.

Ükapám, Éliás Sándor a háborús emlékeit naplóban rögzítette. Két naplója maradt meg, az első töredékes, 1915 júliusától 1916 októberéig, a második 1916 októberétől 1918 áprilisáig írja le az eseményeket. A naplóbejegyzések legtöbbször a napi eseményeket rögzítik, említést tesznek a nagyobb politikai, illetve hadi eseményekről, mint pl. Ferenc József halála, IV. Károly királlyá koronázása, Varsó esete. A jeles ünnepnapok alkalmával (karácsony, búcsú) többnyire az otthoni eseményeket, illetve a hozzájuk kötődő emlé-keit írja le. Emellett a naplók még műszaki leírásokat tartalmaznak, illetve a tábori élet és ételmezés leírását találhatjuk bennük. Sok helyen említi bajtársai nevét, néhányukkal egész életre szóló barátságot kötött, a háború után családotól is tartották a kapcsolatot. Az szabadságok idején leírja az otthoni történeteket, megemlítve családjá tagjait, illetve más szenci neveket és helyszíneket. A napló végén áttekintést nyújt a világháborús állo-máshelyeiről.

Az első (töredékes) napló első oldala (Vojtek Miklós tulajdona)

A második (teljes) napló első oldala (Vojtek Miklós tulajdona)

Részletek a naplóból

- 1915. augusztus: „6-án délután a Száva parti vezetékek kipróbálása. Egy megható jelenet, egy ember kimegy a parti fedezékből és lemegy a Száva vizéhez, ott leül a víz szélére és leveti a cipőit és lassan megy befelé a Szávába. A túloldalon mindezt két szerb katona a fedezékjükre támaszkodva nézi és nem lőnek a mi emberünkre. A mi katonánk meg csak ballag befelé a Szávába, már derékig ér neki a víz, de ő csak tovább ment. Mikor már a víz a karjai alá ért valami után kapott a vízbe, mikor elkapta jött visszafelé a vízből és a hóna alatt egy golyót szorongatott. Kiért a partra a másik hóna alá a levett bakancsait és visszament a fedezékbe. Este a rendes helyre kivonulás. A lövészárokból a mieink kivilágítás táblával tudatták a szerbekkel Varsó elestét. Pár lövés semmi különös újság. III. figyelő voltam.”
- 1915. augusztus: „18. Őfelsége születésnapja 85 éves. Ajándékot kaptunk. Mézes kalács. 2p 8as dohány, 12 drb lev. lap. 4 tükör, 4 biztonsági tű 2 db czeruza.”
- 1915. október 27.: „A lámpáról volt iskola. Ronda esős idő. Holnap megyünk. Pá, jó koszt.”
- 1915. december 31.: „8óra35kor pestre (sic!) érkeztünk, villamoson átmertünk a nyugatiba, ahol éppen elértem a vonatot. Lassan hallad a vonat, szeretnék már otthon lenni. 2óra35kor Szenczre érkeztem. Kocsin vittük be a podgyászom, mert nehéz. Haza érkezve örültek mivelhogy haza érkeztem. Este eljött a János bácsi és a W. Jani. 11 óra felé elmentünk a Sztresnyákhöz, 1óráig aztán hazamentünk. Boldog új évet, legalábbis békésebbet mind az elmúlt volt.”

Weigand, azaz Mesélő Jani bácsi üknagyanyám bátyja volt, ő a Szent István csatahajón volt hajógépész, a hajó elsüllyesztése után megmenekült ugyan, de tüdőgyulladást kapott, ami miatt sokáig kórházban ápolták. A Hadtörténeti Múzeum bécsi kirendeltsége őrizi a vele kapcsolatos okmányokat.

- 1916. március: „27 Hétfő. Műhely egész nap. Este 1/2 6-tól 1/2 7-ig halászás. Azután kimentünk Ujvidékre Gyulához. Ma érkezett a parancs az eltávozásra
- 28 Kedd – Előkészítés az elmenetelhez, este Gyulánál este mozi
- 29 Szerda Előkészület este Gyulánál
- 30 Csütörtök. A holnap reggeli indulásra megérkezett a parancs. d.u.szolgálat őrség este a Gyula ájtott hozzám s elmentünk sörözni 9ig. Éjjel 1/2 11-1óráig őrség.”

Gyula nevű barátjával még a második világháborút követő kommunista időkben is ápolták a kapcsolatot, két évente felkeresték egymás családját.

- „31. Reggel 1/2 4kor ébresztés Sórakkor indulás a Bastion 4ből az ujvidéki állomásra”
- 1916 május 5.: „Először láttam citromfát. A suszterunk boldogan dolgozik a fa tövében, még ilyen műhelye nem volt”
- 1916. június 16.: „lgazán csunya esős idő. Nem búcsúra való idő ez, pedig odahaza búcsú napja van ma. Talán a szakács érezte hogy délre háromfogásos ebéd volt. Délután felkészültünk a fényképezésre. Este fényezővilágítás mellett lefényképeztettük magunkat.”
- 1916. június 26.: „Reggel 6 órákkor elindultunk Chiesából. Amint a következő faluhoz értünk olasz repülő repült az országút hosszában és bombát dobott le de nem reánk, bár lehet, nekünk volt szánva, tőlünk kb. 100 km nyire esett le. 9óra 15 perckor értünk az olasz határra. ? ban a reggelről megmaradt kávénkat megittuk. Itt találkoztunk 2drb 25.5 cm

olasz ágyúval. Az úton szétlőtt védelmi vonalak. Kb. 11 órára Asiago előtti hegy alá értünk. Szerencsétlenségemre a leszállásnál eltört az óra üvegem. Vízet nem találtunk sehol. A konzervhúst parázson megmelegítve ebédre elfogyasztottuk. Du. 3 társammal elmentünk vizet keresni, szakadt az eső. Kb. 7 km útat megtéve találtunk egy ciszternát (víztartó medence). Mire a vizet a vállunkon hozva hazaértünk teljesen áttáztunk. Sátort csináltunk. Ruhánkat kicsavarva újból felhúztuk és bebújtunk a vizes sátorba, hogy a fogaink ne kinn az esőn zörögjenek. Éjjel az eső elálltával futkároztam egy kicsit, hogy kimelegedjek.”

- 1916. okt. 29.: „Egész nap a lakásunkon (Tonezza, éjszak Olaszország) napos és telefon szolgálat. Este 1/2 6 orakkor kivonulás világítani a rendes helyre. Én első fényszórókezelő voltam. A vízmosást az Astikó völgyben kellett huzamos ideig világítani. A taliány a hátsó állásokat és az utakat lőtte.”
- 31. „Reggel 8 orakkor felkeltem és a kazettám csináltam, ebéd után u.a. 4 orakkor jó tökfőzeléket csináltam”

Felfigyeltem ükapám naplójában arra, mennyire foglalkoztatták őt az ételek: a háború kezdetén még háromfogásos ételeket kaptak a katonák, majd levest és főtelet, aztán csak főtelet, a háború végén pedig már örültek a konzervnek és a kávénak is. Ritka alkalommal főzni is próbáltak egymásnak.

- 1916. nov. 7.: „Reggel 6 orakkor kimentem az éjjeli álláshoz szolgálatba. Délelőtt a rajzolgatásom megzavarta a taliány.”
- (1916. nov.) 22. „Nagyon fáj a fogam egész nap, nem bírtam semmit csinálni. Este megérkezett a minket felváltó 40esi fényszóró személyzet. Este 9 óráig játszottunk (Lorum). Őfelsége meghalt.”

A napló utolsó bejegyzése:

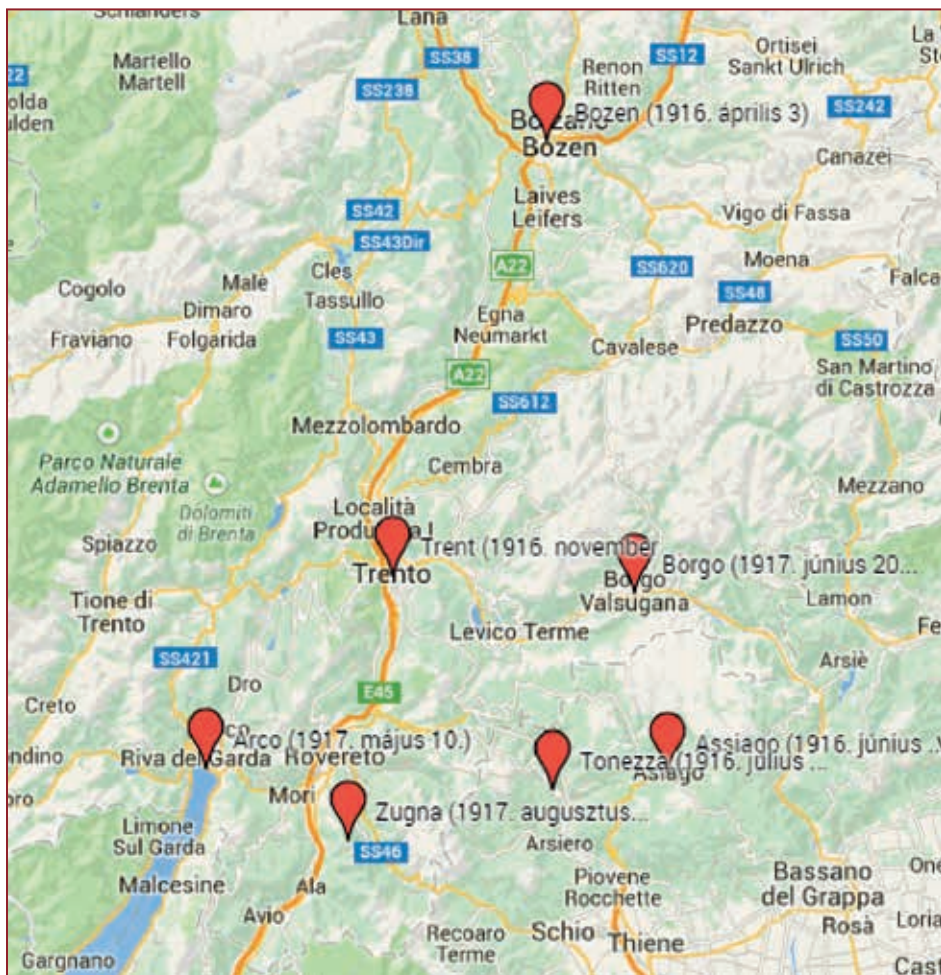
- 1918. április 25.: „Reggel 1/2 6kor felkeltünk. Hátizsákjainkat felpakoltuk, s 8-kor indultunk Riverettoból. Volanóban vártunk 1/2 órát. 11h-kor Trentbe értünk, itt ebédet kaptunk. D.u. 2h-kor bevagoniroztunk, és elmentünk a városba, talán utoljára Trentbe sétálni. ¼ l vermut ittunk.”

Az állomáshelyek leírása a naplóban:

- 1914ben a háború kitörésétől kezdve **Zimonyban-Belgrádban** voltunk. Közben a szerbek betörésekor (1914. december 15) visszavonultunk **Ingyia**, majd **Péterváradig** és a szerbek kiverésével újra **Zimonyba** kerültünk a **Száva**frontra
- Innen 1915 májusában **Mitrovica-Jarákpusztai Száva** frontra lettünk vezényelve. Te Misi a Metrovicai fegyház kórházában voltál ápolás alatt.
- 1915 okt 8-án **Jarakra** lettünk a fényszóróval vezényelve, mivel a mieink itt keltek át a Száván, a Ponton híd éjszakai biztosítására lettünk kivezényelve.
- 1915. okt. 16-án innen **Klenákra** lettünk vezényelve és a **Szabáci** oldalt világítottuk
- 1915. okt. 29-én **Zimonyba** vezényeltek.
- 1915. november 14-én **Péterváradra** mentünk az egész fényszóró század és az aparátokat javítottuk ott.

Itt maradtunk 1916 március 31-ig

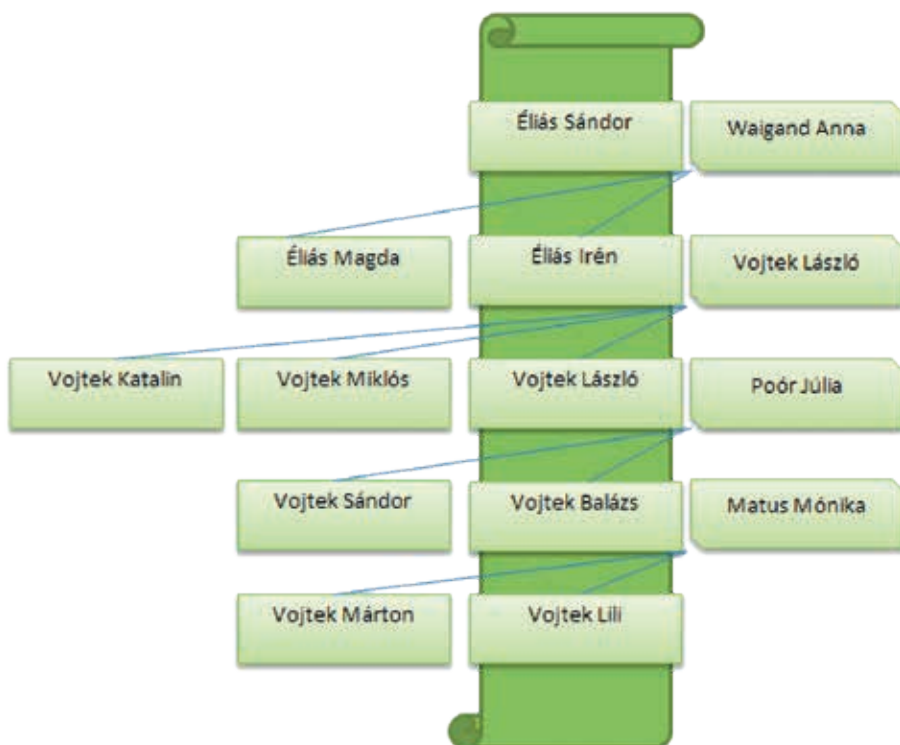
- 1916 márc 31-én indultunk az olasz frontra
Pétervárad – Szabadka – Baja – Bátaszék – Dombóvár – Gyékényes – Marburg – Lienz – Franzenfest – Bozen

Az olaszországi állomáshelyek az időpontok megjelölésével

- **Bozenbe** érkeztünk 1916. április 3-án és tartalékba voltunk helyezve.
- 1916. június 23-án **Trenten** ért **Campó vecchia** hegyre. **Assiagó** elé érkeztünk. Innen
- 1916. július 11-én **Tonezzába** vezényeltek és itt voltam november 2-ig
- 1916. november 28-tól 1917. május 10-ig **Trentben** voltunk tartalékban.
- 1917. május 10-től **Bolognában**, **Arkó** mellett a **Garda tó** partján
- Innen **Borgoba** lettünk áthelyezve 1917. június 20-án
- 1917. június 25-én erős ütközet volt itt a **Csivarano** hegy alatt áltunk egy 90-es fényszóróval
- 1917. augusztus 4-ig
- Innen **Roverettóba** mentünk
- Augusztus 6-án értünk ide és a **Zugna Tortán** voltunk 1918. ápr. 28-ig
- Innen visszavittek **Burgstättba** majd pedig a Bécsi Déli vasút fűtőházához lettünk beosztva

Ükapám, Éliás Sándor 1968-ban hunyt el. Hagyatéka szerepelt a Népeimhez! elnevezésű, az első világháborút felidéző vándorkiállításon, majd a Szenci Városi Múzeum tulajdonába került.

A családja részlete

Források – szakirodalom:

Családi archívum, naplók, levelek, fényképek

Dr. Bedécs Gyula: *A Doberdótól a Dolomitokig*, Zrínyi Kiadó, Budapest, 2015.

Galántai József: *Az első világháború*, Korona Kiadó Kft., Budapest, 2000.

Szabó Dániel: *Az első világháború*, Osiris, Budapest, 2009.

Czékus Zoltán: *Az 1914–18. évi világháború összefoglaló történelme I-II*, Históriaantik Könyvesház, Budapest, 2012.

A Nagy Háború írásban és képekben www.nagyhaboru.blog.hu
(letöltés: 2016. augusztus 29.)

ÖsterreichischeNationalbibliothek–BildarchivAustria www.bildarchivaustria.at
(letöltés 2016. augusztus 29.).

Chládek Tamás:
Pokol az égből
A farnadi légoltalmi bunkerek története

KINCSKERESŐK – helyi értékeket kutató diákok esszépályázata, 2021

Felkészítő tanár: Tóth Katalin

Mentor: Csonka Ákos

Gépipari és Elektrotechnikai Szakközépiskola, Komárom

A szőnyi, almásfüzitői olajfinomító bombázása 1944. augusztus 9-én¹

Mindenhol találhatók helyek, tárgyak, épületek, amelyek mellett naponta elmegyünk és el sem hinnénk, hogy milyen érdekes történet kapcsolódik hozzájuk. Lakóhelyemen, Farnadon is van néhány hely, amelynek megvan a maguk titka, de ezekről a titkokról lehullott a lepel. A pincékről lesz szó, melyek az utcánkban található telkek kertjében az agyagos partfalba vannak vájva. Mindig is tudtam a pincék létezéséről, de nem tudtam, hogy valójában milyen célt is szolgáltak. Átlagos pincékhez képest túl bonyolult a kialakításuk. Ezért kérdezősködni kezdtem, ennek köszönhetően kiderült, hogy azok valójában világháborús bunkerek. Természetesen mindet bejártam és alaposan megnézegettem a járatokat. Egy kis vizsgálódás után megtudtam róluk, hogy ezek konkrétan légoltalmi óvóhelyek voltak, ahol civilek húzódtak meg a bombázások ideje alatt a második világháborúban.

1 Forrás: Fortepan.hu, National Archives_ <https://fortepan.hu> (letöltve 2021. március 19. 20.00).

De miért? Pontosan mikor? Kik hozták létre? Használták is? Ilyen és ehhez hasonló kérdések ösztönöztek a további kutakodásomban.

Az I. világháború lezárása után a katonai vezetők és szakemberek túlnyomó többsége úgy vélte, hogy egy esetleges következő háború megnyerésének leggyorsabb útja a légierőben rejlik, ahol bombázó- és vadászpilóták bevetésével kényszeríthetik térdre az ellenséget. Az 1920-as, 1930-as évek során újra és újra felbukkan a katonai szakírók cikkeiben a légierő bevetésének kérdése mint stratégiai előnyt jelentő „csodafegyver” használata, legyen szó ipari, vagy katonai célpontok bombázásáról, esetleg ejtőernyős és légiszállítású csapatok bevetéséről taktikai vagy stratégiai előny megszerzése céljából, akár mélyen az ellenség hátsó részében. A spanyol polgárháború volt az első konfliktus, ahol alkalmazták a taktikai és az elrettentésre szolgáló terrorbombázást. Madrid és Guernica elleni légitámadás egy új korszakot nyitott a hadviselésben. Erre a lehetséges veszélyre alaposan fel kellett készülni. Európa országai szinte egyidőben kezdték el a felkészülést az általános légoltalomra. Ezért született meg a két világháború közti Csehszlovákiában 1935. április 11-én a 82-es számú légvédelemről szóló törvény, illetve Magyarországon a 1935. évi XII-es törvénycikk, amely rendelkezett a légvédelem megszervezéséről. A törvény 131–140. és 235. paragrafusa Légvédelem címszó alatt szabályozta a légoltalom jogi kérdéseit. Ennek végrehajtási utasításaként 1939. június 25-én a honvédelmi miniszter szabályozta a légoltalom megszervezését. Magyarországon 1937-ben megalakult a Légoltalmi Liga, amely a légitámadások elleni védekezés polgári egyéni légoltalmát vagy önvédelmét ellátó társszervezet volt.

Légvédelmi Liga – kitűző
(Forrás: Magyar Nemzeti Levéltár)

A Riadó folyóirat sorozata
(Forrás: Darabanth.com)

Propaganda plakát (Forrás: kenyeri.blog.hu)

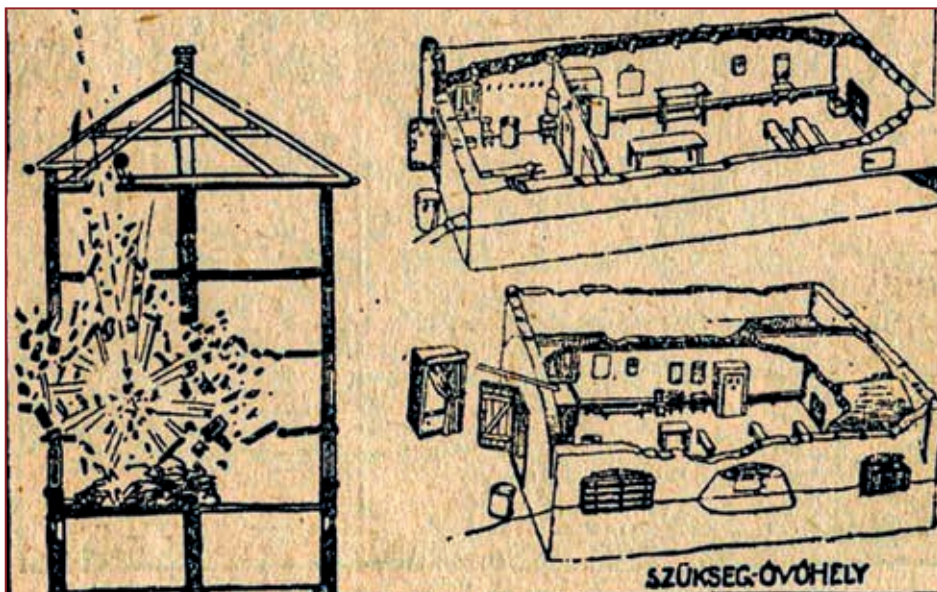
Feladata a társadalom széleskörű kiképzése, légoltalom népszerűsítése és a *RIADÓ!* nevű szakfolyóirat kiadása. Ebben a folyóiratban megismertették az olvasókat a különféle óvóhelyek létesítésének a lehetőségeivel is. Miután 1938-ban a II. bécsi döntés után Farnad is visszakerült az anyaországhoz, elképzelhető, hogy falunk polgárai is ennek keretében ismerkedtek meg a bunker szakszerű kiépítésével.

Légoltalmi alapismeretek kézikönyve (Forrás: Magyar Nemzeti Digitális Archívum)

Viselkedési útmutató a bunkerban (Forrás: Darabanth.com)

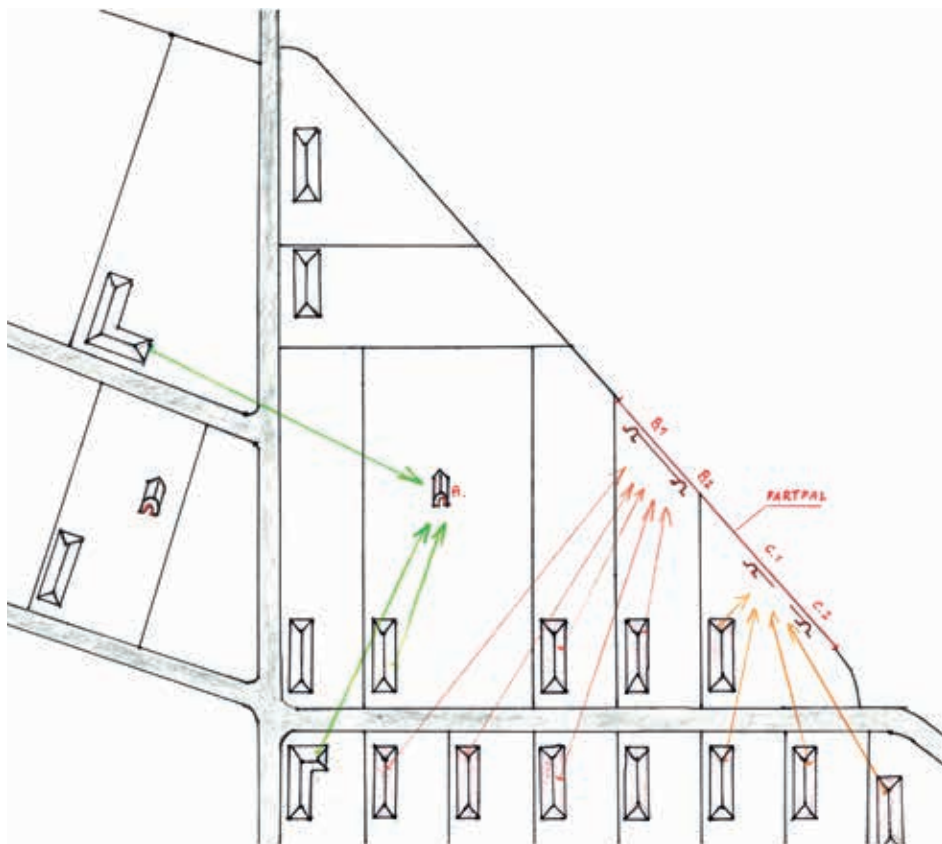

A veszély nem múlt el! (1942)²

2 A Légoltalmi Liga ingyenes kiadványának egyik illusztrációja. Forrás: bunkermuzeum.hu.

Miután kitört a második világháború, az óvóhelyek kiépítése egyre sürgősebbé vált, ezért 1940. szeptember 12-én a Magyar Királyi Országos Légvédelmi Parancsnokság a következő határozatot tette közzé: „Ahol eddig óvóhelyek nem voltak, vagy az elkészített légvédelmi óvóhelyek nem megfelelőek, az ottlakók személyi létszámától függetlenül, több szomszédos épület összevonásával közös óvóhelyet kell építeni. Az olyan házcsoportok részére pedig, amelyekben nincs, vagy a meglévő pince régi, ott műszaki szempontból megfelelő árok, illetve udvari óvóhelyet kell létesíteni. Ezek építése és fenttartása a háztulajdonos kötelessége.”³

Az árokóvóhelytől a bombabiztos óvóhelyig igen sokféle típus létezett. A legáltalánosabbak a már meglévő pincékből átalakított úgynevezett RH (régi házi) óvóhelyek voltak. Ennél jobbak az úgynevezett TGS (törmelék-, szilánk- és gázbiztos) óvóhelyek, amelyek gáz ellen is védtek és előtérrel rendelkeztek. A BGS (bomba-, gáz- és szilánkbiztos) tökéletesebb formája az óvóhelynek. Vidéken a leggyakoribbak az árokóvóhelyek, melyek különösen kertés házakban voltak használatosak. Ezek kiépítése a rendelkezésre álló anyagtól

Farnad, Tyekó utca alaprajza, evakuációs terv (Forrás: Vrábel Lenke)

3 Hol kell légoltalmi óvóhelyet létesíteni – In: Esztergom és vidéke 1943. augusztus 11., 2. oldal.

és a talajviszonyoktól függött. Oldalait deszkával, vesszőfonással vagy dorongfával lehetett bélelni. Tetejét szigetelő réteggel beborított palánkkal vagy dorongfával és felette legalább 50 cm-es földfeltöltéssel kellett szilánkbiztossá tenni.⁴

Községünkben több bunkertípus is megtalálható volt. Kiss Gyuláné Balog Erzsébet elmondása alapján tudjuk, hogy nekik a Cipellősi utcában az „árokóvhely” típusú bunkerjuk volt. Mint ahogy Bözsi néni elmesélte, a bombatámadásokat az udvarukban létesített bunkerben vésztették át. Egy hivatalos rendelet értelmében a lakosok minden háznál kötelesek voltak óvhelyet létesíteni. Bözsi néniék bunkerje úgy készült, hogy ástak egy szoba nagyságú gödröt, ezt befedték erős farönkökkel, majd letakarták földdel. Egy másik adatközlőm, Bogdány Endre bácsi mesélte, hogy náluk a már meglévő pincéből alakították ki az RH típusú óvhelyet.

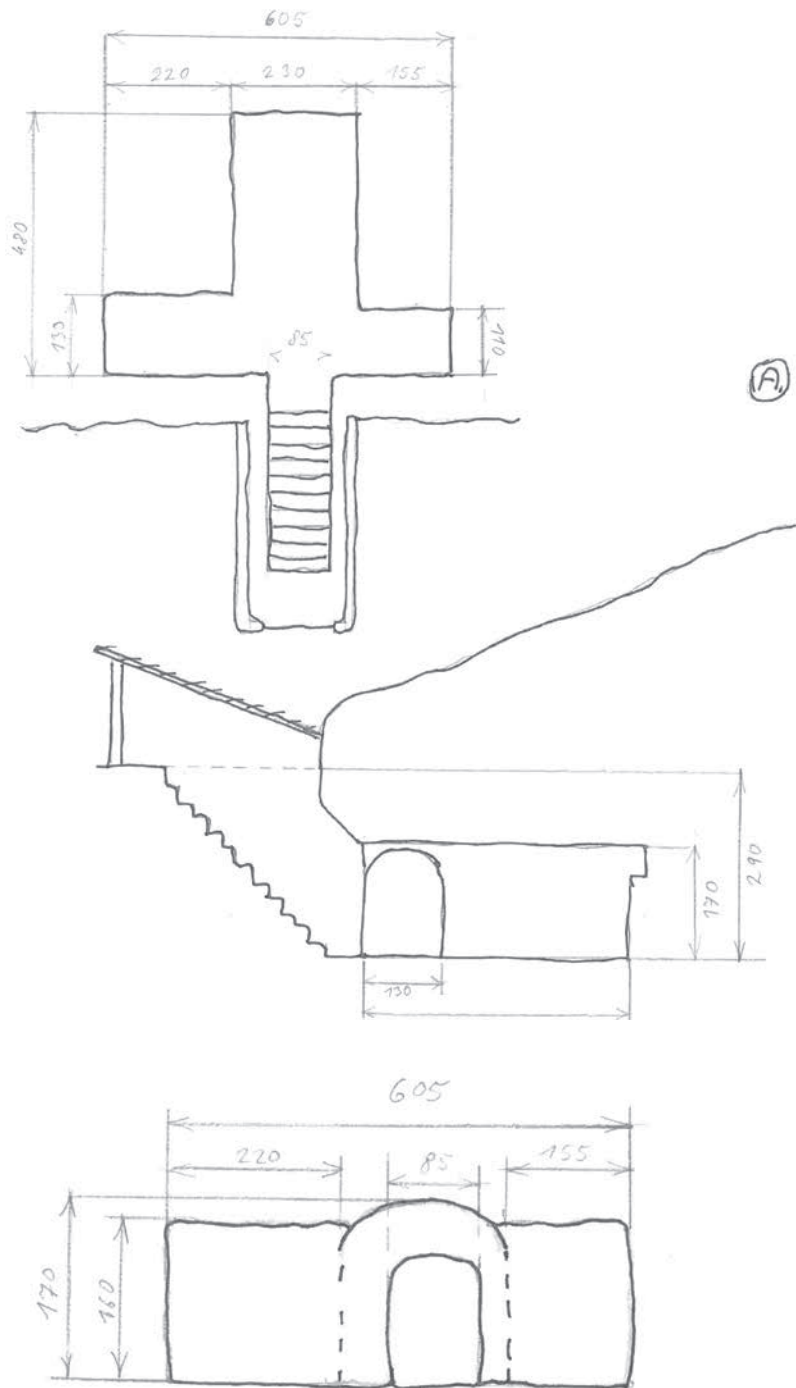
De ha nem volt más mód – mint ahogy ezek a bizonyos bunkerek is bizonyítják – az emberek felhasználták a terep adta lehetőségeket. Akinek nem volt módja a saját portáján megoldani a dolgot, az a rokonoknál vagy szomszédoknál segített létrehozni a többszemélyes bunkert. Ezt láthatjuk a Tyekó utca evakuációs tervében, mely Vrábel Lenke adatai alapján készült.

Az óvhelyeket, amelyek a jelen dolgozat tárgyát képezik, házunktól távolabb, egy agyagos partfalban alakították ki. Újtyekő, ahogy a mi utcánkat hívják, a falu szélén egy délkeleti fekvésű agyagos domb oldalában fekszik. Mivel itt jó minőségű agyagtalaj található, már a múlt század elejétől elkezdték elhordani a földet építkezésekre, ezért néhány telek kertjében kialakult egy-egy 3–5 méter magas löszfal. Az óvhelyeket az egyszerűség kedvéért A) B) és C) bunkernek nevezzük el. Az A) bunkert a domb oldalába ásták be mint egy átlagos pincét, de tőle jobbra a B) és a két részből álló C) bunker már a partfalban található.

Az A) bunker

Az A) bunker a házunktól balra eső kertben található. Ez a két telek régen egy tulajdonban volt, méghozzá üknagyapámé, Petrik Andrásé, aki gyermekei számára kettéosztotta a telket. A bunker alaprajza egy T betűre hasonlít és rögtön ahogy leérünk a 12 fokból álló lépcsőn, jobbra egy 1,5 m hosszú és 1,2 m széles, balra 2,2 m hosszú és 1,3 m széles mellélfülkék találhatók. A lépcsővel szemben található terem 3,5 m hosszú és 2,3 m széles. A terem magasága 1,7 m. A háború ideje alatt a lejáratot kukoricakóróval rakták körül, hogy elrejtse az avatatlan szemek elől. A szükség óráiban a háziakon kívül itt húzódott meg a másik üknagyamamám, özv. Vrábel Vincéné Szenczi Zsuzsanna a gyermekeivel, illetve a szintén rokon Peszeki család. Így összesen 10 személy számára nyújtott menedéket az óvhely.

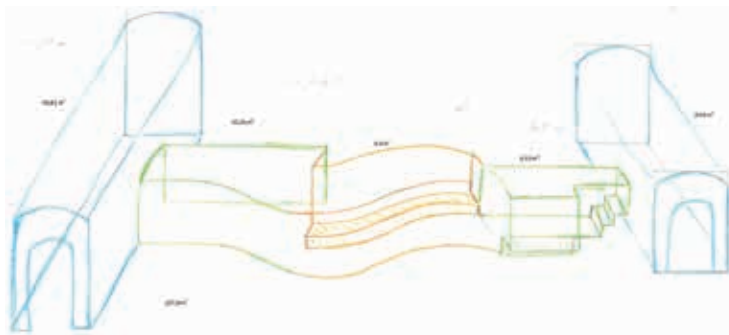
4 Dr. Hadnagy Imre József: A Magyar légoltalom létrejötte – www.vedelem.hu/letoltes/anyagok/621-a-magyar-legoltalom-letrejotte.pdf (Letöltve: 2021. március 6. 14:00)

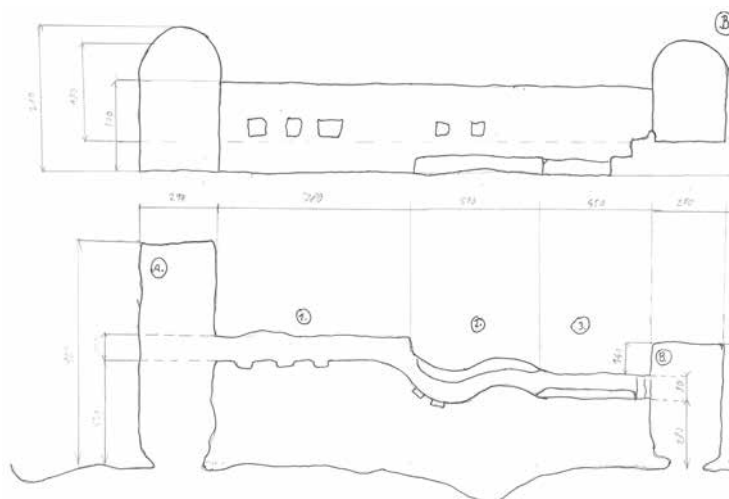
Az A) bunker alaprajza és oldalnézetei (saját rajz)

A B) bunker

A B) bunker már egy kicsit bonyolultabb kiépítésű óvóhely. Ugyanis ennek két bejárata van (B1 és B2), ezeket 17 méter hosszú alagút köti össze. A B1-es bejáratról nézve, ez az alagút három részből áll. Az első része egy 7,8 méter hosszú egyenes folyosó, aminek a jobb oldalán vakablakok találhatók, ezeket polcként használták. A második szakasz egy 5 méter hosszú ívelt járat, ami az esetleges robbanások okozta lökéshullámok ellen védett. Ennek a bal oldalán egy földbe vájt ülőrész található. A harmadik szakasz 4,5 méteres egyenes rész és a jobb oldalán úgyszintén ülőhelyeket alakítottak ki. Míg a B1-es terem 9 m hosszú és 2,9 m széles, addig a B2-es terem 5 m hosszú és 2,5 m, viszont magasabban van az alja mint a B1-esnek. A bunker teljes területe 57 m². A bunkerrendszer kiépítésekor körülbelül 110 m³ földet termeltek ki. Ez arra utal, hogy tudták és pontosan látták ennek szükségességét, ugyanis unalomból biztos, hogy nem ástak volna annyit. Ebben a bunkerben a tulajdonos Sztreda Józsefen és családján kívül a Rovnyák, Vrábel, Sucha és Bánovszki család is osztozott. A fronton szolgálatot teljesítő családtagokat leszámítva 18 személy rejtőzhetett itt.

A B) bunker a) keresztmetszete (rajz: Chládek László)

b) alaprajza és oldalnézetei (saját rajz)

A B) bunker: a) napjainkban

b) B1 bejárat, folyosónylás

c) B2 bejárat, folyosónylás

d) polcmélyedések

e) polcmélyedések

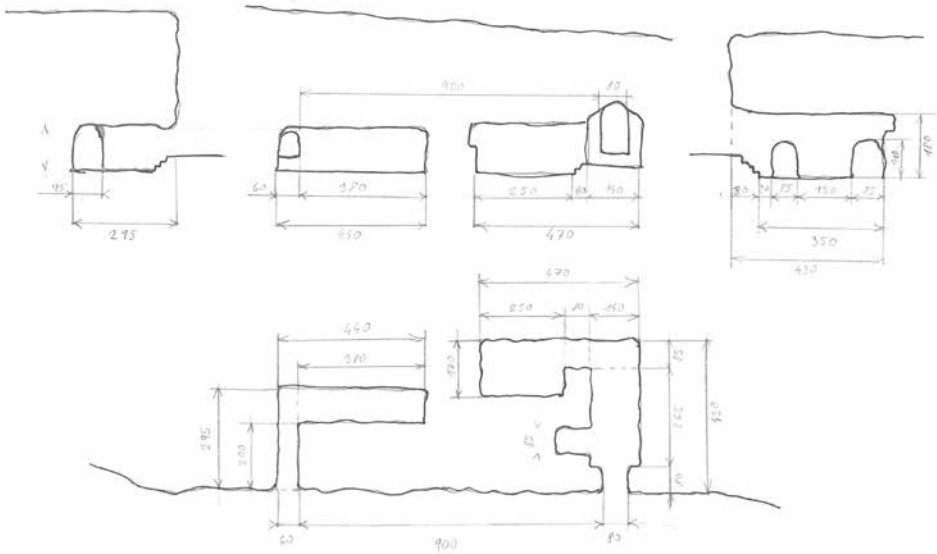

f) folyosó, padka (Saját felvételek)

A C) bunker

A C) bunker közvetlen a B) bunkertől jobbra eső telken található. Ezt ugyancsak a partfalba vájták. A bunker két részből áll, ám ennek a részei nincsenek összekötve. A baloldali rész, a C1-es, egy L alakú járat, amely 0,6 m széles és 3 m hosszú bejáratral kezdődik, majd jobb irányba 4 m hosszú és 0,9 m széles folyosóval végződik. Az átlagmagassága 1,5 m, területe 6 m². A C1-es bejáratról 9 méterre található a C2-es bejárat, ám ez a terem egy kicsit bonyolultabb kiépítésű mint a többi. Alaprajza egy fordított F betűre emlékeztet. A bejárat után balra található egy valószínűsíthetően befejezetlen folyosókezdemény, tőle 1,5 méter távolságban pedig ugyanezen az oldalon található egy terem, amely 2,5 m hosszú és 1,7 m széles. Ennek átlagmagassága 1,7 m. A nevezett objektumon látható, hogy nem volt olyan igényesen kiépítve mint a másik kettő, vagy már nem volt idő befejezni. Ebben a bunkerben a házigazda Bálintékon kívül a Lebec, Gubík és a Buchlovics család rejtőzött, vélhetőleg összesen mintegy 11 fő.

©

A C.) bunker alaprajza és oldalnézetei (saját rajz)

Hatalmas munka lehetett ezeket a légoltalmi pincéket létrehozni, de egyre indokoltabbá váltak ezek a létesítmények, mert közben Közép-Európát is elérték a konkrét hadi események. Az angol és amerikai bombázók Németország szövetségeseire is kiterjesztették támadásaikat. Magyarország 1944. márciusi német megszállása után a szövetségesegek Magyarország területén is elkezdtek a náci utánpótlásvonalak megbénítását célzó légitámadásokat. Két héten belül meg is kezdődött a Magyar Királyi Légierő pilótái által csak „amerikai szezonként” emlegetett angolszász bombázások sorozata. Folyamatosan támadták a vasútvonalakat, hidakat, olajfinomítókat és egyéb stratégiai fontos pontokat.

Az óvintézkedések ellenére ugyanakkor többen is voltak, akik fölöslegesnek tartották azt a sok munkát, amit a bunkerek létesítésébe kellett volna befektetni. Erről tanúskodik a következő újságcikk:

„Ne légy könnyelmű! Bárhová visz utad, mindenütt a légibombázás, a légoltalmi kérdések és főleg az óvóhely körül támadt nézetek megvitatása áll eléd és te kénytelen vagy megállni, nyugtalan embertársaid kétségeit meghallgatni, válaszolni, megnyugtadni, vitába ereszkedni. Nincs nyugtod, bárhová mész, mindenütt elér a tömeghisztéria, mely a rémhír, a felelőtlen fecsegés a jól értesültség, a biztos forrás útján terjed el az egész országban. Csodálatosképpen mindenki tud valami borzalmas részletet a pesti és győri bombázásokról. Az egyik óvóhelyen 60 ember lelte borzalmas halálát. Az egyik ház telitalálatot kapott, utolsó szálíg mindenki elpusztult, csak ötnek sikerült az utolsó percben kiugrani a szabadba. Volt ház, ahol hamuvá égtek az emberek. Egy árokóvóhelyen több mint harmincan fulladtak meg, egy másik árokóvóhely eltűnt a föld színéről, azt sem lehetett megállapítani, hogy hányan voltak benne. „Hát érdemes óvóhelyre menni? Dehogyan megyek! Még elképzelni is borzalmas azt a kegyetlen halált, pláne tűzhalált, fulladást. Történjen bármi, büntessenek bárhogy és bármivel, de én nem megyek a biztos halálba!” Így keletkeznek az óvóhely biztonságát aláásó, félelmet, pánikot előidéző rémhírek. És miért van mindez? Mert az emberek az éremnek csak az egyik oldalát nézik. Csak a rosszat, a kellemetlent, az idegeket korbácsoló híreket szeretik meghallgatni. Az érem másik oldalára senki sem kíváncsi. Arról nem beszél senki, hogy száz óvóhely közül csak 4–5 pusztult el telitalálat következtében, hogy a légibombázást végigélt lakosság ezrei és ezrei mégis csak az óvóhelynek köszönhetik életben maradásukat.”⁵

Egyre közelebb kerültek vidékünkhez a bombázótámadások, 1944. március 14-én a szőnyi és almásfüzitői olajfinomítók lebombázása már valóban szinte a szomszédban zajlott, hiszen Farnadtól légvonalban mindössze alig 40 kilométerre fekszenek.⁶

Farnad község az Alsó-Garam menti térségben található, a Garam folyótól 8 kilométerre nyugatra. A környékbeli nagyobb városok alkotta képzeletbeli háromszög közepén fekszik a falu, így egyformán 25–30 kilométerre található Léva, Érsekújvár, Párkány.

A háború egyre közeledett

Érsekújvár első bombázása 1944. október 7-én történt, amikor 164 repülőgép 358,9 tonna bombával sújtotta a várost. Ebből 86 darab B-24 típusú repülőgép 182,7 tonna bombát dobott le a vasúti csomópontra, 78 B-17 típusú gép pedig 176,2 tonnát a városra.

Érsekújvár második bombázása 1944. október 14-én többé-kevésbé véletlenszerű volt. Elsődleges cél volt az odertali és a blechhammeri finomítók megsemmisítése. Kedvezőtlen időjárás miatt viszont megváltozott a bombázás célpontja, így az amerikai

5 T. K.: Ne légy könnyelmű! In: Esztergom és vidéke, 1944. május 27. 1. oldal.

6 Pataky Iván – Rozsos László – Sárhidai Gyula: Légi háború Magyarország felett II., Zrínyi Katonai Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1992 - www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/2vh5zakkonyv-magyarok-a-ii-vilaghaboruban-2/legi-haboru-magyarorszag-felett-6E95/masodik-kotet-75D7/kiegeszitesek-pontositasok-7D93/legi-bombazasok - Letöltve: 2021. március 10. 17.00

gépek a másodlagos (vagy véletlenszerű) célpontokra támadtak. Így történt, hogy a vasúti csomópontra 51 repülőgép (33 db B-17-es és 18 db B-24-es típusú) 131 tonna bombát zúdított le. Ennek a szörnyű bombázásnak következtében körülbelül 400 ember vesztette életét, akik a vasútállomás környékén tartózkodtak.⁷

Érsekújvár harmadik bombázása 1945. március 14-én történt. Ennek során 113 repülőgép 252 tonna bombát dobott a városra (a vasúti csomópontot 93 db B-24 típusú repülőgép támadta 208,2 tonna bombával, a várost pedig 20 db B-24 típusú repülőgép 43,8 tonnával). A bombázás 15 nappal a háború befejezése előtt történt, ami számos történészben vet fel kérdéseket a szándékosságról. Az is egészen megdöbbentő tény, hogy például az akkori szlovák állam területére 1.371 tonna bombát dobtak le, ezzel szemben pedig csak magát Érsekújvárt 742 tonna RDX típusú bomba érte.⁸

Ehhez kapcsolódik egy családi történet, amit nagymamám mesélt el:

„Háború. A vége felé közeledett, de egyre több áldozatot követelt. Nemcsak a férfiak, katonák bátorságára volt szükség, de az itthon maradt asszonyok helytállása is fontos volt. Hiszen ők vetettek, arattak, nevelték gyermekeiket várva haza férjeiket vagy éppen fiaikat, akikről sokszor azt sem tudták élnék-e vagy már meghaltak. Ők voltak az itthon hősei. Az egyik közülük Vrábel Vilmosné Petrik Julianna volt, a dédnagyamamád. Dédnagyapád, Vrábel Vilmos 1943 januárjában megsebesült az orosz fronton, ezért megkapta a Tűzkereszt első fokozatát és leszerelték. De újra be kellett vonulnia, mert 1944 őszén, miután Szálasi átvette a hatalmat, elrendelte a rendkívüli mozgósítást. Viszont 1945 tavaszán hastífusz miatt kórházba került, először Lévába, majd onnan áthelyezték az érsekújvári hadikórházba. Itt sikerült elintéznie, hogy hazaengedjék lábadozni. Ekkor már hónapok óta harcok dúltak a Garam mentén és nagyon veszélyes volt elhagyni a falut. Amikor dédnagyanyátok megtudta, hogy haza lehet hozni a férjét, azon nyomban befogta a lovakat és nem törődve a veszélyekkel útnak indult Érsekújvárba. Itt sikerült gyorsan elintézni a szükséges iratokat és el is indultak szerencsésen hazafele. Amikor az 5 kilométernyire lévő Udvard községhez közeledtek, meghallották a bombázók zúgását és a bombák sorozatos robbanását. Mint később kiderült, a szövetségi légierő ekkor támadta harmadszor Újvárt. Ekkor, ma sem tudni, hogy miért, de a belvárost támadták, borzalmas pusztítást végezve. Találatot kapott a hadikórház is. Így menekült meg dédnagyapád a biztos haláltól.”

Ezek után a front elérte a falu határát, ugyanis az oroszok már a Garamig nyomultak, ahol a német és magyar csapatok próbálták feltartani őket. A német egységeket a farnadi szőlőhegyre telepített tábori tarackok (távolhordó ágyúk) támogatták. Eközben a 2. Ukrán front repülőgéphadosztályai támadták és bombázták a Garam környékén található településeket. Farnadot is többször támadták, mivelhogy a faluban volt egy katonai kórház, parancsnokság, illetve egy tucat harckocsi is állomásozott itt. Az oroszok hídfőállásokat létesítettek a Garam nyugati oldalán, ezért a németek a Südwind (Déli Szél) elnevezésű

7 Daniel František: Szomorú és megdöbbentő statisztika... In: Castrum Novum, XXII. évfolyam 10. szám, 2012. március 16. www.novezamky.sk/assets/File.ashx?id_org=700041&id_dokumenty=1418 (Letöltve: 2021. március 10. 17.00)

8 Simon Attila szerk.: Érsekújvár bombázása – Szlovákiai Magyar Adatbank www.adatbank.sk/lexikon/ersekujvar-bombazasa/ (Letöltve: 2021. március 10. 17.00)

hadművelettel tervezték visszaszorítani az szovjet csapatokat. A hadművelet előtt, Farnadon gyülekező tankok újabb okot szolgáltatottak a repülőgép támadásra. Mivel a Garam mentén 1944. december 28-tól, március 26-ig állt a front, az itt élőknek elég sok légitámadást kellett elszenvedniük.

A 2. Ukrán front, 5. légi hadsereg harcinalójából:

„1945. január 20. – Három Il-2 csatarepülőgépből álló kötelék, három Jak-1 támogatásával megtámadta a német csapatokat **Farnad**, Nagyölved, Madar térségében.

1945. január 20. – Michail Alexejevic Makarov hadnagy öt Il-2 kíséretében megtámadott **Farnad** közelében hat Fw-190-est, akik űzöbe vették Rechin hadnagyot. Nem törődve a túlerővel, Makarov megtámadta az ellenfeleket. Az ellenség azonban kivonult a harcból, így a kötelék megszakítás nélkül folytatta a harci feladatát.

1945. január 20. – Sergej Ivanovic Drancin hadnagy Il-2 kötelék parancsnok küldetésteljesítés közben, **Farnad** térségében erős tűzérési tűzzel találta szemben magát. Gépét az ütegre irányította, és megtámadta az ellenséget.

1945. január 20. – Sergej Afanasievic Guryev őrmester a parancsnoki gép géppuskása pontos találateival hatástalanított és felgyújtott egy harckocsit miután a négy gépből álló Il-2-es kötelék megtámadott egy autókból és teherautókból álló csoportot **Farnad** területén.

1945. február 16. – Vladimir Michailovic Kulikov alhadnagy háromszor támadta és bombázta az ellenséges harckocsikat **Farnad** és Szőgyén területén. Az egyik bevetésen két Il-2 csatarepülőgép parancsnokaként felderítést végzett a célterületen, ahol súlyos légvédelmi tűzzel találkozott. A támadás ellenére folytatta a felderítést és egyúttal megtámadta a légvédelmi állásokat. Ennek eredményeként értékes információkat hozott a parancsnokságra az ellenség álcázott harckocsijairól. A dokumentált információk szerint tömeges támadást hajtott végre, amelyeken maga Kulikov is részt vett. Ezekben a támadásokban Kulikov alhadnagy megsemmisített egy tankot, három teherautót és egy géppuskás egységet, ezenkívül szétszórta és részben megsemmisített 20 katonát és tisztet számláló egységet.

1945. február 16–17. – Alexandr Semionovic Manturov és Michail Alexandrovic Nikolajev hadnagyok vezetése alatt a 930. éjszakai bombázó ezred Po-2 bombázókkal megtámadta az ellenséget **Farnad** területén, ahol több robbanást okoztak.

1945. február 20. – Három Il-2-es csatarepülőgép három vadászipülőgép kíséretében megtámadta a német csapatokat Kéty, **Farnad**, Sőgyén faluk közelében.

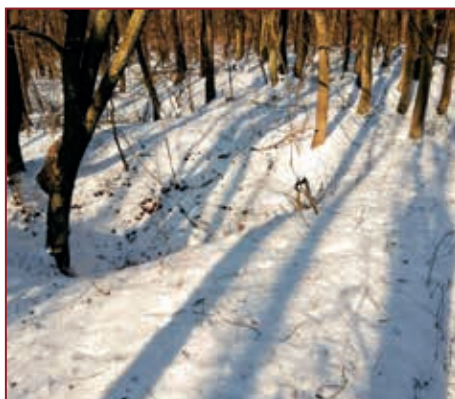
1945. február 21. – Három Il-2 és három Jak-1 vadászipülőgép támogatásával megtámadták a német egységeket **Farnad**, Szőgyén, Libád térségében. Ezután felmérést végzett Besztercebánya, Érsekújvár és Komárom környékén.

1945. február 22. – Három Il-2 csatarepülőgép három Jak-1 támogatásával megtámadták a német csapatokat Garammikola, Damásd, **Farnad**, Szőgyén falundl.

1945. március 11. – Vladimir Georievic Zavadskij századparancsnok felderítőgépével a német védelmi vonalakat fényképezte a Süttő–**Farnad**–Nagysalló–Óbars vonalon. A légifotók elemzésének eredményeként a következőket fedezték fel: Süttő állomáson egy szerelvény, és a községtől nyugatra a Duna folyón egy uszály. Bátorkeszitől délre egy légvédelmi üteg, és a

keleti szélén egy tüzérségi állás. Búcs községtől nyugatra lövészárkok és tüzérségi állások, a falutól keletre öt tüzérségi állás. Kürt, Köbölkút, Szőgyén, Farnad, Nagysalló, Bajka falvakban feltárták a teljes védelmi rendszert, a tartalékkállásokat és a német csapatok lövészait. A felmérés után bombatámadást hajtott végre a légierő.”⁹

Sajnos még nem sikerült biztos adatokat kideríteni, de idősebb adatközlők meséltek egy nyugat felől érkező, sérült B24-es Liberátorról, ami még az erdő fölött dobta ki a bombáit, valószínűleg tehermentesítés miatt. A farnadi szőlők melletti Magyar-hegyen még most is jól kivehetőek a kráterek. Egyes feltételezések szerint ez a gép azonos lehet a Szanda község mellett kényszerleszállást végrehajtó B24-sel. Az erdőben található bombatölcsérek egy 80x120 méteres területen találhatóak. Testvéremmel mintegy 92 ilyen bombatölcsért számoltunk össze, melyekből több is 10 méter átmérőjű és 2,4 méter mély. A bombatölcsérek méretéből ítélve ugyanakkor arra a következtetésre jutottam, hogy ennyi és ekkora lyukat képezni tudó bombát egy darab B24-es Liberátor nem bírhatott el, ráadásul az orosz hadijelentésben említett felderítés során német csapatokat lokalizáltak

Bombatölcsérek Farnad határában a Magyar-hegyen (Saját képek)

9 Letectví na území dnešního Nitrianského kraje - www.vrtulnik.cz/ww2/k_nitransky.htm (Letöltve: 2021. március 8. 17.00)

ezen a helyen. Ez arra utal, hogy nem egy véletlenszerű tehermentesítés történt, hanem irányozott bombázótámadás, amit több gép hajthatott végre.

A harci helyzet miatt a falu lakosainak gyakran el kellett bújniuk az óvóhelyeken. Az első adatközlő, Bogdány Endre bácsi, aki 12 éves volt akkoriban, mesélte a következő esetet: „Március végén történt. Egy nagyobb repülőgép-kötélék közelítette meg a falut. Endre bácsi 28 orosz gépet számolt össze. Az erdőnél és a malomnál telepített német ágyúk löni kezdték őket. Ekkor már mindenki menekült a pincébe. Minden háznál volt bunker, mert egy rendelet előírta házanként egy szabvány szerinti óvóhely létesítését. Endre bácsi családja már lent volt, csak ő és a német Hans, aki két bajtársával náluk volt elszállásolva, voltak az utolsók. Egy orosz bomba pont a pincegádor, illetve a konyha felett csapódott a házba, és felrobbant a padláson. A légnyomás Endre bácsit és Hanst úgy falhoz vágta, hogy elvesztették az eszméletüket.”

Másik adatközlőm pedig Kiss Bözsi néni, aki 15 éves volt ekkor, a következő dolgokat mesélte:

„A rendszeres légitámadások miatt több héten át ruhástul tértek aludni, hogy támadás esetén minél hamarabb a bunkerba érjenek. De a bunkerban húzták meg magukat akkor is, amikor a szovjet csapatok elérték a falut. Miután a faluba beözönlő katonák felfedezték a bunkerban rejtőző családot, először csak egy orosz merészkedett le. Jelezte, hogy csavarják feljebb a petróleumlámpát. Bözsi néni, aki bátrabb volt a testvéreinél, megpróbált nagyobb fényt csinálni, de izgalmában még lejjebb csavarta a kanócot. A katona ezt félre érthette, mert fegyverrel hadonászva és hangosan kiabálva kiűzte a családot az óvóhelyről. Bözsi néni ösztönösen sívalkodikni kezdett és segítségért kiáltott. Szerencséjükre megjelent egy orosz tiszt, aki tökéletesen beszélt magyarul, és tisztázta a helyzetet. Miután elküldte a katonákat, azt tanácsolta a szülőknek, hogy a lányokat küldjék el a háztól vagy rejtsek őket el. De a háború kegyetlenségét jól példázza az az eset is, amikor virágvasárnap a templomból távozó híveket támadta meg egy orosz repülő. Az alacsonyan támadó gép pilótájának állnia kellett, hogy ez egy civilekből álló sokadalom, mégis tüzet nyitott rájuk a golyószóróval.”

Ezekhez az eseményekhez kapcsolódnak azok a naplórészletek is, amit dédnagyapám, Vrábel Vilmos jegyzett fel:

1945. március 26. – „Ma egész nap dolgozunk a bunkerrel, egyes dolgainkat oda fogjuk beásni. Szenczi Pistáékval kapkodunk, állítólag Kismálason az orosz. Délután egy német őrmester revolvért fogott rám, mert nem engedtem a bunkerba. Az orosz repülők állandóan itt köröznék és bombázzák a falut már napok óta. A falu jó harmada szét van verve. Este dolgozunk a Petríkéknél elásott csomagokkal, éjfél után fél egykor fekszünk le.”

1945. március 27. – „Reggel fél négy; irtó fegyverropogásra ébredünk, áll a harc. Vajon mi van Bözsiékkel, át kellene szaladni, de ez nagy szó. Kilépek az udvarra a golyók mint a darazsak. Beszólók az enyéimnek: Készülni a bunkerba, én meg elindulok. Kiugrok az utcára, golyók füttyölnek el a fülem mellett, végre ott vagyok. Fönt vannak szegények, nagymama és a kis Jóska az ágy alatt, Bözsi pedig egy széken ülve reszket. Bent három német katona ül sápadtan – szegények. Végre én is indulok, Jóskát felkapom és indulok véle a Siliga udvaron, a kerítésen nem találok a bejáratot. Egész közelről hallani az oroszok: »Davaj, davaj!« kiabálását. De végre bejutunk. A gyereket leküldöm a bunkerba, Petrik apáék ott aludtak. Futok vissza most szegény öreg nagyanyámat segítem, de a Siliga-ház előtt elesik szegény, 73 éves fájóslábú, de

felkapaszkodik és fut tovább utánam. Velünk szemben német katonák futnak golyószóróval. Azt kiáltják: »Schnel, Schnel de bunker in want hier ist de rus!« (Gyerünk, gyerünk be a bunkerba, mert itt vannak az oroszok). Majd azt kérdi az egyik, merre kell menni Koltára, én az irányt mutatom és rohanok tovább, ez volt az utolsó német, akit láttam. Végre nagymama is a bunkerban van. Még Bözsiért futok, egy kis enniváló van összepakolva azt viszem, már ő is lent van. Most hazafutok a falak mellett lapulva, Julival átszaladok és futok vissza anyámért, de már az utca végén hallatszik az oroszok vad ordítása. Megyünk, édesanyám és Rózika, Bálinték előtt egy csapat ruszki ordít és lő (ám bár elég világos van, hisz, ha én felismertem, hogy oroszok, ők is látják, hogy csak asszonyok, de annál jobban lőnek veszettül). »Davaj, davaj, pasztoj jibi tvoju maty!«. Futunk tovább anyám halkan megszólal: „én már megkaptam” csak ha tud jöjjön anyám be a házak közé, majd ott megnézzük és húzom, hála Istennek nem sántít. Végre beugrunk a Petrik udvarba. Nyomjelzős golyók fütyülnek, az oroszok ordítanak az utcában, minden egyes utcára néző ablakon belőnek (a mieink a Vrábel-házon, mivel a bomba kiverte, vályoggal vannak berakva, akkor is belelőttek). Végre a bunkerban vagyunk. Egy kicsit várok, Petrik apáék, Bözsiék, Szenczi nagymama és mi. Édesmama lábát éppen a térden szerencsére csak súrolta a golyó, egy kicsit vérzik, de nincs komoly baj. (...) Kinézek óvatosan, jövök az utcaajtóig. Előttünk az árokban ülnek és Buklyó felé lőnek. (...) Az utca lassan elcsendesül. Buklyó és Komláb felé hallani a muszka ordítást. A németek a Mácsói erdőből vissza-vissza lőnek. A faluból az oroszok tüzelnek, a központon van az aknavető ágyújuk.”

Míg a helyzet nem normalizálódott, a falusiak gyakran használták rejtékhelyként az óvóhelyeket. A háború után ezeket a bunkereket többnyire átalakították pincékké és az idő múlásával az emberek lassan elfelejtették, hogy ezeket valójában mire is létesítették. Mostanra ezeknek a bunkereknek egy része már életveszélyes állapotban van.

Az A) bunkert az 1960-as években borospincévé alakították és föléje présházat építettek. A B) bunkert rejtő telek mostani tulajdonosa kitakarította az azóta kissé elvadult kertet és elmondta, hogy szeretné megtartani és megóvni az objektumot. Helyzetük miatt a C) bunkerek a leginkább omlásveszélyesek, mivel felettük a legvékonyabb a földréteg, és a fölöttük növekvő fák és cserjék gyökérzete is csak bomlasztja a tetejüket. Az egykori légoltalmi óvóhelyek sok ember számára végképp nem érdekesek, pedig ezek a helyek tanúi mindazonak a megpróbáltatásoknak, szenvedéseknek és tragédiáknak, amit a vidék civil lakosságának el kellett viselnie a 2. világháború alatt. A mostani emberek hajlamosak állandóan panaszkodni a jelenlegi problémák miatt, mint például a pillanatnyi vírus helyzet miatt. Sajnáljuk magunkat, hogy milyen rossz hónapok óta bezárva lenni a kényelmes lakásunkban, hogy a karantén miatt nem utazhatunk. Közben bele sem gondolunk abba, hogy voltak idők, amikor az embereknek a föld alá kellett költözniük az égből potyogó halál elől. Tanulságos dolog időnként bejárni ezeket az elfelejtett helyeket és emlékezve tisztelni elődeink helytállása előtt. Örülök, hogy lehetőségem nyílt arra, hogy megismerjem lakóhelyem történelmi múltjának ezt az érdekes időszakát.

Külön köszönettel tartozom adatközlőimnek, mert időt szakítottak arra, hogy elmondják a lassan feledésbe merülő, számomra mégis fontos dolgokat.

Felhasznált források:

Vrábel Vilmos (*dédnagyapám*) naplójának vonatkozó részei

Adatközlők:

Bogdány Endre (1932)

Kiss Gyuláné Balogh Erzsébet (1929)

T. Vrábel Lenke (1947)

Bucskó Tamás (1989)

Felhasznált irodalom:

A magyar légoltalom továbbfejlesztése 1939–1941 között. (Letöltve: 2021. március 10. 17.00)

www.arcanum.com/en/online-kiadvanyok/2vhSzakkonyv-magyarok-a-ii-vilaghaboruban-2/legi-haboru-magyarorszag-felett-6E95/elso-kotet-6E96/a-gyori-programtol-a-haboru-kezdeteg-19381941-6F16/a-magyar-legoltalom-tovabbfejlesztese-19391941-kozott-6F6E/#2vhSzakkonyv%5E46 (Letöltve: 2021. március 10. 17.00)

Daniel František: Szomorú és megdöbbentő statisztika... In: *Castrum Novum* - XXII. évfolyam 10. szám, 2012. március 16. www.novezamky.sk/assets/File.ashx?id_org=700041&id_dokumenty=1418 (Letöltve: 2021. március 10. 17.00)

Dr. Hadnagy Imre József: *A Magyar légoltalom létrejötte* - www.vedelem.hu/letoltes/anyagok/621-a-magyar-legoltalom-letrejotte.pdf (Letöltve: 2021. március 6. 14.00)

Erődben erősek – Bemutatkozik az Erődítés Történeti Egyesület - ujkor.hu/content/erodben-erosek-bemutatkozik-az-erodites-torteneti-egyesulet (Letöltve: 2021. március 8. 18.00)

Simon Attila szerk: *Érsekújvár bombázása* – Szlovákiai Magyar Adatbank adatbank.sk/lexikon/ersekujvar-bombazasa/ (Letöltve: 2021. március 11. 18.00)

Hol kell légoltalmi óvóhelyet létesíteni. In: *Esztergom és vidéke 1943.* augusztus 11. 2. oldal

Jiří Šašek, Peter Kaššák: *Pod palbou 2 – Svět křidel*, Cheb, 2014.

Letectví na území dnešního Nitrianského kraje - www.vrtulnik.cz/ww2/k_nitransky.htm (Letöltve: 2021. március 8. 17.00)

Pataky Iván – Rozsos László – Sárhidai Gyula: *Légi háború Magyarország felett I–II. kötet* – Zrínyi Katonai Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1992 - www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/2vhSzakkonyv-magyarok-a-ii-vilaghaboruban-2/legi-haboru-magyarorszag-felett-6E95/elso-kotet-6E96/a-gyori-programtol-a-haboru-kezdeteg-19381941-6F16/a-magyar-legoltalom-tovabbfejlesztese-19391941-kozott-6F6E/ (Letöltve: 2021. március 10. 16.00)

Szenzációs világháborús fényképek Esztergom környékéről – www.szeretgom.hu/content/70947-szenzacios-vilaghaborus-fenykepek-esztergom-kornyekekerol (Letöltve: 2021. március 10. 17.00)

T. K.: *Ne légy könnyelmű!* – In: *Esztergom és vidéke*, 1944. május 27. 1. oldal.

Kotiers Ráhel Annamária – Rancsó Sarolta: A hetényi leventék története

Kincskeresők X. 2015

TUDOK 2015 Felvidéki Regionális Konferencia

Felkészítő tanár: Rancsó Andrea

Mentor: Kőrös Zoltán, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja

Tarczy Lajos Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskola, Hetény

Adatközlőnk: Vörös Lajos

Évek óta kutatjuk szülőfalunk, Hetény helytörténetét, egy-egy jól körüljárható témát választunk, mindig olyat, amelyikhez adatközlőket találunk, hogy míg élnek, mindent kikérdezzünk tőlük. Így jutottunk el a leventemozgalom történetéhez is.

Gyakran voltunk nagypapámnál, Vörös Lajosnál látogatóban. Ilyenkor papa mindig mesélt a háborús időszakról, a *leventezésről*. Rákérdeztünk hát, mi is a leventezés? Ekkor tudtuk meg, hogy ifjú suhancként „leventézni” jártak, ahol tornáztak, fociztak, lögyakorlatokat tartottak, szóval közösen töltötték el a szabad idejüket. Eldöntöttük tehát, hogy történetét lejegyezzük, és kicsit közelebbről is megvizsgáljuk a „leventezés” időszakát.

A Nyitrai Állami Levéltár Komáromi Kirendeltségén kutatva a Főszolgabírói levelek közt találtunk e mozgalommal kapcsolatos hetényi vonatkozású adatokat az 1930-as évekből. A levéltári anyagok és eredeti riportok alapján állítottuk össze dolgozatunkat, mely a leventék második világháború alatti és utáni meghurcoltatására is kitér.

A leventemozgalom¹ egy magyar ifjúsági szervezet a két világháború között, mely 1921-ben jött létre. Tagjai 12 és 21 év közötti fiúk, akik nem jártak rendszeres testnevelést nyújtó iskolába.² A mozgalom célja a trianoni békeszerződés által megtiltott általános védkötelezettség pótlása volt. Tagjai hétfőként test- és menetgyakorlatokat végeztek, hogy fizikai erőnlétüket javítsák.

Történelmi előzmények: Az első világháborút lezáró trianoni békediktátum (1920. június 4.) szerint Magyarország hadseregének létszámát 35.000 főben maximalizálták, a tisztikar állományát és a hadkötelezettséget is megtiltották. A katonai oktatás és a testnevelés fontossága, igénye azonban továbbra is megmaradt, ezért a mesterségesen

1 Nevét Árpád-házi Levente hercegről kapta, aki a XI. század során nem kis szerepet vállalt a magyar hadsereg megszervezésében.

2 www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8096 (letöltve: 2015. szeptember 20.).

elsorvasztott magyar hadsereg "előretolt helyőrségeként" 1921-ben megalakították az országos ifjúsági testnevelési mozgalmat, ismertebb nevén a *leventét*.³ A Felvidéken az 1938 novemberi visszacsatolásig nem volt leventeintézmény. A leventemozgalmat itt 1939. szeptemberétől jegyezték, hiszen 1938-ban csatolták vissza a területet Magyarországhoz.

1920-ban Karafiáth Jenő nemzetgyűlési képviselő (később Budapest székesfőváros főpolgármestere) indítványozta, hogy a fiatalok testnevelését az állam törvényi úton biztosítsa, a „fejlett, öntudatos, intelligens és hazaszerető nemzedék” kinevelése érdekében, mely nélkül „a nemzet és a jövő nagy feladatait meg nem oldhatjuk.” A javaslattal egy időben Bély Alajos, az ifjúság honvédelmi nevelésének és testnevelésének későbbi országos vezetője szintén 1920-ban egy tervezetet fogalmazott meg Testnevelés-honvédelem címmel, melyben az ifjúság testedzését a honvédelem egyik tartópillérének nevezte. A magyar nemzetgyűlés az 1921. évi LIII. törvénycikkkel alkotta meg a testnevelésről szóló törvényt, amely többek között szabályozta a testnevelési főiskola létrehozását, a Nemzeti Stadion felépítésének tervét, minden ezer főnél több munkást foglalkoztató vállalat keretében kötelezően alakítandó sportegyesületeket, illetve létrehozta a leventemozgalmat. Vitéz Kudriczy István lett később a leventék országos parancsnoka. A már említett törvény és annak végrehajtási rendelete (a Vallás-és Közoktatásügyi Minisztérium 9000/1924. számú rendelete) minden 12 és 21 év közötti fiú számára kötelezővé tette a lakhelyén alakított leventeegyesület foglalkozásain heti két, majd négy órában történő részvételt, amennyiben nem járt rendszeres testnevelést biztosító közép- vagy felsőfokú oktatási intézménybe.

A leventék hetilapjának egyik címlapja
(Forrás: nemnemsoha.gportal.hu/gindex.php?pg=34373286)

3 www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7509 (letöltve: 2015. szeptember 20.).

A településeknek lajstromot kellett vezetniük a leventeköteles korú fiatalokról, így ellenőrizni tudták a foglalkozásokon való részvételt, az igazolatlanul hiányzó gyermekek felmenőit pedig súlyos pénzbírsággal sújtották. A leventeoktatóknak tanfolyamon kellett részt venniük. Magát az ifjúság oktatását valamikor 1939. májusában indították el az 1916–1921 között született évfolyamokkal.⁴

A kiképzéseket körzetesítve osztották szét. A Hetényhez közel álló területeken gútai, nagymegyeri, komáromi, kolozsnémai körzetekben a kijelölt napokon zajlott az oktatás. A komáromi körzetben hétköznaponként, a hét egy-egy napjára beosztva 14 órától 17 óráig gyakorlatoztak a leventék. Ebbe körzetbe tartozott Nemesócsa (hétfő), Tany (kedd), Őrsújfalu (szerda), Csallóközarányos (csütörtök) és Ekel (péntek).

A körzetparancsnokok munkáját oktatók és segédoktatók segítették. Minden 12 fő részére egy rajparancsnokot és egy rajparancsnok-helyettest kellett kiképezni. A kiképzési „tananyagot” is megszabták: puska nélküli kiképzés, puskával alakzati kiképzés, harcserű terepjátékok, lövőtatás, játék. Külön nagy gondot kellett fordítani a „Vigyázz!”-állás szabályszerű felvételére és a tisztelgésre. Vasárnaponként a leventéknek felekezeti hovatartozás szerint kötelező volt templomba menni.

A fentiekből is kitűnik, hogy a *levente intézményének fő célja* a törvény hatálya alá eső fiatalok számára a fizikai nevelés biztosítása volt, amely a gyakorlatban a katonai szolgálatra készítette fel őket, vagyis, hogy megadja azt a fizikai nevelést, amely az ifjúságot egy esetleges háborús szolgálatra is felkészíti és megedzi. Ezenkívül kialakította a tudatos nemzeti érzést is.

A leventeköteles korú fiatalokat különböző korcsoportok alapján osztották be. A 12–14 évesek közül kerültek ki a leventeapródok: számukra a sport és az erkölcsös, vallásos, nemzeti szellemben történő nevelés volt fontos. A második korcsoportba a 15 és 17 év közötti ifjúleventék kerültek: ők már alaki és alapfokú katonai nevelésben is részesültek. Végül a 18 év feletti leventelegények már harcászati kiképzést is kaptak, illetve menetgyakorlatot folytattak. A különböző korcsoportok végén a leventéknek leventepróbát kellett tenniük, amely „részvizsgákból” tevődött össze: a levente-tudnivalók és a levente szolgálati szabályzat ismerete, lövészet, térképismeret, katonai és honpolgári alapismeretek. A heti foglalkozások rendszerint a helyi sportpályákon zajlottak, ha pedig ilyenrel az adott település nem rendelkezett, akkor a faluszéli legelőkön gyakorlatoztak.

Adatközlőink – Vörös Lajos (1930) és Csintalan Miklós (1926) – a leventék különböző korcsoportjába tartoztak. Így történetük a második világháború után is két különböző szálon futott. Hetényen a focipályán, az akkori libalegelőn találkoztak a fiatalok. Vörös Lajosék elsősorban focizni jártak a pályára. A korcsoportokat egy-egy közös menetgyakorlaton fogták össze. 2–3, az első világháborút megjárt, katonaviselt ember foglalkozott a fiatalokkal (sajnos nem sikerült beazonosítani őket), főnökük Nemcsik Béla iskolaigazgató volt. Csintalan Miklós a polgári iskolát Komáromban végezte, így ő ott járt leventézni. A mai

4 MV SR Štátny archív Nitra – pracovisko Komárno (ďalej len ŠANR, PKN) – SzK BM Nyitrai Állami Levéltár Komáromi Kirendeltsége (továbbiakban NYÁL, KK), Hlavnoslužňovský úrad Komárno (ďalej len HSÚ KN) – Főszolgabírói Hivatal Komárom (továbbiakban FSZH KN), číslo škatule 21, 352 szám., 30, 716/el.n.kik. – 1939. sz. rendelet

szlovák gimnázium épületében volt az elméleti oktatás, a gyakorlatokat pedig a mai hájógyár melletti füves területen végezték. A foglalkozásokat tanítók vezették. Miklós bácsi később Marcelházára majd Hetényre került a községi hivatalba dolgozni, akkor is folyt még a leventeoktatás.

25 lap
63/13 - 1939. Tárgy: Levente lőter ké-
szítése.
Községi h. vezetője egyúttal előadja, hogy a már
előzőleg kijelölt helyen a leventelőter építését
megkezdte, de nem alkalmas hely mert
a mála plébánián behordja homokkal
s a vízott part ömledől. Ezt a leventefő-
oktató is jelezte s így kéri a képviselő-
testületet hogy más helyet jelöljenek ki
a lőter céljára s javasolja, hogy a parádahő-
zónák felőlén máris alkalmas hely van
s azt az előjárás és parádahőzónák megközel-
éséből álló kisoktató névű meg s a legalább
máshol lehet lőter céljára jelölje ki.

Határozat a hetényi leventelőter kijelöléséről

Mindenhol kialakították a lőteret; 1939. május 26-i keltezéssel találtuk a 63/13-1939 határozatot, melynek tárgya a hetényi levente lőter kialakítása. A leventék parancsnoka kérvénnyel fordult az önkormányzathoz, melyben kéri, hogy új helyre tegyék át a lőteret, mivel a jelenlegi behordja a homok.⁵

5 ŠANR, PKN – NYÁL, KK, Notársky úrad Chotín (ďalej len NÚ Chotín), Jegyzőkönyv 1939. május 26., 63/13- 1939 határozat

A kötelező lövészet mellett fakultatív sportág volt a lovaglás, az úszás, az evezés, a kérekpározás, a birkózás és az ökölvívás. A kiképzésben a gyakorlati gépismeretek is helyet kaptak. A leventék jártasságot szerezhettek a turisztika, a csapatsportok, a mentőszolgálat és a tűzoltás terén is. A 18 év feletti legények tagjai voltak az Tűzoltó egyesületnek is.

A leventeképzés a következő feladatokból állt: valláserkölcsi alapon nyugvó, katonás, hazafias nevelés; testnevelés és egészségápolás; katonai előképzés és légvédelmi oktatás; öntudatos állampolgári életre nevelés; az iskolában szerzett műveltség bővítése és emelése.

A tagoknak fogadalmat kellett tenniük, melynek szövege: „Fogadom, hogy teljesítem leventekötelességeimet, melyekkel Istennek, Hazámnak és honfitársaimnak tartozom!”. Köszöntésük: Szebb – Szabad – Erős – Becsületes – Boldog Jövőt!, amire a válasz: Adjon Isten! Az istentiszteleteken és az ünnepélyeken kötelező volt a részvétel. Hetényen Zsemlye Lajos református lelkész vezette a lelkészi hivatalt.

Magyarok bejövetele 1938, ünnepi beszédet mond Nemcsik Béla, Hetény

1938-tól kezdődően a leventemozgalom lassan katonai irányítás alá került.

Az 1938-as esztendő Hetényen is változást hozott a politikai életben. Novemberben „bejöttek a magyarok”. Az állami levéltárban 1939/3529 iktatási szám alatt találunk egy körlevelet, melynek tárgya dr. Ladi Gusztáv: Közigazgatási szervezetünk és eljárásunk vázlatára című írásának terjesztése, amely ismerteti a visszacsatolt területek szerveinek működését és az érvényes jogszabályokat⁶, hogy segítse a visszacsatolt területek hivatalainak munkáját. A falubeliek életében a visszacsatolás nem igazán hozott változást, hisz Hetény magyar falu volt, „szlovák hatás” nem volt érezhető. A visszaemlékezésekből megtudtuk, hogy az akkori község háza előtt a visszacsatoláskor Nemcsik Béla rektor, iskolaigazgató mondott ünnepi beszédet. Az épület falára pedig ki volt függesztve a magyar zászló. Itt sorakoztak fel az első világháborút megjárt katonák.

⁶ ŠANR, PKN – NYÁL, KK, Hlavnoslužný úrad Komárno (ďalej len HSÚ KN) – Főszolgabírói hivatal Komárom (továbbiakban FSZH KN) číslo škatule 21, 3529/1939 adm.

1939-ben az Országgyűlés elfogadta az új honvédelmi törvényt (1939. évi II. tc.), amely változást jelentett a leventék életében is. A törvény a teljes iskolai ifjúság vonatkozásában kötelezővé tette a leventeszolgálatot (függetlenül attól, hogy jártak-e rendszeres testnevelést biztosító iskolába), illetve önkéntes belépés mellett a 10–19 esztendőss honleányok előtt is megnyitotta a leventeservezetet. 1940-ből származik egy katonai intézkedés, melyben a leventekiképzések egyik legfontosabb elemeként az erkölcsi- és testnevelést említik. Valamennyi Levente Körzetparancsnoknak szétküldött levélben arról írnak, hogy eddig gyakran túlzásba vitt, „... katonai kiképzés, az úgynevezett sulykolás (puskafogások, vagy végnélküli zártrendű gyakorlatok sulykolása) nem vezet célhoz. A leventével meg kell kedveltetni a levente foglalkozásokat.”⁷ Szükségesnek látták, hogy felkeltsék a leventék érdeklődését a tömegsportok iránt. Tanácsként leírták, hogy szervezzenek labdarúgó vagy kosárlabda csapatokat.

A lányokat is bevonták a mozgalomba. A hetényi leánylevente mozgalommal iskolánk diákjai Rancsó Kamilla és Lucza Ákos foglalkoztak.

A második világháború ideje alatt a leventeintézmény a legnagyobb magyar ifjúsági szervezetnek bizonyult. Az intézmény tagjai aktívan kivették részüket a társadalmi életből. A leventekiképzést 1941. május 15-ig elhalasztották, mert a fiatalokat a rendkívüli távaszi mezőgazdasági munkálatokra kell kivezélni. A honvédelmi miniszter úr június 1-ig meghosszabbította ezt.⁸

1942-ben a Vöröskereszt gyűjtést szervezett, melybe a leventéket is bekapcsolták. Erőli jelentést kellett írni a járasi főszolgabírónak. A gyűjtést leventeruhában kellett elvégezni és a gyűjtőnapok sikerét a levente egyesület díszfelvonulásokkal, zenekar közreműködésével, színelőadásokkal, ünnepélyek szervezésével is elősegíthette.⁹ 1943-ban a leventék az aratási munkálatokból is kivették a részüket. Az önkéntes tűzoltóegylet tagjaival együtt teljesítettek tűzvédelmi szolgálatot.¹⁰

A leventeegyesületek Solymossy Ulászló vezérőrnagy adatai szerint mintegy 1.300.000 tagot számláltak. Kutatásunk során a régió leventeegyesületeink taglétszámáról is találunk adatokat. Gúta községben 1200–1400 taglétszámú egyesület működött, a nagymenyi egyesületnek pedig 400–500 tagja volt.¹¹ Ehhez képest a 39 taglétszámú hetényi egyesület, melybe a levente-leányok is beletartoztak, kicsinek tűnhet. A falunkban megalakult egyesületről a képviselőtestület ülésének jegyzőkönyvében is olvashatunk. Az 1939 február 15-én felvett jegyzőkönyvben arról írnak, hogy a leventeügyet a község minden lakójának szívében kell viselnie, és minden erejéből támogatnia kötelessége, mert a leventék a haza és a nemzet reménysége. A katonai kincstár a leventelőház céljára átenged a községnek két katonai célt szolgáló épületet. A község magára vállalja az épület lebontásának és a lőház felépítésének a költségét. (Sajnos hiányzik a jegyzőkönyv vége.)¹² A háború ideje

7 ŠANR, PKN – NYÁL, KK, HSÚ KN – FSZH KN, číslo škatule 21, 482. szám., kt. – 1940, 1940. október 29.

8 ŠANR, PKN – NYÁL, KK, HSÚ KN – FSZH KN, číslo škatule 70, 701/1939 priest

9 ŠANR, PKN – NYÁL, KK, HSÚ KN – FSZH KN, doboz: 51, 1990/1942 adm.

10 ŠANR, PKN – NYÁL, KK, HSÚ KN – FSZH KN, doboz: 58, 1301/1942 adm.

11 ŠANR, PKN – NYÁL, KK, HSÚ KN – FSZH KN, doboz: 62, 68/1944 adm.

12 ŠANR, PKN – NYÁL, KK, HSÚ KN – FSZH KN, doboz: 41, 971/1941 adm.

alatt a lóházak, lőterek, leventeotthonok építését igyekeztek állami pénzekből támogatni. A költségek azonban nagyon magasak voltak, a háború sok pénzt vitt el, így csak olyan építkezéseket támogattak, amelyeket a falvak saját költség hozzájárulással be tudtak fejezni. Ezt Komárom vármegye alispánja a 8458/1941.ai.sz. körlevelében közzétett kérdőívben fel is mérte:

1. *A leventekötelesek száma?*
2. *Az előző évből megmaradt testnevelési költségvetési hitel?*
3. *Testnevelési célra 1941-re előirányzott összeg?*
4. *1941. évi költségvetésben külön a levente lőcsarnok építésre előirányzott összeg?*
5. *A községben van-e lőcsarnok?*
6. *Ha nincs, akkor a község miként szándékozik annak létesítéséről gondoskodni?*
7. *Helyi viszonyokat figyelembe véve milyen összegre volna szükség a lőcsarnok megépítéséhez?*¹³

A vármegyei leventealap 1944-ben már nem tud kellő támogatást adni, ezért kéri összegezni, hogy melyik községek tudnak még önerejükből vármegyei támogatás mellett leventeotthon-építéseket megvalósítani. Ebben az esztendőben Gúta, Csicsó, Ekel és Nemesócsa kapott támogatást.¹⁴ Voltak olyan települések, ahol a zsidóktól elkobzott házakból alakították ki a leventeotthonokat.

Egy 1942. évi leventerendelet leszögezte, hogy „a leventeköteles ifjú, tekintet nélkül a korára, semmiféle politikai tevékenységet nem fejthet ki.” A háború vége felé az intézmények vezetői fegyvereket kaptak. A komáromi leventeparancsnokság 21 pisztolyt és 21 fegyvert kapott 1944 októberében. A vételezést aláírással kellett igazolni.¹⁵ Ekkor az intézmény tagjainak kötelező önkéntes munkát kellett végezniük. A hadbavonultak helyett kellett elvégezni a mezőgazdasági munkákat, melyekért cserébe esetlegesen egy étkezést fogadhatnak el. Falunkban ilyen nem volt, hiszen a kis község lakosai ismerték egymást, összetartó közösség volt Hetényen.¹⁶

Szigorúan vették a mozgalmon belüli fegyelmet is. Jegyzőkönyvek bizonyítják, hogy a csoporttevékenységekről való hiányzást szigorúan büntették. A leventehiányzást jelenteni kellett. 5 hiányzás után kapott idézést a levente, védelmére írhatott valamit. A 18 évesnél öregebb leventéket eljárás alá kellett vonni. A 18 évesnél fiatalabbak ellen csak házi, iskolai vagy fegyelmi fenytét alkalmazhattak. Több jegyzőkönyvet találtunk, melyben indokként közlik, hogy nem tudták, hogy a 23 évesnél idősebbeknek is kell járniuk leventekiképzésre: pl. Buzsák Ferenc, Baum Herman Gútáról.¹⁷ Ha sok napot hiányzott a levente, akkor a 3 nap elzárást átváltoztatták pénzbírságra, ezek a fegyelmi eljárások egyre inkább megszorodtak. A nyilas hatalomátvétel után a Szálasi-rezsim 14–20 év közötti fiatalokkal töltötte fel légióit, így nem egy levente vett részt a Budapest bevételéért folyó harcokban. A menekülő nyilasok nem kímélték a leventéket: több feljegyzés szerint

13 ŠANR, PKN – NYÁL, KK, HSÚ KN – FSZH KN, doboz: 41, 1185/1940 adm.

14 ŠANR, PKN – NYÁL, KK, HSÚ KN – FSZH KN, doboz: 62, 68/1944 adm.

15 ŠANR, PKN – NYÁL, KK, HSÚ KN – FSZH KN, doboz: 68, 2280/1944 adm

16 ŠANR, PKN – NYÁL, KK, HSÚ KN – FSZH KN, číslo škatule 65, 1077/1944 adm,

17 ŠANR, PKN – NYÁL, KK, HSÚ KN – FSZH KN, číslo škatule 70, 637/1939 pvist.

is kegyetlenül bántak velük, annak ellenére, hogy ekkor hadra fogható magyar férfit már nem nagyon találtak. Előfordult, hogy a nyilas parancsnokok agyonlövással fenyegették meg vagy kivégezték a szökni próbáló leventéket, bántalmazták őket, pl. a lábujjaik közé égő papírt helyeztek el. Ezek az információk azonban akkor még nem jutottak el a falvakba, így a hetényiek sem tudták, kik, mit tesznek és miért.

Az 1944–45. év fordulója nem várt eseményeket hozott. December 27-én Csintalan Miklóst még két 18 éves leventetársával együtt, 1945 januárjában pedig Vörös Lajost 22 fiatal hetényi leventével együtt összeszedték a németek, hogy mentseék őket a „bolsevizmus markából”.

Vörös Lajosék Komáromban marhavagonokba szálltak, hogy 6 nap utazás után Norden városkába érkezenek. Az otthonról hozott csomagból hiányzott az innivaló, s bizony az út alatt megszomjaztak. Nagyon hideg volt, a vagon vas részei, főleg a szögek, amelyek a zsuldeszkákat fogták oda, deresek, fagyosak voltak. Hát azt nyalogatták, hogy szomjukat oltsák. Egy repülőtérről melletti barakktáborba kerültek, ahol lett, litván és lengyel hadifoglyok voltak. Olyan körülmények között éltek, hogy itt teljesen megtetvesedtek. Szégyellették bevallani egymásnak, de annyit vakaróztak, hogy mindenki rájött, mi a helyzet. Akkor aztán próbálták viccesen felfogni a dolgokat: Kitalálták, hogy versenyeztetik a tetveket. Először, hogy ki tud magáról a legtöbbet összegyűjteni, másodsor meg, hogy kinek a „bogarkája” az ügyesebb. Egy hajszálra egymással szembe tettek két tetűt, s várták, melyik indul el hamarabb.

Münsterbe való átszállításukkor a vasúti vagon légitámadás érte. A sok halálos áldozathoz az is hozzájárult, hogy a leventék fehér munkaruhát kaptak, s mivel nagyon hideg volt, felvették a sajátjukra. A légitámadás ideje alatt kiugráltak a vagonokból. A fekete szántóföldön a fehér ruhában futó legények pontos célpontok voltak. Tizenhat fiatal lelte itt halálát. Három hetényi legény Hopstenban halt meg. Sajnos nagypapa is látta társai, barátai szétroncsolt tetemét. Egyik barátja, Kuzsela Elemér fél karját, kézfejét neki kellett a fáról leszedni. Szörnyű lehetett! El is akartak menni társaik temetésére, de nem engedték el őket.

A háború végén Lüneburgba kerültek. Akkor azt mondták, nem kell félniük, ezt a várost nem érheti légitámadás, mivel ez egy szabad királyi város, s az védelmet élvez. Ezt azonban a bombákat szállító repülőgépek nem tudták. Nagypapa itt élte át élete legfélelmetesebb napját. A város mellett volt egy jó nagy erdő. A legborzasztóbb az volt, amikor 50–60 repülőgép búgott a fejük felett, hatalmas zaj, minden gépen 2000 kg bomba. Nagypapát a robbanás következtében a légnyomás földhöz vágta, keze megsebesült, időszakosan megsüketült, nem hallott, csak másnap este.

Volt egy némettanárunk a barakkban, egyetemi tanár volt. Úgy tisztelték őt, mint az apjukat, aki el is vezette a fiatalokat Münstertől fel egészen Dániáig. A dán határon 2 napot álltak, mert éjjel bombáztak, nappal javítottak. Így hát visszavitték őket Alborgba. Itt jó életük volt: tejszínhab, piskóta, jégkrém, ráadásul azt is meg tudták, hogy vége a háborúnak. Az angol katonáktól cigit, cukrot kaptak. Csavarogtak a városban, s üzleteltek a kapott cigivel, csokival. A papa 36 db jégkrémet evett meg egyszerre, s estére bedagadt a torka,

majdnem megfulladt. Egyik barátja, Berényi Miklós, mentette meg az életét: ceruzával kipucolta a torkát. A gyógyulást Egri bikavérrel és magyar szalámmal ünnepelték. A jó életnek azonban hamar vége szakadt.

A fiúk úgy döntöttek, hogy saját felelősségükre hazajönnek. A karácsonyt azonban még egy repülőgépgyár hangárjában töltötték. Napi fél kiló kenyéren éltek. A közeli vasútállomásról loptak krumplit, hogy ünnepi ételt varázsoljanak az asztalra. Az amerikaiaknak minden ételmük 15 literes pléh dobozban volt. Valaki kitalálta, hogy a vízzel megtöltött pléhdobozba vezessenek áramot, az majd mindjárt forr, s a krumpli hamar megfő. Berényi Gáborral megnézték, hogy megfőtt e már a krumpli. A vízbe, ne felejtsek el, áram volt vezetve! Szegényt, ekkor nagyon megrázta az áram. A fiúk is nagyon megijedtek, hogy kárt tettek benne. Vacsora után fociztak is, mégpedig a magyar fociválogatott azon focistáival, akik ott voltak. „Sárdi János operaénekes karácsonyi dalokat énekelt nekünk. Ezért volt nagyon emlékezetes. Ez volt a mi karácsonyi ajándékunk saját magunknak” – mondta nagypapa.

Csintalan Miklóst, Csizmadia Dezsőt és Csintalan Imrét az Őrsújfalu – Aranyos¹⁸ – Kolozsnéma – Gúta útvonalon szállították el 1944. karácsonyán. Kolozsnémán Jankó Imrénél voltak elszállásolva. Huzamosabb ideig Gútán voltak, itt tudták meg, hogy Hetényre bejöttek az oroszok. Miklós bácsi, mikor ezt megtudta, lovat „szerezett” s hazaszökött, hogy megnézzé, mi van otthon. Az út során lova sokszor megtorpant. Másnap tudta meg, hogy az előző napokban nagy harcok voltak Hetényen, sokan meghaltak, s a temetetlen halottak szagát érezte meg a ló. A halottakat, természetesen, eltemették: az iskola és a templom udvarába, a sírokat azonban a második világháború után felszedték, s elszállították Párkányba az orosz katonai temetőbe.

Miklós bácsi visszament Gútára, innen Újvárba, ahol találkozott a többi hetényi leventével. Égerig (Chebig) közös volt az út. A német táborba megérkezve három hetényi levente – élükön Miklós bácsival – azonnal jelentkezett, hogy át akarnak kerülni Pütnitzbe, mivel meghallották, hogy a hetényi leányokat oda hurcolták el. Az engedélyt meg is kapták. A tábor ebédlőjébe érkezve találkoztak a leányokkal, akiket szintén kiképeztek. A fiúk páncélöklökből tanultak löni, a leányok pedig a ködösítést gyakorlatozták. A fiúk parancsnokát Plüchannak hívták. Nem tudott magyarul, így fordítani kellett. Tolmácsuk egy budapesti fiú volt – Manek Gyurinak hívták. Zalalövőiek is voltak a táborban.

1945 április elején bevagonírozták a fiúkat, hogy viszik Őket Berlinbe. Szerencsére, azonban nem került sor a bevetésre, mivel felrobbantottak egy vasúti hidat, így a vonat nem tudott átmenni. Schleswig-Holstein tartományba kerültek egy tanyára, itt dolgoztak a tulajdonosnál, akit Arturnak hívtak. Kristianskoogban traktoron dolgoztak. Itt már velük volt egy udvardi fiú is, aki értett a gépekhez. Wuppertalban kaszárnyákban laktak, lomeltakarítás volt a dolguk, majd innét áthelyezték őket Borghorstba. Ez megtalálható a háború után beadott kárpótlási kérvényükben is. Borghorstban ismét összetalálkoztak a többi hetényi leventével. Itt értesítették őket, hogy haza lehet menni.

¹⁸ Csallóköz-aranyos

Elérkezett a hazaindulás napja. Ekkor tudták meg, hogy Csehszlovákiához tartoztunk. A hazaútra kaptak élelmiszersomagot, melyben vaj is volt. Hogy csinosak legyenek, szép fényes hajuk legyen, rákenték a vajat a hajukra. Mai szóhasználatban: belőtték a sérót! De nem számoltak azzal, hogy harmadik napra már jó bűdösek lesznek, mert a vaj megavasodott a fejükön.

1946. január 11-én elindultak haza. A vonathoz csatoltak egy élelemmel teli kocsit, melyen angol szakácsok szorgoskodtak. Ők készítették nekik az ennivalót, ami kifogástalan volt. A cseh határtól már nem engedték őket tovább, Égerben (Cheb) maradtak. Onnantól kezdve vízen kívül semmit sem kaptak. Két nap után értek Pozsonyba, ahol még az élelmet is elvitték tőlük. A pályaudvartól a várig kellett gyalogolni. Az utcákon ötös sorokban mentek, voltak, akik leköpködték őket. Nem értették, miért! Komáromba érve nem volt híd a Vág folyón, a jeges ár elsodorta a pontonhidat. Csintalan Miklós (tanító) keresett egy halászt, aki két csónakkal áthozta őket. Félték a jégtábláktól. Az egyik csónaknak neki is ment egy jégtábla. A halász üvöltötte, hogy aki meg mer mozdulni, azt agyoncsapja az evezővel. Az izsaiak és a radványiak gond nélkül átkeltek a Vágon. Papa ült elől, s már nagyon félt, amikor úgy döntött, hogy közel a parthoz kiugrik. Nem tudott olyan nagyot ugrani, így beleesett a vízbe, s közben mellkasával a partra esett. A kabátja belsejében volt egy kulacs, aminek teteje ekkor törött össze – a viszontagságokat túlélte, de haza már nem jutott teljes épségében. Ma is megvan, papa féltve őrzi, hogy emlékeztessen minket arra, hogy az ember minden helyzetben emberséges tud maradni, ha akar.

Németh Gergely (1923), Pákozdi Miklós (1923), Csintalan Miklós (1926) Berényi Miklós, Berényi Gábor, Bertók Imre, Tóth Miklós, Paluska Gyula, Komjáti Miklós, Szalai Ernő, Szalai Miklós, Csintalan Imre, Baranyai Dezső, Vörös Lajos, Csintalan Miklós, Pákozdi Miklós, Szuh András, Sebők Zoltán, Tóth Benő egyszerre jöttek haza. Később jött haza Szalai Ernő, Csintalan Imre és Rancsó Lajos. Sajnos nem jött haza Szabó Lajos, Sárai Béni és Kuzsela Elemér, ők Hopsteinben haltak meg.

1945. január 20-án vitték el a hetényi leventéket, 1946. január 17-én jöttek haza, éjjel 11-kor. Siettek, nehogy péntekre ékezzenek, mert akkor szerencsétlenek lesznek! Adatközlőnk, Csintalan Miklóst a hazaút során segíteni kellett, mivel fapapucs volt rajta, ami a havas úton nagyon csúszott. Az első legény, aki hazaért, Komjáti Miklós volt, akit a szülők meglepetéstől még csak meg sem öleltek. Futkostak fel-alá az udvaron, s kiabálták: „Édes fiam, meggyütté!!!”

Hát meggyütték!!! A hetényieknek szerencsájuk volt, hazatértek. Sok más levente azonban hadifogolytáborba került. Az amerikai és brit zónában munkára fogták, a francia övezetben pedig éhezettették és az idegenlégióba sorozták be őket. 1945 júniusában Pozsonyiligetfalun csehszlovák fegyveresek 90 leventét agyonlőttek. A Németország szovjet megszállási övezeteiben elfogott leventéket pedig Szovjetunióba vitték mint hadifoglyokat.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány az 529/1945. számú miniszterelnöki rendelettel felszolta, illetve betiltotta a leventeintézményt. A leventeegyesületek vagyonát elkobozták, majd szétosztották az akkor működő pártok között, a leventevezetők többségét pedig népbíróságok elé állították. Többjüket börtönbe vetették vagy internálták: Bély

Alajos vezérezredest például első fokon halálra ítélték, amit kegyelemből később életfogytiglani kényszers munkára változtattak. A kollektív bűnösség elvét kiterjesztették a mozgalom tagjaira is.

Zárszóként feltesszük a kérdést: Valóban háborús bűnösök azok a fiatalok, akiket a második világháború során erőszakkal elhurcoltak?

Adatközlők:

Csintalan Miklós, szül. 1926, hetényi születésű, komáromi lakos.

Visszaemlékezései lejegyezve: 2015. augusztus 19.

Vörös Lajos (1930–2015), Hetény.

Visszaemlékezései lejegyezve: 2014. március 13.

Felhasznált irodalom:

Kerepeszki Róbert: A Horthy-korszak politikai irányzatai a leventemozgalomról.

In: Rubicon online. rubicon.hu/cikkek/a-horthy-korszak-politikai-iranyzatai-a-leventemozgalomrol (letöltve 2015. szeptember 20.)

Kerepeszki Róbert: A leventemozgalom. In: Rubicon, 2010/4–5. szám – Trianon és a 20-as évek Magyarországa.

Az Ifjúvezetőképítő csapatok kiképzési füzetek. A teljes kiképzési anyaggal kapcsolatos általános utasítások. Kiadja a IX. Hadtest Levente Parancsnoksága. 1942. mek.oszk.hu/13200/13239/13239.pdf (letöltve: 2015. szeptember 20.)

Internetes hozzáférés:

1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8096 (letöltve: 2015. szeptember 20.)

1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7509 (letöltve: 2015. szeptember 20.)

Levéltári adatok:

MV SR Štátny archív v Nitre – pracovisko Komárno (ŠANR, PKN) – SZK BM Nyitrai Állami Levéltár – Komáromi kirendeltség (NYÁL, KK), Notárský úrad Chotín (NÚ Chotín) – Jegyzői hivatal Hetény (JH Hetény), Jegyzőkönyv a hetényi képviselőtestület 1939. május 26-i üléséről, 63/13-1939 határozat.

ŠANR, PKN – NYÁL, KK, Hlavnoslužňovský úrad Komárno (HSÚ KN) – Főszolgabírói Hivatal Komárom (FSZH, KN), 21, 41, 51, 58, 62, 65, 68, 70 számú dobozok.

Lucza Ákos – Rancsó Kamilla: A hetényi leányleventék története

Kincskeresők XI., 2015

TUDOK Felvidéki Regionális Konferencia, 2015

Felkészítő tanár: Rancsó Andrea

Mentor: Kőrös Zoltán, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja

Tarczy Lajos Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskola, Hetény

A hetényi kitelepítések és deportálások kutatása során találtunk egy régi jegyzetet, amely egy ünnepi beszédhez készült és a hetényi lányok elhurcolását is említi. Mivel Lucza Ákos dédimamája, Markaczné szül. Mészáros Margit¹ is szerepelt a listán, így összefogtunk, hogy utánanézzünk az 1945. februárjában kezdődött eseményeknek. Ákos nagyapja, Lucza Zoltán (1945) sokat mesélt a második világháború utáni meghurcoltatásáról. Fiatal fiúként gyakran hallgatta édesanyja elbeszélését, miként vitték el a hetényi leventelányokat a második világháború vége felé kényszermunkára.

Kutatásunk kezdetekor ismerkedtünk meg a leventeáány kifejezéssel, mivel Margit néni is leventeáány volt. A kutatás ideje alatt számos riportot készítettünk az eseményeket megélt személyekkel, melyeket levéltári adatokkal támasztunk alá. Az elbeszelt történelem (oral history) és levéltári kutatás segítségével állítottuk össze dolgozatunkat.

A leventeáány-mozgalom a fiúlevenete-intézmény hatására jött létre. Felvidéken a leventemozgalom 1939-től indult el, mivel a területet 1938-ban visszacsatolták Magyarországhoz.

1939-ben az Országgyűlés elfogadta az új honvédelmi törvényt (1939. évi II. tc.)², amely változást jelentett a leventék életében. A törvény a teljes iskolai ifjúság vonatkozásában kötelezővé tette a leventeszolgálatot (függetlenül attól, hogy jártak-e rendszeres testnevelést biztosító iskolába), illetve önkéntes belépés mellett a 10–19 esztendőes honleányok előtt is megnyitotta a leventeszervezetet.³ A leánylevente-mozgalommal kapcsolatosan törvény is született, melyet 1943-ban fogadtak el, dr. Szinyei Merse Jenő vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyásával. Az 1943-ban létrehozott Leányleventék Országos Központja vezetője Kokas Eszter orvos, egyetemi magántanár, testnevelésügyi tanácsos lett.

1 Markaczné Mészáros Margit 1927. december 27-én született. Szülei Mészáros István és Rancsó Julianna. 1945. február 23-tól 1945. november 23-ig tartott németországi elhurcolásuk története. 1947. novemberében ment férjhez Markacz Lajoshoz. Házasságukból 2 leánygyermek született. Férje kőművesként dolgozott, Ő pedig mint szövetkezeti munkás. Később varrottast (hetényi aszúrt) is készített, munkáiból Túrócszentmártonban (Martin) is volt egy kiállítás. 2011. július 5-én halt meg.

2 Kotiers A.–Rancsó S.: A hetényi leventemozgalom története (Lásd e kiadványban az előző tanulmányt).

3 Leventemozgalom Magyarországon 1921–1944, www.nemnemsoha.gportal.hu/gindex.php?pg=34373286 (letöltés: 2015. szeptember 19.).

A leánylevente-egyesületek létrehozását formálisan a Vallás-és Köznevelési Minisztérium által kibocsátott 9800/1943. számú rendelet tette lehetővé. Részletek a törvényből:

- 1. § (1) A levente-leány-mozgalom célja, hogy a leányifjúságot a hagyományos női erények szellemében való nevelés útján a haza és a család szolgálatára, különösen pedig a magyar anya feladataira és a honvédelmi szolgálatra előkészítse. (3) A levente-leány-mozgalom a vallási ismeretek bővítésével és a vallásos életmód gyakorlásával, állampolgári és honvédelmi, egészségügyi, gyermekápolási és gyermeknevelési, gazdasági és háztartási ismeretek közlésével és gyakorlásával igyekszik célját megvalósítani. A vallási ismeretek bővítése és a vallásos életmód gyakorlása a levente-leányok vallásfelekezetének lelkesze vagy a vallásfelekezet megbízottja által és a levente-leányok vallásfelekezetének szabályai szerint történik...
- 2. § (1) A levente-leány-mozgalomba törvényes képviselőjének engedélyével, önkéntes jelentkezés alapján fel lehet venni minden olyan magyar állampolgár leányt (hajadont), aki a) tizedik évét betöltötte, de tizenkilencedik életévét még nem haladta túl, b) egyetemnek vagy főiskolának nem hallgatója (növendéke), c) zsidónak nem tekinthető.
- 3. § (1) A levente-leány minőség megszűnik, a) ha a levente-leány férjhez megy; b) ha a mozgalomból önként kilép; c) ha a 2. § (1) bekezdésének a)–c) pontjaiban megkívánt kellékeknek többé nem felel meg; d) ha a levente-leányt a mozgalomból kizárják.
- 4. § (1) ... alapszerve ... a levente-leánycsapat.
(2) Csapatot ott lehet alakítani, ahol az önként jelentkező leányok száma legalább huszonnégyet elér...
- 9. § (1) A levente-leány-mozgalom a vallás- és köznevelési miniszter közvetlen felügyelete alatt a levente-leányok országos vezetőnöje irányítja ... megbízatását a vallás- és köznevelési minisztériumtól kapja: hivatali működése a VKM hivatali szervezetébe illeszkedik bele. A levente-leányok országos vezetőnöje csak főiskolai képesítésű nő lehet.
(2) A levente-leányok országos vezetőnöjét működésében tanácsadás útján az Országos Levente-leány Tanács támogatja. A Tanács elnökét és tagjait – akiknek száma tizennégyet nem haladhat meg – a vallás- és köznevelési miniszter három évi időtartamra nevezi ki. A Tanács tagjai közül legfeljebb öt férfi is lehet..."⁴

A törvény hatására Hetényen is megalakult a levente leányok a szervezete. Vallási, gyermeknevelési témákkal foglalkoztak, közösségsegítő programokat szerveztek, hogy a II. világháborút próbálják meg emberhez méltón túlélni.

4 A jövő nemzedéke – a nemzet jövője. In: Magyarok a II. világháborúban. Az IHNETOV munkanaplója, vitéz Bély Alajos vezérezredes Hadtörténelmi Levéltárban őrzött irataiból 1941–1943.

Hetényi leányneveleték

A világháború hatását Hetényen is érezni lehetett. Nagyon féltek az orosz katonáktól, akik január 6-án jöttek be Hetényre.⁵ Az oroszok először szénakazlakban bújtak el, féltek a németektől, de mikor rájöttek, hogy a faluban nincsenek németek, akkor előjöttek, bementek a házakhoz, ruhástul, sáros bakancsostól feküdtek be az ágyakba. Az embereket kizavarták otthonaikból, elvették az ételmet tőlük. Sajnos, néhány asszonyt meg is erőszakoltak. Nem csoda hát, ha a hetényiek meggyűlöltek őket.

Hetény egyike volt annak a három falunak (Hetény, Szentpéter, Virt), ahonnan lányokat is elhurcoltak Németországba

1945. február 13-án felszabadult Budapest. Ugyanezen a napon, délután két óra táján németek jöttek be Hetény községbe, s minden házhoz, ahol 15–18 év körüli lány volt, katonát állítottak, s megparancsolták, hogy azonnal kezdjenek el csomagolni és este hat órára jelenjenek meg a községháza előtt. A hivatalos közlés úgy szólt, hogy egészséges magyar anyákat akarnak nevelni a lányokból, ezért viszik el őket.⁶ A község vezetői beleegyezésüket adták, hogy a lányokat „könnyű munkára” elvigyék. Úgy tudjuk, járásunkból csak Hetény, Szentpéter és Virt akkori vezetői fogadták el a parancsot, pedig akkor már tudni lehetett, hogy a németek elveszítik a háborút. A lányokat német autóbusz várta. Puskalövések közepette szálltak fel az autóbuszra. Este 7 órakor kezdődött el 24 fiatal hetényi lány németországi története.

Érsekújvárra érve az egészségügyi iskolában szállásolták el őket. Itt várták be a szentpéteri lányokat is. A szülők sok mindent megpróbáltak, de nem tudták hazaszöktetni a lányokat. Egyetlen egy sikeres szökésről tudunk. Egy légiriadó ideje alatt Szalai Ilonka

5 Csintalan László naplója 1945-ből, 1.o.

6 Hencz Eszter (1926) visszaemlékezése, lejegyezve Kőrös Zoltán által (letöltés: 2013. szeptember 5.).

édesanyjával együtt a pánikhangulatot kihasználva elbújt egy újvári ház melletti szénakazalba. Késő este jöttek haza, az édesanya bujtatta a lányt, de nem keresték. Egy másik lány is megpróbált megszökni – nevét sajnos még nem sikerült kiderítenünk. Ferenc bácsi, a vasutas egy vagonba bujtatta a lányt. A vagon több napon keresztül vesztegelt az állomáson kívül, mivel többször volt légiriadó. Végül a lánynak sikerült komáromi rokonokhoz kerülnie, ott bujkált a felszabadulásig. A lány édesanyját többször megkínozták a nyilasok, de ő akkor sem árulta el, hol van a lánya⁷. A lányok négy napig voltak elszállásolva az érsekújvári egészségi iskolában, mire elindulhatott a vonat.

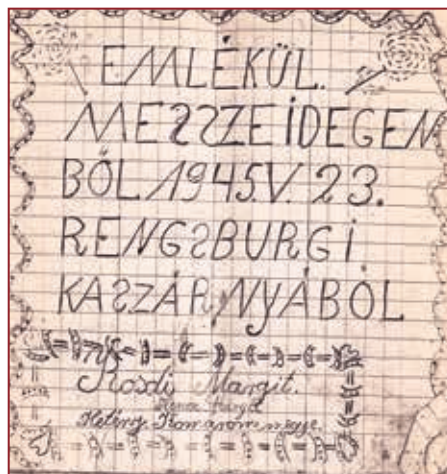
Február 16-án indult el a vonat, s 10 nap alatt ért be Pütnizbe. (Hetény-Cheb-Pütniz, távolság 1228 km.) Az utazás alatt többször is érte őket bombatámadás. A legsúlyosabb február 20-án volt, amikor a vonatjukat 28 találat érte. Szerencséjükre a közelben lévő hidat bombázták, ez mentette meg az életüket.

Február 28-án érkeztek meg a célállomásra. Itt katonaruhába öltöztették a lányokat és a Damgartentől 3 km-re lévő lágerbe vitték őket, ahol már Kőszeg és Sopron környékéről való lányok is voltak. Feladatuk kapták, hogy mint a légierő önkéntes kisegítő szolgálatosai, ködsávot hozzanak létre fűvócsövek és sav segítségével. Pütnizben három hetényi leventével is találkoztak (kettőnek a nevét sikerült felderítenünk: Szabó Miklós, Csintalan Miklós). Ekkor már sokat éheztek a lányok, s a fiúk segítségükre voltak. Kilyukasztották a barakk oldalát, s azon keresztül adták be a főtt krumplit a lányoknak.

Egy hónap kiképzés következett: reggeli parancs 7 órakor, menetgyakorlat, előadások németül, melyet 5 lány fordított. Délben egy kevéske ebéd – például főtt káposzta, s utána semmi. Gyakran éheztek, ezért megpróbáltak a szomszédos földekről krumplit lopni. Ha maradt egy kis idejük, tollat, papírt ragadtak, s verseket írtak, naplót vezettek.

Mi megpróbáltuk 4 személy visszaemlékezésiből összeállítani az események időrendjét. Felhasználtuk Lucza Zoltán által lejegyzett Markaczné Mészáros Margit visszaemlékezéseit, átolvastuk Kozsdi Margit naplójának fénymásolatát és Fekete Andrásné Gál Eszter eredeti naplóját, valamint riportot készítettünk Hencz Eszterrel és Erneczné Csintalan Gizellával. Gál Eszter naplójából idézzük a következő versrészletet, mely az otthon hiányáról szól: „Magyar asszony az én anyám, sír a szíve-lelke, Hogy a magyart a jó Isten ennyire megverte...”

Térjünk vissza a tábori élethez. A lágervezető „fürerin” Krójoyvszki Anita volt – a

Kozsdi Margit naplójának címlapja

⁷ Markaczné Mészáros Margit visszaemlékezései, lejegyezte id. Lucza Zoltán.

lányok nagyon szerették, mint az a visszaemlékezésekből és a naplókából kiderült. Március végén azonban nem tudni miért a „führerin” otthagya a lányokat, helyette Belgert nevezettű jött, vele ünnepelték a húsvétot is Németországban. Áprilisban lövészárkokat ásattak velük egy kis mezővárosban, Straslundban.

A leányleveték és a führerin

Április 10-én a hetényi lányok útjai szétváltak. Csintalan Gizella és Buránszky Irén elmentek egy másik csoporttal. Kérvényezték, hogy engedjék el őket Thüringiába, mivel édesapjuk ott volt az 520-as hadikórházban. Weidába utaztak vonattal. Minden iratuk és élelmiszerjegyük egy újvári leánynál volt, aki az egyik állomásom a nagy tolatkodás közben leszállt a vonatról, mivel a német rokonaihoz akart elszökni. Így a lányok iratok nélkül utaztak tovább és a kórházban sem volt szerencséjük. Csintalan Benőt és Buránszky Mártont előző héten elvezényelték egy munkásszázadhoz. Volt ott azonban egy hetényi orvos, Pintér doktor, akinek a közbenjárására a lányok bekerültek konyhai segítőnek.

A pünkösöd 50 nappal követi a húsvétot. 1945-ben húsvét április 1-re, pünkösöd május 20-ra esett. Gál Eszter naplójában találtunk egy érdekes adatot a pünkösöddel kapcsolatban. A naplóban június 20-át jelöli meg, római számmal, bizonyára véletlen elírásról lehet szó. Ebben a levélben találtunk két szót – parolé⁸ és flégum⁹. („Nyolc órákor volt parolé és utána feljöttünk a szobába... Két órákor kikaptuk a flégumot, a vacsorát...”) A pünkösdi ünnepi eledel makaróni szafittal – ami nagyon kevés volt, de nagyon finom, másnap meg borsóleves volt. A naplók hangvétele ezeken a napokon sokkal felszabadultabb. A lányok még viccelődnek is, megjegyzik viccesen, hogy az ünnep alkalmából még snapszot is

8 Jelentése: valamilyen jelentés, feltételelesen szabadlábba helyezés

9 Jelentése: csomag, fejadag

kaptak, de a szentpéteri lányok megitták az ő adagjukat is, mivel késve mentek a kiosztásra. (A snapsz jelentése nagyon erős pálinka.)

A következő napokban viszont nagyon sokat koplaltak. Május 29-re az egyik bejegyzés pl. az volt, hogy egész nap nem kaptak semmit enni. Kosdi Margit naplójában nagyon sokszor találunk feljegyzést az éhezéséről. Vacsora fél szelet zsíros kenyér, reggeli meg vas, azt is megkapják délután három órakor, s olyan éhesek, hogy egyszerre megeszik, így viszont másnap délig nincs ennivalójuk.

Április 29-én a helyzet változott. A lágervezetés az összes német katonával együtt elmenekült. A lányok is menekülőre fogták. Dánia felé vették az irányt, mert ott nem voltak harcok. A nagy pánik közepette csak két hetényi lánynak sikerült felszállni – felkapaszkodni a Lübeck felé induló vonatra. Itt akartak felszállni a Dániába tartó hajóra. Lucza Margit és Major Irén a vonatról egyenesen a hajóra szállt fel, szerencsájük azonban nem volt. A hajót találat érte, s a bombaszilánkok halálosan megsebesítették a két lányt is. Közös sírba temették őket 8 sorstársukkal együtt.

A többiek teherautókon indultak el, s Lübeck után Bünsdorfba kerültek. Egy idős bácsi fészerének a padlásán bújtak meg. Reggelente forralt tejet és egy kis csokoládét kaptak. A padlásról látták meg, hogy a közeli tengeröbölben ki van téve a fehér zászló. Úgy döntöttek, elindulnak haza. (Lübeck – Bünsdorf, távolság 280 km)

Nem jutottak messzire, Rendsburgban elfogták őket az angolok, s ismét kaszárnnyába zárták. Most már hadifoglyok lettek. Itt találkoztak először egy Budapest környéki lánnyal – Vörös Rózsával, aki sokat segített nekik. Május 29-én Büdelsdorfba kerültek egy vasgyártulajdonoshoz, aki viszonylag normális körülmények között dolgoztatta a lányokat, s itt már nem éheztek annyit. Két angol teherautó jött értük este 7 órakor. Mezőgazdasági munkákat végeztek, s az ellátást egy közeli lengyel táborban kapták meg. Június 4-én Kosdi Margit azt írja a naplójában, hogy már szívesen lenne otthon, mert itt csak unatkoznak, elvégezték minden dolgukat, s naphosszat csak sétálgatnak és napoznak. Itt szabadabban elvégezték minden dolgukat, kimehettek a városba, de este 10 órára, kapuzárásra haza kellett érniük. Volt, hogy a lányok csoportja megosztódott, voltak, akik bejártak a multságokra, a többiek meg otthon maradtak, volt bizony, hogy kizárták a többieket a barakkból, csak nagy veszekedések árán engedték be őket aludni. Ebben a táborban ismerkedtek meg egy jugoszláviai magyar családdal, akiktől megtudták, hogy Lübeckben van a Magyar Vöröskereszt irodája. Bízta abban, hogy majd az ő segítségükkel hazajutnak. Szalai Margit és Lucza Irén Feri bácsival el is indultak Lübeckbe a Vöröskereszthez. (Bünsdorf-Rendsburg-Büdelsdorf)

Három héttel a megvalósult vöröskereszti találkozó után megjött a lányokért a teherautó. Hamburgba vitte őket egy magyar gyűjtőlágerbe. Itt már szabadabban éltek, Hamburgba is bejártak, s készült is néhány fénykép erről az időszakról.

Ebben a táborban tudták meg a lányok, hogy Hetény Csehszlovákiához tartozik, nem pedig Magyarországhoz. Ezért a lányokat átvitték egy szlovák gyűjtőlágerbe, ahol 3 napot töltöttek, s máris vitték őket Prágába. Ismét három nap egy megfigyelőtáborban, ahol már figyelmeztették őket, hogy ne beszéljenek magyarul, mert a magyarokat üldözik. Hogy

miért, azt azonban nem tudta senki. Kassai leventékkel együtt utaztak haza, akiket a tanáruk is elkísért. A vonatutat szinte egy pissenés nélkül ülték végig, úgy féltek. Érsekújvárba éjjel 12-re érkeztek meg.

A szentpéteri lányok tudtak fogadni maguknak egy teherautót, így ők még az éjjel hazajutottak. A hetényieket a reggeli vonat vitte haza. Az állomás 3 km-re van a falutól. Az állomáson várakozó munkások elképedve látták, hogy fiúk és lányok ugrálnak le a vonatról. Az első döbbenet után néhány munkás a munkába menet helyett biciklire pattant, s betekert a faluba. Telekiabálták a falut, hogy megjöttek a fiúk és lányok. A lányok ugyanis nadrágban voltak, ezért gondolták, hogy a fiúk is megérkeztek. Németországból hazatért lányok: Csintalan Irén, Gál Eszter, Gál Júlia, Hencz Júlia, Hencz Margit, Kozsdi Margit, Lucza Irén, Kósa Mária, Major Eszter, György Mária, Mészáros Margit, Német Margit, Rancsó Jusz-tina, Sárai Eszter, Szabó Irma, Szabó Lídia, Buránszky Irén, Szalai Margit. Két lány nyugszik Németországban: Lucza Margit és Major Irén.

Pár hét elteltével levelet hozott a posta Majorékhoz. Lydia írta Magyarországról, aki megőrizte Major Irénke imakönyvét a családnak, s felajánlotta, hogy egy személyes találkozás alkalmával átadja az édesapának.

A képeslap pontos szövege: *„Kedves Major úr! Kötelességemnek tekintem, hogy most hazatértem után Major Irénkéről, bár szomorút, de felvilágosítást adjak. Velem volt 1945. május 2-án a hajón, amely elsüllyedt és Irénke, Lucza Margittal együtt és még egy kislánnyal, szilánktól eltalálva meghalatak. Travernündében, Lübeck mellett vannak eltemetve. Semmit sem tudtam megmenteni, csak Irénke imakönyvét, amelyben benne van Major úr neve és címe. Az imakönyvet nem merem postára adni, félek, hogy elveszik, megőrzöm, amíg valaki érte nem jön. Egyetlen emlék, gondolom, kár lenne, ha elveszne. Én sok viszontagság után megőriztem, hogy a szülőknek átadhassam. Szívélyes üdvözléssel: Lydia.”*

Az imakönyv visszakерült a családhoz, a falunkban pedig a temetői turulmadár emlékeztet nemcsak a háborúban elesett 42 hetényi férfire, de a két lányra is, kik idegen földben nyugszanak.

A háború utáni politika rendelettel feloszlatták, illetve betiltották a leventeintézményt. A leventeegyesületek vagyonát elkobozták, majd szétosztották az akkor működő pártok között, a leventevezetők többségét pedig népbíróságok elé állították, annak ellenére, hogy levéltári dokumentumok alapján bizonyítható, hogy a mozgalom tevékenységének politikamentesnek kellett lennie.

A falunk mind a mai napig nem feledkezett meg a leventék szenvedéseiről. A '80-as években irodalmi összeállítással tisztelegtek az elhurcolást megélt személyek előtt. A hetényi lányok II. világháborús elhurcolásának története iránt több helytörténész is érdeklődött, könyvben is megjelent. Iskolánk pedig helytörténeti kiállítással, előadással és az itt leírottakkal emlékezik a 65 évvel ezelőtti történetekről.

Zárszóként szintén Gál Eszter versének részletét választottunk: *„Az emlékezet szépen nyíló virág, mely, ha ápolod, szépen nyílik tovább. De, ha gondjaidat leveszed róla, Elhervad, lehullik, mintha nem is volna.”*

Források:

Csintalan László naplója 1945-ből, 1.o., Villa Heten PT tulajdona

Hencz Eszter (1926) visszaemlékezése, lejegyezve Kőrös Zoltán által, 2013. szeptember 5.

Markaczné Mészáros Margit visszaemlékezései, lejegyezve id. Lucza Zoltán által, 1990.

Leventemozgalom Magyarországon. www.nemnemsoha.gportal.hu/gindex.php?pg=34373286 (letöltve: 2015. szeptember 19.).

A jövő nemzedéke – a nemzet jövője. In: Magyarok a II. világháborúban.

Az IHNETOV munkanaplója, vitéz Bély Alajos vezérezredes Hadtörténelmi Levéltárban őrzött irataiból 1941–1943. www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/2vhSzakkonyv-magyarok-a-ii-vilaghaboruban-2/ (letöltve: 2017. augusztus 10.)

Lucza Ákos és Rncsó Kamilla sokéves kincskereső munkájukért 219-ben értékes ajándékot vettek át Huszár Lászlótól, a Magyar Közművelődési Intézet igazgatójától

Zeman Tamás: Kramarics László és a szenciek világháborús emlékműve

Kincskeresők XI. 2015

Kutató Gyerekek Tudományos Konferenciája 2016, Budapest – kiemelt 1. díj

Felkészítő tanár: Mgr. Takács Róbert

Szenczi Molnár Albert Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskola, Szenc

Jelen munka egy hétköznapi emberről szól, aki élete java részét Szencen töltötte. A vidám gyermekévei után beköszöntött a II. világháború, melyben tevőlegesen is részt kellett vállalnia. A hadifogságból való visszatérés után fizikai munkát végzett, míg a helyi önkormányzat karbantartó vállalatánál vezető pozícióba nem került. Pusztán a véletlen szülte azt a lehetőséget, mely során a földmunkákat egy idős szenci polgár elbeszélése alapján olyan irányba tudta terelni, hogy rátaláljanak a hősi emlékmű két katonaszobrára. Majd dacolva az nemzeti bizottság akkori elnökével nem engedte szétverni a megtalált szobrokat.

A munkában külön fejezetet szentelünk az emlékmű történetének, az emlékműállítás hosszadalmas időszakának és az azt követő hanyattatott sorsának is.

1. A témaválasztásról

A helytörténet fontos. Ez a megállapítás hatványozottan érvényes a szórványterületekre, amilyen Szenc is. A környék nemzetiségi összetétele évről évre változik. A magyarság számaránya rohamosan csökken. A helyi magyar közösség számára egyre nagyobb jelentőséggel bír a város és környékének történelme, amelyből erőt meríthet a megmaradáshoz. A helyi magyarság egyik bástyájának számító Szenczi Molnár Albert Alapiskola vezetősége és tanárai épp ezért fordítanak lehetőségeikhez mérten is sok erőt és energiát a környék és vele együtt, természetesen, Szenc város történelmének kutatására. Munkájuk nem vész kárba, mivel évről évre akadnak olyan diákok, akik az iskolában hallott helytörténeti ismereteiket tovább szeretnék bővíteni, mélyíteni, és kutatni kezdenek. Kutatásaik bemutatásához az iskola és a helyi múzeum közösen biztosít nekik teret.

Sajnálatos módon manapság a nemzetiségi arányok változásával változik Szenc arculata is. Sok helyütt már össze sem hasonlítható egy-egy városrész korábbi önmagával. Pozitívum viszont, hogy lelkes amatőr helytörténészeink nagy alapossággal igyekeznek megőrizni a régi Szenc hangulatát, és átadni azt diák társaiknak.

Városunk magyar vonatkozású történelméről sok esetben emlékművek is tanúskodnak, melyek közül az egyik legjellegzetesebb a világháborús áldozatok vagy, ahogy mifelénk nevezik őket, a „hősök” emlékműve. Az általunk helyi hősnek tartott Kramarics Laci

bácsi története is összefügg ezzel az emlékművel, amelynek sorsa a felvidéki magyarság sorsához hasonlatosan: hányattatott. A kutatás során jó volt hallgatni a visszaemlékezéseket, melyek szerint az újraállítás idején ez az emlékmű nagy tömeget mozgatott meg. A szenci magyarság magáénak érezte, és az elbeszélők szavai mögül ki lehetett érezni, milyen nagy mértékben erősítette ez a lelkileg felemelő esemény a sokszor csorbult nemzeti büszkeségüket. Mivel manapság már nem szenzáció, ezért nincs is a figyelem középpontjában. Az újraállítás körül kialakult eufória már a múlté. Az akkor közösségi szerepet vállaló személyekkel, akik aktívan részt vettek az emlékmű helyreállításában, már senki sem foglalkozik.

Ezt a szomorú tényt figyelemfelhívással szeretnénk megváltoztatni. Ezért is tekintjük helyi hősnek Kramarics Laci bácsit, aki nélkül ez az emlékmű lehet összezúztatott volna a városháza udvarán, emléke pedig a történelem homályába veszett volna.

2. Kramarics Laci bácsi

Kramarics László 1927. december 24-én született Szencen. Szüleiéről annyit árult el, hogy egyszerű emberek voltak. Édesapja horvát származású, családi gyökerei Eszék városába nyúlnak vissza. Édesanyja tősgyökeres szenci család gyermeke. Édesapja kétszer nősült. Csupán másodjára talált magának hűséges párt Bakus Terézia személyében. A család Szencen élt, ahol Laci bácsi az iskoláit is végezte. Ezt követően szakmát tanult.

A hadifogság

Az inasévek idején a város visszakerült Magyarországhoz. Laci bácsit ez annyiban érintette, hogy kötelezően részt kellett vennie a leventemozgalom összpontosításain, gyakorlatain. Elmondása szerint ehhez nem nagyon fűlt a foga, távol maradni viszont nem lehetett, mert azon nyomban megjelentek a csendőrök és kérdőre vonták. A háború végéhez közeledve a Harmadik Birodalomnak minden hadra fogható emberre szüksége volt. Ezért a nácibarát Szálasi-kormányzat a német vezetéssel megegyezve úgy döntött, hogy a magyar leventéket a német Wehrmacht rendelkezésére bocsájtja. A leventéknek Németországba történő kiszállítása szinte egyformán történt mindenütt. Az összegyűjtött fiatalokat a karhatalmi és nyilas alakulatok egy ideig őrizték, majd átadták őket a németeknek, akik SS katonák kíséretében gondoskodtak a kiszállítás lebonyolításáról. A leventék nem tudták, hogy katonai kiképzésre viszik ki őket a német hadsereg részére. Ezt senki nem közölte velük. A Németországba kiszállított leventék parancsnokának Szálasi Ferenc a nemzetvezető Wenke Ferenc ezredest nevezte ki, aki – ma is fellelhető személyi lapja szerint – előzőleg a Magyar Királyi Honvédség VII. Hadtestparancsnokságán szolgált. Innen, a bejegyzésben nem szereplő ok miatt felmentették, és 1944. június 16-án, alkalmatlanság címén felülvizsgálatát rendelték el.¹

1 Dr. Bodó László: Leventék. Internetes elérés: mek.oszk.hu/09000/09018/09018.htm#5 (letöltve: 2017. március 7.)

Laci bácsi is ily módon került Németországba, Jénába. Itt azt kapták feladatuk, hogy a Carl Zeiss nevét viselő üvegtechnikai laboratóriumot és üvegyárat védjék a szovjet haderő támadásaitól. Ez egy reménytelen feladat volt, mivel a szovjet légierő masszív bombázásai ellen nem volt esélyük helytállni. Miután a gyárat lebombázták, Laci bácsiék nyugatnak fordultak és igyekeztek az amerikai csapatok elé kerülni. Az sarkallta őket erre, hogy semmiképpen nem szerettek volna szovjet fogságba kerülni. A számításuk meg is valósult, ugyanis egy kocsmán udvarán amerikai katonák tartóztatták fel őket. Hatan kerültek ekkor fogságba. Mindannyian Szencről és környékéről származtak. Az elfogóik ezt követően hadifogolytáborba szállították őket, amely előbb amerikai fennhatóság alatt állt, majd francia vezetés alá került. A táborbéli viszonyok nagyon rosszak voltak. Az éhség mindennapos kísérőjük volt. Laci bácsi visszaemlékezései szerint két kilogramm kenyér jutott több tucat emberre, amit krumplihéjból készített, levesnek nem nevezhető „lőtytyel”, ill. kávéval kombináltak. A sanyarú sors elől menekvést jelentett volna a jelentkezés a francia idegenlégióba, amit a szenciek nem tettek meg. Így csupán 1946-ban sikerült szabadulniuk a fogolytáborból.

Hazatérésükkor egy megváltozott Szenc fogadta őket. Már javában zajlott a magyarok deportálása csehországi kényszerszolgálatára, illetve a Magyarországra való kitelepítés is körvonalazódni kezdett. Ezek a történelmi gátlások elkerülték a Kramarics családot, viszont Szenc és a környező falvak lakosságát nem kímélték.

A szocializmus időszaka

A szocializmus időszakában Szenc városa fokozatosan fejlődni kezdett. A város karbantartásában lévő épületek száma fokozatosan növekedett, ami megkövetelte egy városi karbantartó vállalat létrehozását – itt kezdett dolgozni Laci bácsi is. Megalakította a maga brigádját. Ezt követően egészen nyugdíjba vonulásáig azonos munkakörben dolgozott. Jelenleg pedig kisnyugdíjasként éli életét. Laci bácsi brigádja volt a szenci városháza szennyvízelvezető csatornájának tervezője és kivitelezője. Nagy szerencse volt, hogy épp az ő csapata kapta ezt a feladatot. Laci bácsi jó kapcsolatban volt a városházán dolgozó Matus Jóska bácsival, akinek fiával együtt volt hadifogoly Németországban, de Jóska bácsi fia nem élte túl a fogságban töltött időt. Jóska bácsi figyelmeztette Lacit bácsit, hogy vigyázzanak az ásásnál, mert az udvaron vannak elásva a háborús emlékmű katonaszobrai. Az egyiket pontosan tudta, hogy hol volt, a másikat csupán hozzávetőlegesen. Ezeket az információkat felhasználták a vezetés nyomvonalának tervezésekor, és a földmunkák során meg is találták a szobrokat. Laci bácsi ezen cselekedetével sokat tett a szenci magyarság önértetének növeléséért, és azon családok lelki megnyugvásáért, melyeknek hozzátartozói az első vagy második világháborúban veszítették életüket.

3. A világháborús emlékmű

Miért emeltek világháborús emlékműveket?

A szenci hősi emlékmű történetének kezdete 1917-re nyúlik vissza, amikor az 1917. évi VIII. törvénycikk 2. §-a szerint: „Minden község (város) anyagi erejének megfelelő, méltó

emléken örökíti meg mindazoknak nevét, akik lakói közül a most dúló háborúban a házáért életüket áldozták fel." Magyarországon tehát törvénybe foglalták, hogy minden magyar községnek, városnak, falunak építenie kell egy emlékművet az első világháborúban elesettek emlékére. Sajnos a következő években lezajlott viharos, és az emlékműállításnak nem kedvező események miatt a szenciek nem tudtak eleget tenni törvényi és erkölcsi kötelezettségüknek.

Az első elképzelések

Az első elképzelések csak jóval később, 1937-ben születtek meg. A felelős személyek felkeresték Vojtech Ihrský szlovák szobrászművészt, aki vállalta, hogy 57 000 csehszlovák korona fejében elkészíti az emlékművet. A Szenci Városi Múzeum munkatársainak kutatásai során tervrajzok nem kerültek elő, viszont a szoborról szóló leírások igen. Ezek szerint az emlékmű két oldalán egy özvegy és egy lány árva jelent volna meg, középre pedig egy márvány kötömböt állítottak volna. Ennek a szobortervnek csupán a talapzata készült el, ugyanis télen nem dolgoztak, és a bécsi döntés miatt az együttműködés megszakadt.

Az elkészült talapzat az alapiskola előtti téren (Forrás: Szenci Városi Múzeum)

Emlékmű országzászlóval

1925-ben Magyarországon elindult az ún. Országzászló-mozgalom,² melynek célja az volt, hogy minél több magyarországi településen állítsanak egy oszlopot, melyen az országzászló lenghet. Ezen mozgalom elképzelései a szencieket is megihlették. Be szeretnék fejezni a már elkezdett emlékművet, és ötvözni azt a fentebb említett elképzeléssel. Segítségért fordultak az Országos Irodalmi és Művészeti Tanácshoz. A Tanács jóváhagyta az ötletet és támogatásáról biztosította a kezdeményezőket.

Ezt követően újabb pályázat kiírására került sor, mely 1940. május 30-án jelent meg a Budapesti Közlönyben. Két művész szállt versenybe a kivitelezés jogáért: Král Gyula kőfaragómester és Ruff András szobrászművész. Kettejük közül Ruff András került ki győztesen, tekintettel több ismert kültéri kompozíciójára.

1941. november 17-én aláírták a szerződést, amely 6200 pengőről szólt. Ruff András úgy alakította át Vojtech Ihrský talapzatát, hogy a saját terveivel összhangba tudja hozni. A kőtömb mellé két katonát állított, melyek a magyar címerre néznek fel.

Az emlékmű az országzászlóval (forrás: SZVM, Facebook – SZMA AI)

2 „Az országzászló mozgalom létrehozója a trianoni fájdalom volt, s azon a felismerésen alapult, hogy az ugyanazon nemzethez tartozók összetartozása megmarad akkor is, ha a közösségeket határok választják el egymástól. ... Az országzászlók „állandó kelléke” a Trianon előtti utolsó hivatalos középcímer volt, legtöbbször angyalokkal ékesítve.

A jelmondata az „Így volt, így lesz!” felirat vagy zászlón, vagy a talapzaton. Az árbócrúd sokszor sávosan piros-fehér-zöldre volt festve. Tetejét sok helyen díszítette esküre emelt kéz, turulmadár, kettős kereszt vagy Trianoni kereszt. Sok helyen díszes lépcső vezetett a talapzathoz.” Forrás: www.trianonmuzeum.hu/kiallitasok/143-az-orszagzaszlo-mozgalom-tortenete (letöltve: 2015. november 1.)

Az emlékművet 1943. október 10-én leplezték le, ez alkalmából kiadtak egy emlékérmét, melynek egy példánya a Szenci Városi Múzeumban található.

A hősi emlékmű avatására kiadott emlékérem (forrás: Szenci Városi Múzeum)

A második világháború után

A második világháború után mintegy 2 évig állt még az emlékmű, amikor a Hamerschmidt majorból titokban, az éj leple alatt lejöttek ökrös szekerekkel, ledöntötték a szobrot, és szenci emberek (hogya megőrizték) a katonák alakjait elásták a városháza udvarán. Csak jópár-évvel később, az ott végzett földmunkák (csatornázás) során találtak rá a munkások Kramarics Laci bácsi vezetésével. Mint kiderült, a szobrok megtalálása nem a véletlen műve volt. Laci bácsi már korábban tájékozódott a városháza „mindent tudójától”, Matus Jóska bácsitól a szobrok hollétéről, és mint felelős személy, úgy rajzolta meg az új szennyvízelvezető csatorna nyomvonalát, hogy az elásott szobrok az útjába essenek. Meg is találták őket. Laci bácsi elmondása szerint a város akkori vezetésében voltak olyan emberek, akik szerették volna összezúzatni a két katona szobrát, ám ezt a munkások szándékosan halasztották a Műemlékvédelmi Hivatal munkatársainak megérkezéséig. Mint azt adatközlőnkől megtudtuk, őt csupán egy cél vezérelte, hogy a két esztelen háború áldozatainak emléke megőrződjék, és a szobrok kerüljenek vissza eredeti helyükre.

Miután a szakemberek megvizsgálták a két szobrot, megbizonyosodtak róla, hogy valóban a régi emlékmű részét képezték. Ezt követően az eredeti helyükre állították vissza, a Szenci Molnár Albert Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskola előtti téren.

ÖBŸVATELIA MESTA SENEC SPOMINAJU NA ÖBETE SVETOŸYCH VOJEN
SZENC VÁROS LAKOSAI EMLÉKEZNEK A VILÁGHÁBORÚK ALDOZATAIRA

ÖBETE I SVETOŸEJ VOJNY

AZ I VILÁGHÁBORÚ ALDOZATAI

ALCAVER GASPAR	GULYAS ISTVAN	MICHALEK JÖZSEF
BARAN REZSO	HEGYI ISTVAN	POMSAK IMRE
BARANOVITS JANOS	HRUSOVSKY JANOS	POMSAK JANOS
BALINT GERGELY	HUBACSKO FERENC	REX IGNAC
BENOVICS ISTVAN	HUBACSKO JÖZSEF	SIPÖS JANOS
BENOVICS JANOS	JANO GYULA	SVERCSICS ISTVAN
BORDACS SANDOR	JUNGKÖNIG VILMOS	SZABO TITUS
CSASZNYI JANOS	KATONA LASZLO	SZALAI ISTVAN
CSIZMAZIA IMRE	KLIMOVSKY JANOS	TAKACS GYULA
CSIZMAZIA ISTVAN	KRAMARICS MARTON	THAM LAJOS
DULAY PETER	KRECHNYAK ISTVAN	MÖRVAY ISTVAN
FUZESI JANOS	KURUC JANOS	ROTH JANOS

ÖBETE II SVETOŸEJ VOJNY

A II VILÁGHÁBORÚ ALDOZATAI

ANDRÁSKÖ JÖZSEF	DOMENY TIBOR	JADRON MATEJ
ASVANYI JANOS	DULAY MARIA	KAISER GYULA
BACHRATY DOMINIK	ELIAS LAJOS	KATONA PAL
BACIGAL MICHAL	FILLO ERNO	KLESTINEC LASZLO
BALAZS VILMOS	FLEISCHER GEZA	KOLOZSVARI SANDOR
BORDACS FERENC	GABRIS ISTVAN	KOPRIVA MIHALY
BORDACS JENO	GABRIS KAROLY	KRÁCSOVICS ISTVAN
BORDACS SANDOR	GABRIS KAROLY	KRAM RICS TITUS
BITERA BELA	GÖRFÖL JANOS	KROLIK ANTAL
CSASZNYI FERENC	GULYAS ISTVAN	MADARASZ LASZLO
CSASZNYI MARTON	GULYAS VILMOS	MAGYARICS FERENC
CSASZNYI SANDOR	GYURICSEK SANDOR	MATUS FERENC
CSASZNYI VILMOS	HOKSA JÖZSEF	MELEG GYULA
CSECSKANY ISTVAN	HOKSA LASZLO	MICHALEK ISTVAN
CSECSKANY KAROLY	HÖRVATH FERENC	MOLNAR LASZLO
CSIZMAZIA FERENC	HÖRVATH JANOS	MOLNARI DEZSÖ
CSIZMAZIA GASPAR	HÖRVATH JENO	NAGY GYULA
CSIZMAZIA TIBOR	HÖRVATH PETER	NAGY ISTVAN
CSÜTÖRÁ SANDOR	HRUSOVSKY ALAJOS	NAGY JÖZSEF
DOLAK LASZLO	HUPKA JANOS	OLAS VLADO

PAJGER PAL	SUSLA JANOS	TAKACS GYULA
PETROVICS JÖZSEF	SVASZTA LAJOS	TÖTH LAJOS
POMSAK SANDOR	SZABO GYÖRGY	VACULA LASZLO
POMSAK ALAJOS	SZABO JENO	VARGA ARPA
POÖR JÖZSEF	SZTRACENY ANTAL	WIRKLER TIBOR
POÖR TITUS	SZTUPKA ZOLTAN	ZAVAGYEL FERENC
RUMAN FERENC		

200 ÖBŸVATELOV ŽIDOVSKEHO NÁBOŽENSTVA
BOLO UMUČENÝCH V KONCENTRAČNÝCH TABÓROCH
200 ZSIDÓ VALLÁSÚ LAKOS PUSZTULT EL
KONCENTRÁCIÓS TABÓROKBAN

A visszaállított katonaszobrok (fotó: Vojtek Miklós)

Az emlékmű hátoldalára sajnos csak pár név került fel, de a múzeum kutatásaiból kiderül, hogy a Szencről származó elesett katonák legalább háromszor annyian voltak. A városból elhurcolt zsidó lakosok neveit nem tüntették fel, csupán egy mondat őrzi emléküket.

A jelen

A jelenlegi Szenci városvezetés pozitívan viszonyul a világháborús emlékműhöz. A város éves költségvetésében állandó tételként szerepel a műemlékek védelmére, karbantartására elkülönített összeg, amelyből az elmúlt év során a világháborús emlékművet is restauráltatták.

Az emlékmű napjainkban (a katonák felfelé néznek, a már nem létező országházlóra)

4. Összegzés, további célkitűzés

Mindent összevetve, egy sikeres kutatás áll mögöttünk, mivel nem csupán a magam számára, hanem iskolánk többi diákja számára is plusz információkat tudtam szolgáltatni az emlékművel kapcsolatban. Eredményeimért köszönetet mondok felkészítő tanáromnak, Mgr. Takács Róbertnek, és külön köszönettel tartozunk Strešňák Gábor levéltárosnak, a Szenci Városi Múzeum igazgatójának, aki önzetlenül bocsátotta rendelkezésünkre a még publikálásra váró kutatási eredményeit, valamint Kramarics Laci bácsinak, aki nagy odaadással mesélt a szobrok megtalálásának körülményeiről.

Kutatásunk anyaga bekerült az iskolánk által kétévente kiadott helytörténeti gyűjtemény második kötetébe is³, aminek köszönhetően nem csupán Szencen, hanem a környező magyarlakta falvakban, városokban is olvashatnak a szenci világháborús „hősök” emlékművéről.

Az emlékmű történetének feldolgozása mellett örömmel tölt el, hogy felhívhattuk a figyelmet egy értékes emberre, aki nélkül pusztá lenne az iskolánk előtti tér, és sok család szívében feltételezhetően máig szomorúság és nyugtalanság honolna.

A továbbiakban kutatómunkánkat az emlékmű hátoldalán feltüntetett nevek és a hozzájuk tartozó személyekről szóló dokumentumok – esetleg még élő rokonaik – felkutatásával, az elesettek életútjainak bemutatásával szeretnénk bővíteni.

Felhasznált irodalom, források

1000 év törvényei internetes protál (www.1000ev.hu, letöltés: 2015. szeptember 16.)

Strešňák Gábor elbeszélése és kutatási eredményei

Kramarics László (szül. 1927, Szenc) elbeszélése

Fotók

A Szenci Városi Múzeum digitális archívuma

A Senczi Molnár Albert Alapiskola fényképgyűjteménye (www.facebook.com/photo.php?fbid=813896428648711&set=o.199079806769874&type=1&theater, letöltés: 2015. szeptember 16.)

Vojtek Miklós személyes gyűjteménye a Senczi Városi Múzeum tulajdonában.

3 Matus Mónika szerk.: Adalékok Szenc helytörténetéhez II. A helytörténeti diákkonferencia anyaga. Senczi Molnár Albert Alapiskola, Szenc 2015.

Krompasky Kristóf

A második világháború borzalmai Ájban

Emlékezők élettörténetei

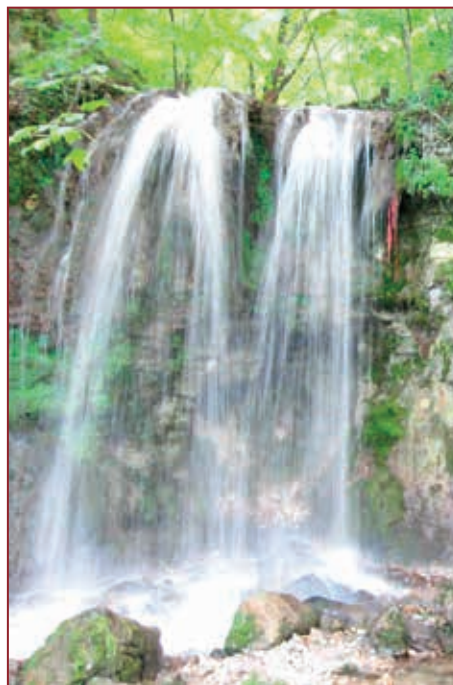
Kincskeresők VII., 2011

Felkészítő: Surovec Róbert

Magyar Tannyelvű Alapiskola, Torna

Áj község Kassától kb. 40 km távolságban délnyugatra fekszik az Áji-völgyben, melyet a Szádelői és a Jászói fennsík ölel át. A faluban a megőrződött régi házak, a római katolikus és a református templom mellett több érdekesség is található. Ezek közé tartoznak az áji vízesések, a különböző barlangok, melyek már az ókori embernek is lakhelyül szolgáltak, valamint az Ellenséges területek mögött című amerikai film kelléke, az egyszárnyú angyal szobra is. Évente sok turista látogat a faluba, hogy ezeket megcsodálja, a helyi lakosok vendégszeretete és kedvessége még kellemesebbé teszi ittlétüket.

Idén, 2011-ben a Kincskereső tábornak köszönhetően sok értékes adatot sikerült összegyűjteni a falu múltjáról, köztük háborús emlékeket is, amelyeket az adatközlők elbeszélései alapján adunk közzé.

Az Áji-völgy és a vízesések (Fotó: Surovec Róbert)

A magyar honvédek kivégzésének esete

Bartók József

Először Bartókékhöz látogattunk el, aki 1924-ben született, ő osztotta meg velünk a borzalmas háborús emléket. Elmesélte, hogy 1945 januárjában behívták harcolni. A lengyel határhoz vitték őket az orosz vonalba. A harcok közepette két szilánkot kapott a lábába, így nem kellett többé a tűzvonalban harcolnia. Amikor 1947-ben hazatért Ájba, megtudta, hogy 1945 januárjában, nem sokkal azután, hogy elhagyta szülőfaluját, mi történt a Miglincen. Miglinc a Jászói fennsíkon helyezkedik el, két út vezet oda: a Bak út Tornáról és az Angyal út Ájból.

1880 és 1900 között a híres sörfözde tulajdonosa, Dreher Antal volt Torna ura. Almafákat ültetett a Miglincen és építtetett ott egy kastélyt. A kastély a háborúra elhagyatottá vált, így magyar honvédek rejtőzködtek benne. Azonban amikor megadták magukat, a szovjet haderő katonái kiásatták velük a saját sírjukat, és lapáttal agyonverték őket. Mára már a kastélynak csak a romjai láthatók, de mellette egy, a katonákra emlékeztető emlékmű van felállítva.

Miglinc (Forrás: <https://mapy.dennikn.sk/?hpid=YkUZs>)

Miglinc (Fotó: Surovec Róbert)

Rejtőzködés a pincében egy petróleumlámpa fényénél

Bojszkoné Ando Jolán

Bojszko Joli néni a háború idején mindössze öt-éves volt, de az akkori eseményekre nagyon jól emlékszik. Egy vonatházban¹ laktak. Amikor bevonultak a katonák, a patak túloldalára, nagybácsija házának a pincéjébe menekültek, de a hídon már akadály volt – összetekert szűrős drót. Szerencsére a katonák átengedték a családot. A pincébe krumplira lerakott zsákokon és pokrócokon feküdtek egy petróleumlámpa fényénél. Sok ember volt ott, közöttük tornaiak is. Abban az évben jó termés volt, így enni volt mit – krumplileves, galuska², zsámiska³, szalonna a disznóölésből. A nagynénije járt fel a házba vízért, amikor nem volt ott katona. A front átvonulása után hazatértek a saját házukba.

¹ Ájban vonatháznak nevezték a több lakásból álló, nyeregtetős hosszú házat, amelyet az utca vonalára merőlegesen, a telekhatárra építettek.

² Galuska – gyúrt, kifőtt tészta

³ Zsámiska – kukoricakása

A háború telén (Fotó: www.haj.altway.sk)

Az életmentő imafüzet

Sztupák Imre

Sztupák Imre bácsi is egy gyönyörű vonat-
házban lakik, amit minden turista megcsodál.
A kertjében ülve elmesélte, hogy 1942 tavaszán,
a berukkolása előtt néhány nappal is ugyanott ült
és répát reszelt az állatoknak, amikor a nagymama
jelent meg mellette egy imafüzettel a kezében és
azt mondta: „Ezt hozom neked, majd beteszed a bal
zsebedbe. Ez fogja megmenteni a szívedet a golyó-
tól.” 1944 februárjában kivitték a frontra. Az imafüzet
a hátizsákjában volt. Egy alkalommal Erdélyben fu-
tás közben lőttek rá, a hátizsákot teljesen szétlőtték,
benn az imafüzetet is, de őt csak egy találat érte
– keresztüllőtték de túlélte. Az imafüzetnek tanú-
sítja ezt a csodát, és mivel vallásosan nevelték, a hit
tartotta benne a lelket. 1945-ben tért haza.

Sztupák Imre háza (Fotó: Surovec Róbert)

Imre (balról) a második világháború idején (Fotó: Sztupák I. tulajdona)

A becskeházi fiú története

Kalász Gyula

Kalász Gyula bácsi egy nagyon szívszorító történetet osztott meg velünk. Miután 1944 karácsonya előtt bevonultak a katonák Ájba, egy becskeházi fiú bujkált Bartók Béla bácsinál a pincében. Levente volt, és nem akart menni harcolni a harcmezőre. Ahogy egy nap ment az udvarról a pincébe, oda-csapott egy gránát. Nem halt meg mindjárt. Gyula bácsi ott volt mellette, amikor jajgatott. Két napig tartott a szenvedése, míg végül meghalt. Egy tornai ember készítette neki a koporsót abból a fából, amiből akkor a csűrjük⁴ készült. Gyula bácsi is azok között volt, akik kivitték a becskeházi fiút a koporsóban az Áji temetőbe és temették. Gyula bácsit 1945 januárjában kivitték a harcmezőre. Amikor haza jött, megtudta, hogy a háború után eljöttek a becskeházi levente szülei Ájba, kiásatták a fiukat és a maradványait Becskeházára szállították, ahol ismét eltemették.

A katonák bevonulása Ájba (Fotó: www.haj.altway.sk)

4 Csűr – gazdasági épület szalastakarmány és mezőgazdasági gépek, eszközök tárolására

A különös lelet

Bábás János

Az utolsó adatközlőnk Bábás János volt, aki 1940-ben született. A házukban az első szobákba magyar katonák voltak elszállásolva. Ő az anyjával és nagyanyjával a ház hátsó részében volt. Elmesélése szerint a katonák a házuk előtt kivágták a nagy diófákat, hogy ágyúikkal el tudjanak lőni a tornai várig, ahol az ellenség rejtőzött.

A ház hátsó részének padlója úgy döngött, mintha lett volna alatta valami. Amikor bementek a házba az orosz katonák, mindjárt észrevették ezt, és mivel azt hitték, hogy pince van ott, ahol a magyar katonák rejtőznek, elkezdtek keresni a bejáratot, de nem találták meg. Amikor később a házat lebontották és leástak az alapokba, kb. egy méter mélyen nagy üreget, benne egy óriási tűzhelyet találtak ott, tele hamuval és csontokkal. Senki sem tudta, milyen régi lehetett.

Bábásék háza a második világháború idején (Fotó: www.haj.altway.sk)

Összegzés

Kutatásunk során olyan emlékek tárultak fel előttünk a 2. világháború idejéből, amelyek nem találhatók meg a történelemkönyvekben. Fontosnak tartjuk ezeknek a történetek az összegyűjtését és közreadását, hogy megismerje őket a jelen generációja és eljuthassanak az utánunk következőkhöz is.

Falukép télen, 1938-ból (Fotó: www.haj.altway.sk)

Adatközlők:

Bojszkoné szül. Ando Jolán (1940)

Bartók József (1924)

Sztupák Imre (1921)

Bábás János (1940)

Kalász Gyula (1925)

Máté Julianna: A vasgrófok birodalmában

Kincskeresők VII. 2011

Felkészítő: Máté Eleonóra

Konzulens: Horváth Pál

Magyar Tannyelvű Alapiskola Pelsőc

Gömör megyét a középkorig hatalmas erdőségek borítottak. E hegyes-völgyes tájat az uralkodók főként vadászterületként használták, mezőgazdasági kihasználtsága csupán a megye déli területeire szorult – a Sajó és a Rima középső és déli folyása mentére. A hegyek kincseit csak fokozatosan fedezték fel, az ércek közül a nemesfémek ritkábban fordultak elő. Azt, hogy a vas is aranyat ér, a tatárjárás után tudatosították. Ekkor indult be a vasbányászat és vas feldolgozása nagyobb méretekben, mely később az ipari forradalom idején érte el fénykorát. A térképen Gömör azon részét láthatjuk, ahol vasércbányászat és a vasfeldolgozás folyt.

A gömöri vasércbányászat és vasfeldolgozás területe Szlovákia térképén

A kezdetektől a 14. századig

A gömöri vasgyártással kapcsolatban az első emlékek a 9. századba nyúlnak vissza. A gömöri vasgyártás fellendülésében jelentős szerepet játszottak a keresztes hadjáratok. A nemesek és lovagok számára készített páncélok, fegyverek javarésze Gömörben készült, de még a külföldi igényeket is ki tudták elégíteni. A német lovagrendek stabil megrendelők lettek, vasat és fegyvereket Lengyelországba és Angliába is szállítottak. Ekkor

túlnyomórészt a bucakemencék voltak használatosak. Ezekben nem lehetett túl sok vasat előállítani, és maga az előállítás is igényes volt, ezért a vasnak még az aranynál is nagyobb értéke volt. Az olvasztók ekkor még a nép tulajdonában voltak, a vasat pedig fegyverek és szerszámok gyártására használták.

A bucakemence makettje (Bányászati Múzeum, Rozsnyó)

Nézzük meg, hogy miként is készült ekkortájt a vas, mi is az a *bucakemence*? Ez egy kb. fél méter magas kemence, amely a földbe, domboldalba volt kivájva. Belsejét agyaggal tapasztották ki és szintén agyagból 60–80 cm magas torkot készítettek a tetején. A levegő az oldalán levő nyíláson keresztül jutott be az égéstérbe. Ezeket eleinte mindig olyan helyre építették, ahol állandó huzat volt. A későbbiekben aztán kézi fűjtatóval voltak ellátva (a somkúti is¹). A bucakemencét rétegesen rakták meg: az aljába gyújtósszerű fa ment, rá egy réteg vasérc, majd egy réteg faszén, vasérc és újra faszén, és végül a tetejére még egy réteg vasérc. Miután az égési folyamat lezajlott a kemencében, tézsta állagú ún. vasbuca jött létre. Ezt a vasat aztán tovább kellett tisztítani, ami kovácsolással történt.

¹ Somkút: elpusztult falu a történeti Gömör megyében. Lásd: Máté Eleonóra: Egy eltűnt falu nyomában. In: Talentum, Szlovákiai magyar iskolák tehetségei, Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége, 2013. 70–73 o.

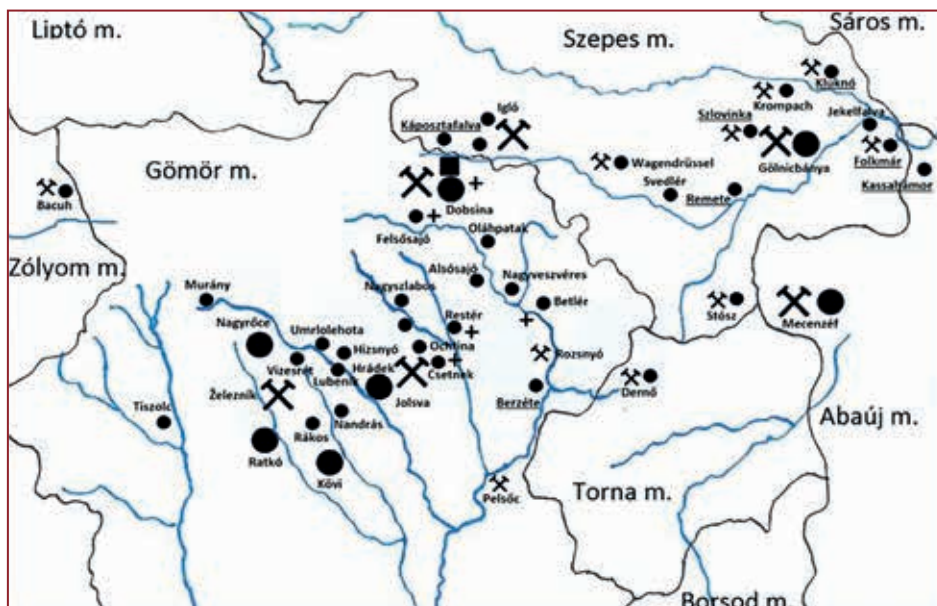
A 14–16. század vasgyártása

A 14. század 20-as éveiben már túlnyomórészt nagyobb kemencéket használtak. Ezek voltak a darabos-kemencék. Ekkor kerültek a hámorok, vasolvasztók és a bányák fokozatosan a király tulajdonába, aki aztán ezeket a hozzá hű nemeseknek adományozta. Mivel a vas nagyon nagy jövedelmekkel járt, a leszármazottak gyakran pereskedtek, hogy kié legyen egy-egy hámor. A fennmaradt periratokból tudjuk, hol, mikor és mekkora haszonnal működtek a hámorok, bányák és olvasztók. Ha ilyen jól működött az ipar, felmerül a kérdés, hogy miként szállították ekkor a vastermékeket. Mivel Gömör hegyes vidék, ahhoz, hogy szekérrel tudjanak szállítani, szekérutakra lett volna szükség. De ezek nem mindegyik volt kiépítve. A lovak viszont el tudtak menni az erdei utakon is. A vasércet a ló hátán átvetett táskákban is szállították.

*A vashámor makettjének felülnézeti képe
(Bányászati Múzeum, Rozsnyó)*

Míg a bucakemencéknél a napi termelés 1–8 kg körül mozgott, addig a darabos-kemencéknél már 2 és 6 bécsi mázsa között volt, ami napi szinten kb. 110–340 kg vasat jelentett kemencénként. A darabos-kemencék ugyanazon az alapelven működtek, mint a bucakemencék, viszont ezek a földfelszín felett voltak, méreteikben jóval nagyobbak, és alakjuk is megváltozott. Víz mellé épültek, hogy kihasználhassák a víz erejét. Ezeknek az egyik speciális

Hámorok és bányák Gömör megyében a 16. században

Az 1500-as évekig csak lassan fejlődött az ipar, bár folyamatosan növekedett a hámorok száma. Még a törökidő első évtizedeiben is működtek a hámorok, viszont az 1600-as évek elejére a környék majdnem teljesen elnéptelenedett.

A 17. század második felétől újra fellendült a vasgyártás. A Rákóczi-szabadságharc idején felvirágzik a környék, majd a szabadságharc után újra hanyatlásnak indul. Ebben a században kapják meg az Andrássyak a grófi címet Mária Teréziától I. Andrassy Károly révén. 1750. után növekedni kezd a működő hámorok száma, de semmiképpen sem hasonlítható a 16. századi mennyiséghez. A fejlődés és a növekedés felgyorsul, a gyártás az 1700-as évek elejéhez képest az 1780-as évekre a háromszorosára növekszik. A darabos-kemencék száma az adatok szerint a 18. században fokozatosan lecsökken, megjelennek a massa-kemencék. Ezek átmenetet képeztek a darabos-kemence és a nagyolvasztó között.

Érdekességük, hogy kétféle termékük volt: a bucavas és az ún. disznóvas. A disznóvas az a vas volt, ami teljesen megolvadt és nagyon törékeny lett. Az emberek nem tudták mit kezdjenek vele, ezért eldobták vagy újraolvasztották. Csak később jöttek rá, hogy ebből acélt lehet gyártani. Amikor először sikerült acélt gyártaniuk, úgy gondolták, hogy az alapanyagban van a mássága, de ez nem így volt. Csupán rájöttek egy újabb módszerre, amivel fel lehet dolgozni a vasércet.

A massa-kemencékből fejlődtek ki aztán a *nagyolvasztók*, melyekben folyékonyra olvasztották a vasat. Itt a vasat három- vagy négyszög alakú rudakba öntötték, amelyek még további megmunkálást igényeltek a hámorokban, hogy szerszámok vagy fegyverek legyenek belőlük.

A 19. Század elejére az Andrásnyak csaknem egyeduralkodóvá váltak a vasgyártásban Gömörben. Kivételt a Murány- és Ratkó-völgyi nemesek képeztek, akik 1808-ban létrehozzák a Murányi Uniót. Ehhez a Czékusokat kivéve az összes hámortulajdonos csatlakozott. A 19. század első felében a magyarországi 52 nagyolvasztóból 26 Gömör vármegyében működött, majd a század második felében behozták a nyugati kokszos kemencéket. Ezáltal a többi olvasztó lassan hanyatlásnak indult, mivel a kokszos kemencékben sokkal olcsóbban lehetett vasat előállítani. Végül már csak ezek maradtak. 1889-ben a csetneki Concordia társaság új tüzelőanyaggal, a barnaszénnel próbálkozik, ám próbálkozása kudarcba fulladt.

Az Andrásnyak a 19. században már a leggazdagabb és legjelentősebb nemesek közé tartoztak. Gyakran tartottak estélyeket, ahová az acélpiac legjelentősebb személyei és a külföldi vassfeldolgozó üzemek tulajdonosai voltak hivatalosak. A vasgyártás I. Andrásny Manó idejében virágzott fel. Őt azután már csak Vasgrófként emlegették szakértelme és üzleti érzéke miatt. Az Andrásnyak 1945-ig megőrizték ezt a jelentős pozíciójukat.

Az általuk alapított ipari létesítményeket gyakran családtagjaikról nevezték el. Így pl. Dernőn a Dénes-bánya (Andrásny Dénesről), Alsósajón az Etelka nevű vasgyár és nagyolvasztó, amely Andrásny Etelkáról kapta a nevét.

Az Etelka nevű vasgyár és nagyolvasztó Alsósajón

Vasérc szállítása a szirk-likieri drótkötélpályán

A 19. elején megépül a Szirk-rákosi iparvasút, majd a század végén bizonyos szakaszokon kötélpályákat építettek, amelyekkel a bányákban kitermelt vasércet a kohókhoz szállították. A leghosszabb – 15,2 km hosszú – összefüggő kötélpálya Tiszolc és Szirk között volt. A rozsnyói Bányászati Múzeumban őrzött szirk-likieri drótkötélpálya fényképe 1895 után készült.

A gömöri vasgyártás alkonya

1900-ban a Rimamurányi-Salgótarjáni Vasmű Társaság felvásárolja az Andrásyak üze-
meit. 1913-ig megszünteti a gazdaságtalan vasgyártást a faszéntüzelésű olvasztókban,
és a vasat a modern ózdi vasgyárban állítja elő. A 2. világháború után Csehszlovákiá-
ban, az egykori Gömör megyében csak a tiszolci vasgyár működött, amelyik eredetileg
kincstári (állami) tulajdonban volt. A kegyelemdőfést az 1960-as években megépült kassai
Kelet-Szlovákiai Vasmű adta meg. 1965-ben a tiszolci vasgyár is befejezte a működését
(kohásziparát a Vasműbe költöztették át), amivel Gömör megyében a vasgyártás tényle-
gesen is megszűnt.

Magyarország egykor virágzó bányászati és ipari központja elvesztette jelentőségét.
A bezárt bányák és üzemek a szegénységet hozták vissza ebbe a régióba, ami mind a mai
napig érvényes. A vas ugyan elvesztette jelentőségét az itt élők számára, azonban maradt
valami, amit mind a mai napig még nem igazán fedeztek fel: az évszázados emlékek, a ke-
mence- és gáymaradványok, amelyek egy új kincsestár, a turizmus alapjait képezhetnek,
valamint a festői hegyek, amelyeknek a szépségét még az ember által végzett romboló
munka sem tudta elrontani. Gyertek, és győződjetek meg róla!

Vörös (Szirk része) határában álló nagyolvasztó, ma már ipari műemlék

*A 19. századi dernői vasgyár romjai ma is láthatók.
Itt gyártották egykor a budapesti Széchenyi lánchíd vaselemeit
(Forrás: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Dern%C5%91>)*

Szakirodalom

Heckenast Gusztáv: A magyar vaskohászat története a feudalizmus korában. Budapest, 1991.

Mária Šarudyová: Topografia železiarní na Slovensku v 19. storočí, Košice, 1989.

Remport Zoltán: Magyarország vaskohászata az ipari forradalom előestéjén, Budapest, 1995.

Képanyag

Rozsnyói Bányászati Múzeum

Husaník Csaba – Magos Kinga: Cserépemlékek – emlékcserепek

Kincskeresők XI. 2015

Felkészítő: Máté Eleonóra

Dénes György Alapiskola, Pelsőc

Mellétében, mikor megalakult a Csemadok alapszervezet, az első rendezvénye egy kiállítás volt. A falubéliek összegyűjtötték a régi cserépedényeket, ez képezte a kiállítás anyagát. Régi korsót, tányért minden faluban találunk, akkor mi ebben a különleges? Hát az, hogy Mellétében ezek a cserépedények egytől egyig helyben, a faluban készültek. S mindenki a saját déd- sőt ükszüelő keze munkáját hozta el bemutatni. Ez a kiállítás nemcsak az edényeket hozta elő a padlásról a pincéből, hanem az emlékeket is, arról hogyan is volt az, amikor Melléte még híres fazekas falunak számított.

Mi is az a fazekas falu?

A Rimaszombat – Nagybalog – Deresk – Pelsőc vonalban, helyenként megszakadva, a Kárpát medence legjelentősebb tűzállóagyag-készlete található. Ez a terület légvonalban 20 kilométer széles és 80–100 kilométer hosszú.

Ebben a zónában a múltban Magyarország legjelentősebb agyagipara alakult ki. A gömöri fazekas falvak száma a 19. században elérte a harmincat. Ezek közül a leghíresebbek: Jolsva, Kokova, Fazekaszsaluzsány, Miglész, Mikolcsány, Naszraj, Osgyán, Perlász, Süvete, Felső-Szkálnok, Gice, Cserencsény, és azok, amelyek a legmesszebbre szállították termékeiket: Deresk, Lice, Melléte, Pongyelok, Nagyszuha.

A feljegyzések szerint már 1652-ben jártak gömöri fazekasok az Alföldre. Az edényekért általában gabonaféléket hoztak cserébe. Voltak családok, akik nem készítettek edényeket, hanem felvásárolták őket és árusítani jártak, mintha saját termékük lenne. Elsősorban a szlovák fazekasok áruját hordták magyarul a vidékekre. Mindenkinek saját útvonala volt, amit a többiek tiszteletben tartottak. Magyarország cserépedényeinek egyharmada Gömörből származott. A gömöri cserépedények minőségéről szól a mondás: *A melléti fazék is eltörik.*

Munkánkban azt kutattuk falubeli iskolatársaimmal és szüleink segítségével, mire emlékeznek még a melléti családok a fazekas múltból. A mi generációnk nem sokat tud már erről, hiszen az utolsó fazekasmester, Oravecz Béla már húsz éve meghalt. Hozzáfogtunk tehát, hogy kifaggassuk azokat, akik még látták, hallották, hogyan is készültek a cserépedények Mellétében.

A legtöbb információt a három legtovább dolgozó mester családjától kaptuk: az Oravecz, a Lipták és az Elek családtól. Az Oravecz családban nagy meglepetésünkre nemcsak emlékekre, de nagyon szép fotósorozatra is bukkantunk, amely bemutatja a fazekas munkát.

Mellétében a lakosság 70%-a fazekassággal és földműveléssel foglalkozott. Akiknek a nevére emlékezünk: Magos Andor, id. Lipták József, ifj. Lipták József, id. Kövesdi József, ifj. Kövesdi József, Kozsár János, Pozsga András, Magos János, Elek István, id. Elek János, ifj. Elek János, id. Oravecz Béla, Lipták István, Zakhar István, Oravecz Lajos, Oravecz Márton, Pozsga János, Lipták Dezső, Németh János.

Adatközlőnk, Lipták Zoltán így emlékezett a családi fazekasműhely működésére:

Nagyapám kezdett foglalkozni ezzel a munkával, majd apám, ifj. Lipták József, aki még a hadifogságban is megpróbálkozott a fazekassággal.

Ifj. Lipták József az általa készített edénnyel

A nyersanyaglelőhely az úgynevezett Gubcso bányában volt. A falu krónikája szerint a 16. században a telektulajdonosok pénzt kértek az agyagért, ma viszont mindenki úgy tudja, az agyaglelőhelyről mindenki szabadon hordhatott agyagot. Mindenkinek megvolt a saját kútja, lelőhelye. Az agyagot szekereken hordták be a faluba. Eredetileg kútszerű mélyedéseket ástak és vödörrel húzták fel az agyagot vagy meredek utakat vájtak lefelé. Később markológép segítségével ástak. A kiásott agyagot megszáritották, apróra őrölték és a pincében tárolták. Az edényekhez barna agyagot használtak, bizonyos arányban keverve a fehérrel.

Először meg kellett gyúrni az agyagot, ez nehéz, férfimunka volt. Úgy gyúrták, mint a tésztát az asszonyok. Az agyagot fa kalapáccsal átveregették, hogy *dolgozódjék* és puhuljék.

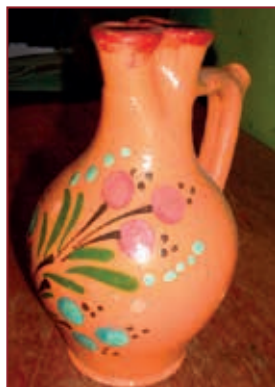
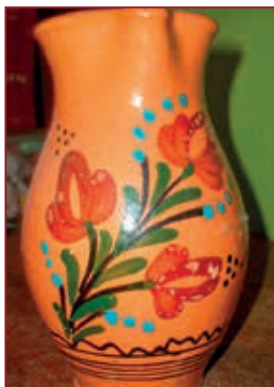
Mikor korongoztak, az alsó korongot lábbal hajtották, ez hajtotta meg a felső koronot, amelyre a vizes agyagot tették. Egy fazékban víz volt a korong mellett és abba mártogatta a mester a kezét, hogy az agyag mindig vizes legyen, hogy jobban tudja formálni az edényt. Fakés segítségével vágták, formázták az agyagot. A kancsú fülét csak utoljára tették rá. Nem volt mindegy, hogy hogyan vették le a korongról az edényt, mert könnyen szétment a kezükben. Mikor kész volt, az edény, rézdróttal vágták le a korongról egy mozdulattal.

Az edényeket az udvaron szárították, télen pedig bent. Az első égetés után gléttel *megöntötték* kívül-belül és újra égették. Ez adott fényes zománcot a tárgyakra.

Égetés előtt díszítették *írókák* vagy ecset segítségével. A festéket Csehországból rendelték. A piros festékanyagot lehetett Mellétében is ásni. Minden családnak meg volt a saját motívuma, amit ráfestett. Általában az asszonyok festették, rajzolták a mintákat az edényekre.

Minél vékonyabbra tudták kialakítani az edényeket, annál jobban kiégett és így tartósabb volt. Ha vastagra sikeredett az edény, nem égett ki jól, sokszor eltörött. Úgy mondták, ha nem volt elég vékony és jól kiégett az edény, „a víz is megbűdösödött benne”. Sokszor előfordult, hogy összetapadtak az edények a kemencében és rögtön el is törtek.

A falunak volt egy közös kemencéje, itt egyszerre 600-700 edényt is ki lehetett égetni. Mivel voltak az emberek között nézeteltérések is, így fokozatosan mindenki igyekezett saját kemencét építeni. Ma már ezekből a kemencékből nem maradt meg egy sem. Elbontották őket. A kemencében két oldalról tüzeltek.

Boroscorsók mellétei mintákkal

A kemencét tölgyfával fűtötték, de a fa *haját* lehántották, hogy ne legyen füstös. Mikor az edényeket berakták a felül nyitott kemencébe, *sindellel* befedték őket. Akkor volt már jól kiégve az edény, ha tüzes volt.

Az edényeket tavasztól késő őszig készítették és hordták árulni. Az árusítás felelősségteljes munka volt. Általában péntekenként pakolták meg a szekeret és mentek vele faluról falura. 2–3 ember ment egyszerre. A mellétiiek Kassán keresztül egészen Nagymihályig jártak. A környező falvakba is jártak egészen Tornaljáig és Rozsnyóig. A városokban a piacokon béreltek helyet.

Voltak szerencsétlenségek is. Mikor a ló elszabadult és összetört mindent, a ló tulajdonosának ki kellett fizetnie a kárt. Történtek lopások is. Egy alkalommal, amíg az árusok megünnepelték a jó vásárt, a maradék árut ellopták. Egy másik családdal megtörtént, hogy egyszer rájuk esteledett. Sötétben mentek az erdőn keresztül. A szekéren alvó kislánynak valaki *megnyúzta* (meghúzta) a haját, erre felriadt és akkor derült ki, hogy lóháton követte őket valaki és a szekér faráról szedegette az árut. Mikor más faluból származó

fazekasokkal találkoztak, megosztották a tudományukat, sablonokat mintákat cseréltek. Nem voltak viszályok köztük. Minden mesternek meg volt a maga vevőköre és ezt mindenki tiszteletben tartotta.

Idős Elek János az 1930-as években dolgozott. Használati tárgyakat készített:

- *csuprok, korsók kancsók*: vizet, bort, sört ittak belőle;
- *rátó*: tejet tartottak benne;
- *tálak*: káposztás, húsos leveses ételeket táltak benne;
- *lyukastál* (szűrőtál): gyümölcsöt mostak benne, tésztát vagy zsírt szűrtek vele;
- *nagy korsók* (fazekak): levest főztek benne;
- tányérok, kis poharak (fülesek, fületlenek), fedők tálakra, bögrék;
- virágcserepek, vázák, padlővázák, perselyek, szobrok.

Idős Elek János piacokon, vásárokon árulta a portékáját, ami után adót is fizetett. Az edényeket ő maga festette, fia ifj. Elek János segítségével. A saját kemencéjében égette ki. Fazekaskorongját a rosznyói múzeum őrzi.

Oravecz Béla az utolsó fazekasmester

Idős Oravecz Béla (1914–1993) az 1960-as években kezdett el foglalkozni a fazekassággal – nyugdíjazása után. A mesterséget még apjától tanulta. A helyi agyagból szerezte az agyagot. Egy dobsinai felvásárló cégen keresztül értékesítette tárgyait. A Csemadok is felkarolta, és általa a rendezvények alkalmával be tudta mutatni és el tudta adni a tárgyait. Piacokon, vásárokon értékesítette a portékáját. Voltak megrendelők is, akiknek egész készleteket készített. Felesége is besegített a tárgyak készítésébe. Egészen a határon túlra is eljutott a híre, külföldre is eljutottak a termékei. Az utolsó években megrendelésre dolgozott. A kertben volt egy nagy kemencéje, amiben a két végéről tüzeltek. Kézzel dolgozott és nem formával. Kiállításokra is készített munkákat, így például Pozsonyba is.

A munkánk megkezdése előtt szinte semmit sem tudtunk a fazekasságról. Ez a munka megértette velünk, hogy a mellétek mivel is keresték a kenyerüket. A fazekasságban az fogott meg a legjobban, hogy az emberek milyen sok időt szántak erre a mesterségre, és tiszteljük őket türelmükért, kezűgyességükért és szorgalmukért.

Adatközlők

Lipták Zoltán, sz. 1938, Melléte,

Oravecz Margit, sz. 1941, Melléte,

Mezővári Gabriella, sz. 1965, Melléte,

Kövesdi Erzsébet, sz. 1936, Melléte.

Adatgyűjtők: Husánik Csaba, Husánik Emese, Lipták Monika, Oravecz Cintia, Magos Kinga

Jóba Lilla: Vitrázsüveg az építészetben

Kincskeresők III, 2007

Felkészítő: Cseri Ilona

Magyar Tannyelvű Magán-Szakközépiskola, Gúta

„Az üvegeknek, ezeknek a szép és hasznos tárgyaknak kezdettől fogva olyan vonzerejük van, amely szinte sohasem fakul meg.”

Jóba Lillának hívnak, 16 éves vagyok, a Magyar Tannyelvű Szolgáltató és Kézművesipari Szakképző Magán-Középiskolába járok. Jelenleg grafikai szakon tanulok, de a vitrázs készítését is szívesen megtanulnám. Mivel az iskolai éveim alatt gyakorlatilag már nem tudom elsajátítani a vitrázsüveg készítését, ezért elméletileg foglalkozom vele. Témám a vitrázsüveg szerepe az építészetben, de munkám készítése közben megismerkedhettem az üveggel, mint díszítő elemmel.

Gondolnák-e, hogy az üveget, ezt a rendkívüli és változatos tulajdonságú anyagot már közel 6 ezer éve használja az emberiség? Ennek ellenére tulajdonságait nagyon sokáig nem ismerték, előállítását évezredek óta keresztül titokzatos volt. A titok apáról-fiúra szállt. Az üveg először természetes úton, a vulkánok tüzeiből született. Vulkáni kitörések alkalmával a kilövellt és megdermedt láva különböző (feketés, barnás, szürkés, zöldes, kékes, vöröses) színárnyalatú, hatalmas természetes üvegtömbökké változott, ha összetétele és lehűlésének körülményei megfelelőek voltak. Ezeket a megszilárdult üveges tömböket vulkáni üvegnek vagy obszidiánnak nevezik. Az ősember is felhasználta a természetes üveget, eszközöket, fegyvereket készített belőle.

Az üveg mesterséges előállításának, feltalálásának helye és ideje pontosan nem mutatható ki, de tény hogy az üvegekészítés első nyomai a történelem előtti korbá nyúlnak vissza. Az üveg feltalálásáról egyetlen írásos emlékünknél van, amelyet egy 2000 esztendővel ezelőtt élt, neves római tudós Plinius írt „História Naturális” c. művében. Enciklopédiájában sok mindenről ír, többek között említést tesz arról is, hogyan találták fel az üvegekészítést. Plinius szerint egy föníciai kereskedelmi hajó vihar elől a tenger egyik öblében kikötött. A hajósok ennivalót akartak főzni, ezért tüzet raktak. A part homokos volt és sehol sem találtak követ, amelyre rá lehetett volna állítani a kondért. Kőek hiányában a hajóról szóda darabokat hoztak a kondér alá, amelyet eladásra szállítottak. A főzés befejeztével, az alkalmi tűzhelyet elbontva, a hamu között furcsa, csillogó rögöket pillantottak meg, amilyeneket még egyikük sem látott. Ez az új, rejtélyes anyag – Plinius állítása szerint – üveg volt, amely főzés közben a parti homok és kondér alá tett szóda összeolvadása útján keletkezett. Ezt a történetet – Plinius nagy tekintélye miatt – hosszú időn keresztül senkinek sem jutott eszébe, kétségbe vonni. A tudományos kutatás megindulásával néhány üveggyártási

szakember megpróbálta ugyanazzal a módszerrel és ugyanolyan körülmények között előállítani az üveget, mint azt egykor a föníciai hajósok tették. Fáradozásuk hasztalan volt, mert amikor tűzük kialudt, semmiféle üveget nem találtak a hamu között. Kísérletük bizonyította, hogy a főzéshez használt tűz, még kedvezőbb körülmények között sem szolgáltat annyi hőt, hogy benne a homok a szódával üveggé tudjon összeolvadni.

Az üvegekészítés feltalálójának az egyiptomiakat kell tekintenünk. A régészeket erre ugyancsak az üvegleletek vezették. Legfontosabb ókori üveglelőhelyek a megkímélt sírok. Az üvegyártás első nyomai i. e. 4000-ig nyúlnak vissza. Egyiptomban az üvegyártás már i. e. 1600–1300-ban erősen virágzott, az akkori egyiptomi állam fővárosa Théba volt.

Első üvegméltékünk egy cserépedényben talált zöldes fekete színű üvegyöngy. Az üvegedények készítése igen egyszerű eszközökkel, kezdetleges eljárással, nagy nehézséggel történt. A képlékeny üveget kézi erővel gyúrással, csipeszekkel, fogókkal alakították. Az ilyen üveg meg nem olvadt anyagokat, hólyagokat tartalmazott és szennyező anyagok miatt zöld, kék és fekete színű volt. Az edényeket nem fújták, hanem sajátságos módon készítették. Egy vasrúd végére homokból és agyagból gyúrt golyócskát erősítettek és egy kőlapra kiöntött, elsimított tüzes üvegmasszában az agyaggolyót végighengergették, mire az üveg rátapadt az agyagra. Többszöri felizzítás közben vasrúddal és egyéb eszközökkel az üveget korsóvá formálták. Az üveg az agyaggolyó alakját vette fel. Mikor kihűlt, az agyagos homokot összetörték, és az edényből kiszedték. Az első üvegedények mérete kicsiny volt, talpuk nem volt, így fémlábra állították. Az egyiptomiak edényeiket díszítették is. A jellemző fonalas díszítéseket úgy készítették, hogy vékony száalakká kihúzott színes üvegeket az újra melegített edényekre körülcavarták és odatapasztották. A fonalas díszítés egyik igen tetszetős fajtája volt, amikor a színes üvegfonalakat a felmelegített üvegbe bele is nyomták s azután csiszolással egy szintbe hozták a felület többi részével.

Az üvegyártás feltalálása után, az első forradalmi újítást az üvegfúvó pipa megjelenése hozta. Ettől kezdve a leginkább ékszerként használt drága üveg fokozatosan használati cikké válik, bár még mindig igen nagy értéket képvisel, és csak uralkodók, főurak számára hozzáférhető. A fúvópipa megjelenésének előfeltétele az olvasztókemencék fejlődése volt, mert híg üvegolvadék nélkül az üvegfúvás elképzelhetetlen. Az üvegekészítés Egyiptomból terjedt el a Földközi-tenger (Mezopotámia, Szíria stb.) mellékén élő népekhez, elsősorban a föníciaikon keresztül. Ezek a népek azonban jelentős eredményt nem értek el.

Később a római Birodalom lett az üvegyártás központja. Az üvegyártás átterjedt a provinciákba. Számos üveghuta létesült Hispániában, Galliában, Germániában, Britannia déli részén. A római üvegekultúra nyomai hazánkba is eljutottak Pannónia és Dácia meghódításával. Leggazdagabb leleteink Aquincumból valók. Ezeket az edényeket azonban – minden valószínűség szerint – nem hazánk területén gyártották, hanem úgy hozták ide idegenből, valószínű a Rajna-vidékről. A rómaiaknak tehát elsősorban az üveg elterjesztésében volt szerepük. A Római Birodalom kettészakadásával Bizáncba helyeződött át az üvegyártás központja, itt megteremtették a színes mozaik-üveglablakok készítését.

A középkorban Velencében indult gyors fejlődésnek az üvegyártás. Velence kis halásztelep volt, s csak szerencsés földrajzi fekvése folytán növekedett meg jelentősége.

A velencei üvegipar akkor indult gyors fejlődésnek, amikor elfoglalták Konstantinápolyt. Innen erőszakosan telepítettek át üvegyártókat Velencébe, majd 1291-ben minden üvegyárat Velencétől 2 km-re, Muránó-szigetére telepítettek át. Az üvegyártók Velence határát nem léphették át, gyártási titkok elárulását pedig halállal büntették. A muránói mesterek az üveg formázását művészetté fejlesztették. Magasfokú üvegipari művészetüket Európa üvegekészítő iskolájának tekinthetjük. Híres gyártmányaik voltak a virág- és levéldíszes edények, velencei tükrök és filigrán üvegek, de jól értették az üvegfestést is. Vasmentes homok alkalmazásával bevezetik és tökéletesítik a színtelen üveg gyártását.

Muránói üvegcsésze, váza és csillár

Az üveg fokozatosan közhasználati cikké válik. Megjelenik az építészetben is, amely egyben a síküveg-előállítás megszületését jelenti. Európa számos országában keletkeznek új üvegyárak. Elsősorban Németországban, Franciaországban, Angliában és Csehországban. Ott fejlődhetett ki számottevő üvegyártás, ahol megfelelő és jó minőségű nyersanyag állt rendelkezésre. Ebben az időben találták fel a rubinüveget, az ólomüveget és lefektetik az optikai üvegyártás alapjait. A tudományos kutatás fejlődése, de az üveg iránt mutatkozó megnövekedett igény is arra ösztönözte az üvegyártókat, hogy új irányban fejlesztették az üvegyártást. Ez tudatos és rendszeres kísérletezést és alapos

tudományos kutatást igényelt. Az első lépés a tömegtermelés felé a szakaszos működésű kádkemence kialakítása volt. Ezzel egyidejűleg megindult a kemencék tűzálló anyagainak minőségi javítása is. A további haladást – az üvegyártás forradalmasítását jelentő – Siemens féle gáztüzelésű és folyamatos működésű, nagyméretű kádkemence megjelenése jelentette. Az üveg tömegben való előállítása megkövetelte a már elavult, kézi formázási módszer fejlesztését. Így fokozatosan megjelennek az első félautomata, majd az automata palackfúvógépek. Az állandóan fejlődő technika alkalmazásával a gépek is tökéletesedtek már azóta. Napjaink üvegyártását az a törekvés jellemzi, hogy továbbfejlesszék az üvegyártás gépesítését, megteremtsék a teljesen automatizált gyártás alapját.

Louis Comfort Tiffany

Louis Comfort Tiffany
(1848. február 18. – 1933. január 17.)

Louis Comfort Tiffany üvegművészete korszakalkotó volt. 1879-ben alapította meg két társával együtt a Louis Comfort Tiffany & Associated Artists, amely azonnal ismertté vált a lakberendezési tárgyairól. 1892-ben a társaság felveszi a Tiffany Glass and Decorating Company nevet. 1896 és 1902 között állították elő a legjobb minőségű üvegeket. A társaság hamar ismertté vált, jelentős piacot hódított meg amelyet olyan káprázatos megbízásoknak köszönhetett, mind például a Fehér Ház berendezése 1883-ban.

Tiffany működése két különleges technikához kötődik: a favrile-üvegekhez (szivárványos üveg) és az üvegfestményekhez.

Favrile-üveg váza

Tiffany: Ablak 1905 táján

A favrile-üveget úgy állították elő, hogy a még meleg tárgyra fémsókat fröcsköltek, ezek belemaródtak az üveg felszínébe. Ezzel az ásatások során előkerült antik tárgyak szivárványos színéhez hasonló hatást értek el. 1893-tól kezdett üveglakokat gyártani, amikor Coronában, Long Islanden felállították az üvegyárat.

Tiffany festett üvegeire az újszerű mozaiktechnika jellemző. A csiszolt, homorú, domború vagy érdes üvegdarabok mélységet adtak a főként tájképet ábrázoló igen élethű és ragyogó színekben pompázó festett tárgyaknak. Ifjabb Tiffany, aki 1912-ben lép édesapja örökébe a régi családi vállalkozás vezetésében, 1919-ben visszavonul a gyárak igazgatásából. Az üvegyár 1931-ben zárja be kapuit.

Tiffany műhelyében készült tárgyak: dekoratív üveglap, pohár, váza, kakasos kép

Lámpagyártás

Tiffany műhelyében a XIX–XX. Század fordulóján tűntek fel az első lámpák (asztali-, álló- és falilámpák) amelyek talpa és váza bronzból készült. Az üveget általában csak a lámpabúrák vagy egyes lámpaernyők készítésére használták. Ezek ólmozott üvegből készültek, könnyen azonosíthatók a Tiffany-termékek.

Tiffany lámpák

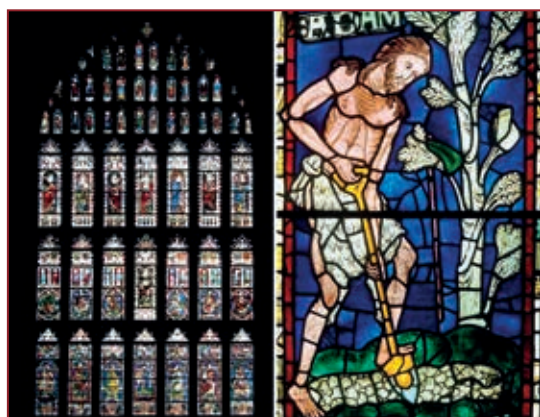
A vitrázsüveg szerepe az építészetben

Már i. sz. 500-as éveiben is alkalmaztak épületeken üveget, melyekből töredékeket leltek Pompejiben, s például a Közel-Keleten is, ahol az üveget a falak kisebb réseinek kitöltésére használták.

A XI. századból való az egyik legrégebbi, teljes egészében fennmaradt ablaksorozat, az augsburgi öt próféta ablak s ebből az időből való a St. Denis Apátság csak részleteiben fennmaradt ablaka. A XI-XII. század folyamán egyre elterjedtebbé válik az üvegfestészet, melyet aztán évszázadokig kizárólag egyházi épületeken alkalmaztak. A templomokban a díszítő funkció mellett tanító-nevelő szerepet is betöltöttek.

A Saint-Denis székesegyház színes üveglablaka (Forrás: Wikipédia)

*A canterbury katedrális színes üveglablakai
több száz évesek*

*A feltámadás angyala, L. C. Tiffany
1889 körül*

A gótikában már hatalmas fejlődésnek indult az üvegfestészet. Egyes ablakokban egy nagy alak töltötte ki teljesen a felületet, máshol a jelenet-ábrázolatok történeteket meséltek el. A nagyobb ablakokat kézi kovácsolású vasszerkezettel osztották kisebb egységekre.

A XIV. században már nagyobb méretű és vékony üveglapokat is képesek voltak előállítani az üveghutákban. Ekkorra tehető a silberezés felfedezése (ezüstkloridos páceljárás) mely szalmasárga színt eredményezett. Előtérbe kerültek a réteges üveg (überfangglas) színes rétegének lecsiszolásával készült díszítő motívumok és ábrázolások is.

A XVIII-XIX. században tömegtermeléssel előállított ablaküveg megjelenése a színes ólomozott üvegek hanyatlását hozta magával. Az épületek színes üvegeit vagy az egyszerűen átlátszó üvegből készült, de kisebb geometrikus elemekből ólomozott ablakokat korszerűbbnek tűnő teljes ablaktáblákra cserélték le. A virágzó műhelyek így törvényszerűen hanyatlásnak indultak, és a féltve őrzött üvegfestési és egyéb eljárásokat a mesterek magukkal vitték a sírba.

Mivel az üvegyártás kezdetén nem tudtak nagy táblás átlátszó síküvegeket készíteni, kisméretű ólomsínbe helyezett üvegeket alkalmaztak. A gótika és a szecesszió csodálatos fényben tündöklő ablakai hatnak mai tervezőinkre is, akik bármilyen stílusú lakáshoz tudnak belső ajtóbetétet, térelválasztót, bútorkba helyezett díszet készíteni. Az ólomüveg technika – bár számos más lehetőség is kínál – leggyakrabban ablakoknál használatos.

Itt kell kiemelni az ólomüveg funkcionális előnyeit. Technikailag az ólomüveg apró üvegdarabokból áll, melyek ólomsínbe kerülnek. Az üveg és az ólom között kötőanyag, gitt található, ami tökéletesen kitölti a legapróbb réseket is. Ennek a szerkezetnek köszönhetően az ólomüveg ablak az általánosan használt üvegtáblához képest sokkal jobb hőszigetelő, s a hangot is kisebb mértékben vezeti. Előnyeit tovább növeli, hogy beépíthető a korszerű thermoplan ablakokba. Különbséget kell tenni, azonban a hagyományos ólomprofilos, valamint az új keletű, XV. században létrehozott rézfóliás technika között. Mindkét módszernek megvannak a maga előnyei, ez részben meg is határozza felhasználási területüket.

A XIX. századi historizmus talaján az üvegfestés újra életre kelhetett, és a középkori ólomüveg maradványokat is kezdték helyreállítani. Ebben a korban a középkoréhoz képest viszont már csak túl tiszta üveget tudtak gyártani, ezért kezdték előállítani az antik üveget mely a középkor tökéletlen üvegyártását próbálta utánozni. Ez a buborékokat, hálókát, egyenetlen felületeket mesterségesen nemes, fűjt, kézi gyártású síküveg válik az ólomüveg legfontosabb alapanyagává. Az 1893. évi chicagói világkiállításon mutatta be az amerikai L. C. Tiffany az opalizáló, színcsíkokkal márványutánoztatúra égetett üveget, mely a szecesszió kedvelt üvegfajtájává vált.

Üvegyártás Magyarországon

Magyarország üvegyártásának történeti múltjáról külön kell beszélnünk, mert fejlődésben mindig elmaradt a világ üvegyártásának színvonalától. Oka elsősorban azzal magyarázható, hogy nem volt megfelelő minőségű nyersanyag, másrészt a magyar ipar

a második világháborúig állandóan függőségi helyzetben volt A honfoglaló magyarság ipara – a vándorló élet miatt – kezdetleges volt. Az állandó lakhelyet és magasabb kultúrát igénylő üvegyártást nem ismerték. Őseink az üveggel és annak gyakorlati alkalmazásával nyugati kalandozásaikon ismerkedtek meg. Ebben az időben az üveg még az üveg hazájában is fényűzési cikk.

A magyarországi üvegyártás első nyomai az Anjou királyok idejére nyúlnak vissza. A velencei hadjáratok idején üvegyártó mestereket hoztak magukkal, kik 1350 körül hutákat alapítottak. Az üvegfestők fellépése a XIV. századtól dokumentálható. 1365-ben Péter leleszi prépost szerződést kötött Miklós kassai festővel négy üveglak készítésére, száz aranyforintért. Az első önálló üveges cég is Kassán alakult 1714-ben. A XV. században Mátyás művészetkedvelése és olasz kapcsolatai nyitják meg igazán az utat az üveg magyarországi térhódításának.

Üveghuták Magyarországon a XVII–XIX. században

A XVI-XVII. században – a török hódoltság korában – az ország ipara s így üvegyártás is visszahanyatlott. Bár üveghutáinkban (régies szóhasználattal üvegcsüreinkeben) a munka nem állt meg, de nem is fejlődött. Ekkor már ablaküveget, palackokat és poharakat is gyártottak. A XVII. század végén a magyar háztartásokban is kezd elterjedni az üvegedények használata. Ettől kezdve a bécsi kormány irányítja a magyar ipart, amely nem segíti az üvegyártás fejlődését, így az csak lassú lépésekben haladt előre. Újabb fejlődés csak a XIX. században indul meg, amikor külföldön a gyártási eljárások tökéletesednek, és az üveget már az építészetben is széleskörűen alkalmazzák. Az üveghuták fokozatosan átalakulnak nagyteljesítményű üvegyárakká. A XX. század elején az üvegyárak tömegtermelésre

rendezkednek be, s bár még mindig elterjedt a kézi formázás, megjelennek a külföldről beszerzett félautomata és automata gépek. Az első világháború és a vele kapcsolatos gazdasági válság sok üvegyárat tönkretett. Összesen 7 üvegyár maradt: Miskolcon, Sajószentpéteren, Salgótarjánban, Zagyvapálfalván, Parádon, Tokodon és Ajkán. Ezek a gyárak nem igen fejlődtek a két világháború között. A II. világháború után lényeges változás állt be az üvegyártásban is. A magyar üvegyárak az államosítás után korszerű gépek, új technológiai eljárások bevezetésével láttak neki a megnövekedett igényt kielégítő termeléshez. Jelenleg itt működnek üvegyárak: Miskolcon, Salgótarjánban, Parádsasváron, Tokodon, Ajkán, Nagykanizsán, Karcagon, Orosházán és Budapesten.

A XIX–XX. századi magyar üvegművészet legkiemelkedőbb alkotói: Róth Miksa, Kratzmann Ede és Ligeti Sándor.

Róth Miksa (1865–1944)

Róth Miksa jelentősége, hogy Európában az elsők között találta meg az üvegfestés autentikus módját, historikus-szeccsziós stílusú műveivel önálló művészi rangra emelte az ólomüvegezést. Torockai Wigand Edével készítette a marosvásárhelyi Kultúrpalota lenyűgöző üveglakait.

A XIX. századtól kezdve az ólomüveg éppolyan alkalmazott művészet lett az építészetben, mint a falfestés vagy a szobrászat. Ékesített lépcsőházakat, polgári szalonokat, bankokat és szállodákat. Az igazi áttörést a XX. század végétől kezdve tapasztalhatjuk, amikor már a középületek mellett a magánházakban is egyre gyakrabban alkalmazták a színes üveglakokat, ajtóbetéteket, melyek ezzel a hétköznapi élet részévé váltak.

Marosvásárhely, a Kultúrpalota üveglakai

Munkám elkészítéséért köszönettel tartozom felkészítő tanárnőmnek, Cseri Ilonának és iskolánk művésztanárának, Soós Csilla ólomüveg, Tiffany lámpa, és templomüveg-készítő művésznek, akinek több felvidéki templom üveglakát is köszönhetjük. (A templomok jegyzékét és az üveglakok képeit megtalálhatjuk a honlapján: hu.sooscsilla.com/egyhazi-vallasi-templom-olomuveg/)

Róth Miksa: A budapesti Gresham-palota egyik üveglakja

Forrásjegyzék

Luca Melegati: Az üveg, Officina Nova, 1995.

www.eszterdreamglass.hu/az-olomuveg-tortenete/hermuz.hu/wp-content/uploads/2020/01/veres_uvegmuvessegunk.pdf

Veres László: Üvegművességünk a XVI-XIX. Században (Internetről: mek.oszk.hu/13400/13475/13475.pdf)

Üvegművészet (hu.wikipedia.org/wiki/%C3%9Cveg%C5%B1v%C3%A9szet)

Képek forrása

hu.wikipedia.org/wiki/Saint-Denis-sz%C3%A9kesegyh%C3%A1z

www.olomuveg.blog.hu/2008/11/14/a_muranoi_uveg_800_evnyi_tudas_a_kemencebol

www.olvass-erdekessegeket.blog.hu/2016/07/18/a_canterbury_katedralis

sk.pinterest.com/pin/273875221060254940/

www.templomablakanno.blog.hu/2014/07/07/ligeti_sandor_526

www.turul.info/napok/rothmiksa

www.2foodtrippers.com/corning-museum-glass/

Uhrin Simona:

Az ipolybéli kastély igaz története

Kincskeresők VIII., 2012

Felkészítő: Balla Csaba

Alapiskola és Óvoda, Ipolyszakállos

Uhrin Simona vagyok, az ipolyszakállosi alapiskola 9. osztályos tanulója. Munkámban, ahogy a címe is mutatja szülőfalum legimpozánsabb épületét és annak igaz történetét mutatom be.

Ipolybél (szlovákul Bielovce) község Szlovákiában, a Nyitrai kerület Lévai járásában, Ipolyságtól 20 km-re délnyugatra, az Ipoly jobb partján fekszik. Területe már az őskortól fogva lakott, ezt bizonyítják a zselízi kultúra¹ itt megtalált leletei. A település 1274-ben Byl alakban szerepel először oklevélben, de más források szerint már 1138-ban is említik. Lakóinak egy része a 16. században református vallású lett. A 17. században a Rudnay, majd a 18. században a Liphthay, Madocsányi, később pedig többek közt a Szentiványi, Majthényi, Rakovszky és Bossányi családok birtoka. A módos községben több vízimalom és szeszgyár is működött. Lakói mezőgazdasággal, szőlőtermesztéssel foglalkoztak. 1910-ben 509, túlnyomórészt magyar lakosa volt. A trianoni békeszerződésig Hont vármegye Vámosmikolai járásához tartozott. Ma 274 lakosa van, melyből 251 magyar.

Ipolybél látképe (forrás: www.bielovce.sk/)

Ipolybél több látnivalót is kínál, s ezekről a Honismereti Kiskönyvtár sorozatban önálló füzetet is kiadtak.² Nevezetességei:

Szent Márton tiszteletére szentelt római katolikus templom. 1714-ben épült, többször átépítették, mai formáját 1884-ben nyerte el. A község lakosainak egy része a XVI. században áttért a protestáns hitre.

A reformátusok temploma 1781-ben épült, de a 19. század végén leégett, 1913-ban építették újjá.

1 hu.wikipedia.org/wiki/Zsel%C3%ADzi_kult%C3%B4ra

2 Reško Sándor – Tenczel István: Ipolybél látnivalók, KT Kiadó, Komárom, 1998. (Honismereti Kiskönyvtár. 128. sz.)

A leromlott temetőben találjuk a XIX. század végén épített Simonyi-féle temetőkápolnát, melyben Simonyi Sándor, 48-as honvéd főhadnagy nyugszik.

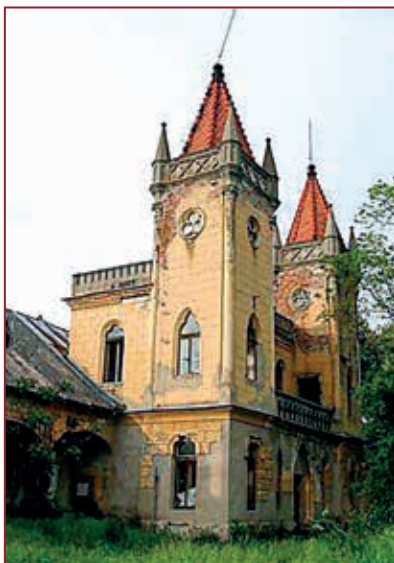
A Bossányi-kúria a 19. század végén épült neoklasszicista stílusban, 1950-ben emeletet építettek rá. Egy ideig mezőgazdasági iskola, majd 1990-ig gyermekotthon működött benne.

Az ún. „sárga kastély” a 20. század elején építette Csécsi Nagy Miklós neogótikus stílusban. Mezőgazdasági iskola volt benne, majd egy részében könyvtár és művelődési ház működött. A közelmúltban teljes felújításon esett át és jelenleg külföldi magántulajdonban van.

A faluban sok jellegzetes népi építészetű régi parasztház látható. Az egykori gazdag múltú, nagy hagyományokkal, sok látnivalóval rendelkező település tehát jobb sorsra lenne érdemes, mint amilyen napjainkban jutott neki. Talán a még meglévő emlékeinek fenntartásával, a faluturizmus fellendítésével, értékeinek bemutatásával is tehetnén(e)k valamit a biztosabb jövőjéért.

A falu két kastélya közül azért választottam a kéttornyú sárga kastélyt, mert személyes emlényeim is fűződnek hozzá.

Emlékszem arra, amikor pár évvel ezelőtt, még a felújítás előtt bent jártam a romos épületben... Hátborzongató érzés volt a nyikorgó lépcsők hangját hallani.

Az ipolybéli kastély a felújítás előtt

Csécsi Nagy Miklós

A kastélynak több neve is létezik: Csillag-kastély (Csillag Károly, egykori birtokos révén), a kéttornyú kastély (hiszen 2 tornya van), sárga kastély (mivel régen az épület falai sárga színben pompáztak). Legújabban vadászkastélynak nevezik, ugyanis az új tulajdonos főként vadászatok alkalmával tartózkodik itt vendégeivel együtt.

A falu díszét képező épületről elmondhatjuk, hogy kézzől kézre adták. A 20. század elején építtette Rakovszky Béla birkaakla helyére Csécsi Nagy Miklós. Csécsi zempléni nemes családból származott. Az adatok alapján kastélyát nem élvezte sokáig és eladta. 1936-ban vette meg Csillag Károly és Aladár, akiket koncentrációs táborba hurcoltak. Csécsi lánya és fia a háború után visszatértek, s a kastélyt bérbe adták Rajhnak és Poláknak.

Az államosítás után egy ideig itt lakott az állami gazdaság ügyintézője, később mezőgazdasági iskolaként működött. Az iskolába dédpapám is járt. Elmondása szerint csupán 15 diák látogatta az iskolát. Később diákhány végett bezárt az iskola, és a diákokat áthelyezték. Ezek után a kastélyt művelődési házként és ifjúsági klubként használták. A kastély több multság, közösségi esemény színhelye volt a múltban. Ezek után eljött az időszak, amikor senki nem tartott rá igényt és kihasználatlanul (igencsak renoválásra szorulva) ott állt valami csodára várva. Nos, ez a csoda váratlanul be is következett.

A kastélyt nemrég megvásárolta Lucio Masutti, 55 év körüli olasz származású férfi. Rajta kívül még 6 résztulajdonosa van. Sajnos a tulajdonossal nem, de az intézővel és néhány ott dolgozó emberrel sikerült felvennem a kapcsolatot. Elmondásuk szerint Lucio szeret itt tartózkodni, szereti ezt a nyugodt, békés környezetet. Az egész épületet felújította.

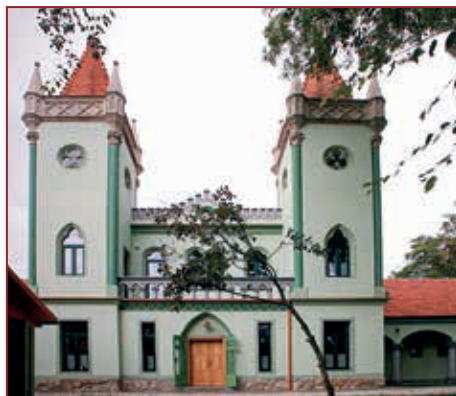
A felújított kastély

A munkálatok körülbelül 5 évig tartottak és hozzávetőlegesen 20 ember dolgozott rajta. Ezért nemcsak az épület arculatát változtatta meg, de sok itt élő embernek is munkát adott.

Láthatóan nagy változáson ment keresztül a külső és a belső tér is. A kastély neogótikus, földszintes, téglalap alakú épület. Középső része emeletes, az emeleten neogótikus ablakokkal. Két háromszintes, négyszögletes saroktoronnyal rendelkezik. A tornyok harmadik szintjét pedig mérműves ablakok díszítik.

A torony neogótikus és mérműves ablakai

A kastély főbejárata a loggiával

A két tornyot loggia köti össze. A földszintes szárnyak nyitottak, árkádos folyosókkal, korinthoszi oszlopokkal.

Az udvarra építettek még egy kisebb épületet, ami kimondottan a vadászoknak szolgált a vad szétválasztásához, megsütéséhez. Általában vaddisznóra, szarvasra, őzre és fácánra vadásznak. A kastély parkjában öreg fákat találunk. Az udvar hátsó részében áll egy tó, amit egy gáttal kerítettek körül, így senki sem láthat be. A belső teret igen finoman, ízlésesen és nem túlszűfoltan alakították ki, több szoba is a vendégek rendelkezésére áll. A birtokos általában egyedül, néha baráti társasággal és olykor a családdal jön. Bár sok mindent átalakítottak, de igyekeztek a régi motívumokat megtartani. Ilyenek pl. az oszlopokon végig kúszó szőlőfürtök, arcmotívumok.

A megújult belső tér

Egy a kastélyban látható festmények közül

A birtokos nagyon szeret vadászni, ezért alakították kimondottan vadászkastéllá az épületet. Ezért látható itt sok preparált állat, illetve állatokat ábrázoló festmény.

Ki is ez a titokzatos kastélytulajdonos? Valójában egy nemzetközi befektetői tanácsadói cég vezetőségi tagja. Többek között ingatlanok rekonstrukciójával is foglalkoznak, és az ipolybéli kastély az egyik székhelyük.

Középen a tulajdonos, Lucio Masutti, jobbján az egykori szlovák államfő, Ivan Gasparovič (2010)

Számomra érdekes a múlt, de az már egy megváltoztathatatlan, lezárt fejezete Ipolybél történetének. Talán jobban érdekel szülőfalum jövője és az egykori kincsek megmentése, átmentése az utókor számára. Erre tökéletes példa az ipolybéli kéttornyú kastély, hiszen a biztos enyészettől mentették meg és újra régi pompájában csodálhatjuk falunk múltjának e hagyatékát. Több olyan porta van a faluban, amely jobb sorsra lenne érdemes, de kérdés, hogy lesz-e olyan vállalkozó kedvű kincskereső, aki meglátja, megóvjá ezeket az értékeket? Nem tudom, de bízom benne, hogy IGEN!

A szerző a kastély teraszán, előtte a vad feldolgozására szolgáló melléképület

Magyarics Bernadett Arianna: Boszorkányperek Komárom vármegyében 1714-1742 között

Kincskeresők XI., 2015,
TUDOK Felvidéki Regionális Konferencia, 2015 – 2. hely
Felkészítő: Mózes Endre
Marianum Egyházi Gimnázium, Komárom

„...de strigis vero, quae non sunt, nulla quaestio fiat..., azaz boszorkányok ellen pedig, mint-hogy nincsenek, semminemű kereset ne legyen” – foglalta törvénybe Kálmán király a tarcali országgyűlésen. Ha ez a kijelentés valóban így hangzana, boszorkányperekről ma már nem is beszélhetnénk. Ám ahhoz, hogy ezt megértsük, ismernünk kell a törvénykezés második felét is, miszerint: „...malefici per nuncium archidiaconi et comitis inventi iudicentur – a varázslókat, akiket az esperes és az ispán találhat, ítéljék el.”

Az emberek a Földön a legtöbb rosszat évszázadokon keresztül a természetfölötti erők működésével magyarázták. Vajon kik is ezek a mágikus lények, akiket minden balsors okozójának hittek?

A boszorkány olyan ember, aki természetfeletti erővel rendelkezik, betegséget és pusztulást hoz akár egyetlen pillantásával. A férfiboszorkányokat boszorkánymesternek is nevezték. Azt, hogy vajon tényleg az ördög cimborái voltak-e, sajnos ma már nem tudjuk meg, de Európában a 15. század végére lassanként elterjedő babona tömeges boszorkányüldözéssé fajult, és több ezer nőt küldött máglyára.

A boszorkányokban való hit Komárom vármegyében igen kedvező talajra talált. Az 1714–1742 közötti időszakból csak nyolc komáromi boszorkányper maradt fenn számonkora (hét hivatalos per és egy adatközlő által), ami a legérdekesebb, hogy közülük csak az egyik asszony volt komáromi, a többiek mind a környező településeken laktak (amelyek Komárom vármegyéhez tartoztak). Komáromi, mocsai, madari, kamocsai, bagotai, ógyalai, és további két madari boszorkányról tudunk. A hét hivatalos per közül csak három teljes (mind a három esetben ismerjük a máglyahalál ítéletét, Barta Kata, Baronyai Kata és Jászberényi Judit személyében). A másik három perben, Soós Erzsébet, Görbe Ilona és Fábián Erzsébet esetében pedig nem ismerjük a végkifejletet. Jámbor Kata esetén csak a tanúvallomások maradtak ránk. Az egyetlen komáromiról pedig csak adatközlő által maradt ránk információ.

Oláh Mihályné, Baronyai Kata boszorkánypere

Baronyai Kata esete tanulságos példája a mindenáron való boszorkányfogásnak, ugyanis ő maga azért került tömlöcbe, mert Varga Judit perében rá vallottak. Varga Judit peréről több szó nem fog esni, mert a vele kapcsolatos periratok nem Komárom vármegyében maradtak fenn.

Az ítélőszék tagjai Komárom vármegyében a vallási megosztottság miatt világi személyek voltak. A szolgabíró egy, legfeljebb két esküdttel vezette le az ügyet. Először mindig a vádlott vallomását vették fel, aztán a tanúkét. Ha az ítélőszék bűnösnek vélte az asszonyt, vagy csak bizonyosságot akartak szerezni, a vádlottat másodszor is kihallgatták, természetesen a megfelelő kínzások után.

Kata asszony perében két helyszínen harminckét tanú tett vallomást.

1727. október 29-én vették jegyzőkönyvbe a vallomását. Ez az egyik olyan per, ahol a feltett kérdésekre a vádlott pontos válaszait is megtalálhatjuk, ahol az alábbi kérdések hangzottak el.

Saját vallomásában teljes mértékben tagadta a vádakát, de azt elismeri, hogy kezelt kétes gyógymódokkal.

- *Ki, hol és miért fogta el?*
- *Azért, mert boszorkánynak tartanak – hangzott a felelet.*
- *Miért ment el, mikor hallotta, hogy el akarják fogni?*
- *Nem tudta, hogy el akarják fogni. Szükségből ment el koldulni.*
- *Tudta-e ezt az ura?*
- *Igenis tudta, sőt még a gazda asszonya is.*
- *Mikor visszajött miért lappangott?*

A vádlott tagadó választ adott. Ezek után pedig magára a boszorkánymesterségre vonatkoztak a kérdések.

- *Kent-e vagy orvosolt-e valakit, és ha igen, mi formán?*
- *Némely asszonyokat a magzat és anya javulására tiszta hájjal kent és orvosolt.*
- *Tud-e ilyen orvoslást vagy füveket?*
- *Egyéb olvasást és üdvösséget az imádságnál nem tud, és füveket nem ismer.*
- *Ismerte-e Hegedűs Jutkát? (Ő volt a fentebb már említett asszony, Varga Judit.)*
- *Csak annyira, hogy ő is Martoson lakott.*
- *Gyanakodott-e az asszony boszorkány mivoltára?*
- *Soha, csak a szóbeszédeket hallotta.*
- *Tudja-e a tehenek tejét megtartani, és orvosolni?*
- *Tagadja.*
- *Kitől tanulta az anyaméh kenést?*

Itt említ egy nevet, Petes Katalinét.

Ezek után a tanúvallomások kezdődnek, két kemény vádpontra nézve.

1. *Tud-e, látott-e, hallott-e bármiféle boszorkányságról vagy szövetségről a gonosz és a vádlott között? Mit? Mikor? Hol köttetett?*

2. *Látta-e vagy hallotta-e Baronyai Katát valakit megfenyegetni? Mikor? Hol? Milyen formán? A fenyegetés után történt-e valami nyavalya, azzal, akit megfenyegetett? Ellenben aztán kigyógyította a nyavalyából? Milyen orvosságok alkalmazásával? Olvasott-e, mondott-e*

varázslásokat, jövendöléseket? Milyen formában? Hol? Hányszor? Tehát tud a vádlott ellen bármiféle boszorkányos históriát mondani? Mert ha igen, akkor azt eskü alatt vallja meg.

A tanúvallomásokat általánosan négy csoportba lehet sorolni.

A jó tanúk, mint Halas András, aki nem tud semmit mondani. Ő az egyetlen, aki még a börtönben vigasztalja Katát:

- *Ne félj Kata semmit, mert ha tiszta asszony vagy, semmi bántásod nem leszen.*
- Erre feleli a vádlott:
- *Lelkem sógor úr, nem bánom én, ha megfognak is de hiszen nagyobb rosszak is vannak nálam a faluban, hogy nem méltók tartani őket.*

Tovább nem beszélt vele a tanú, hanem Jutka lányát faggatta, mit tud anyja boszorkányságáról. Ő csak azt említette, amit már fentebb is közöltünk, azzal a kivétellel, hogy most konkrét személyeket is megnevezett az anyján kívül.

- *Bizony sógor úr, elmentünk mi ám az Ég végére és ott vendégeskedtünk Bak Gyurka leányával, Illés Istvánnéval és leányával, illetve Kósa Pálnéval.*

A második csoport a vádaskodó tanúké.

Az 55 éves, Lehotay György, kamocsai lakos, aki semmi egyebet nem tud mondani azon kívül, hogy Baronyai Kata 9-10 éves lánya sokszor mesélte, hogy édesanyjával sokszor elment a világ végére, és ott nagy vendégségben voltak. Majd leszálltak a víz aljára, ahol szintén megvendégelték őket.

Keletkeztek természetesen úgynevezett perdöntő vallomások, ahol a tanú valami módon bizonyítani tudja a saját igazát. Legyen az egy másik tanú, halott gyermek, meggyógyult tehén, valójában bármi, ami nem pusztán vádaskodás. (Abban az esetben, ha a házaspárok tanúvallomásai közül csak az egyiké volt perdöntő, a másik fél vallomása is megtalálható lesz ebben a részben, mivel az esetek nagy többségében a férj-feleség vallomása nagyon kötődik egymáshoz.)

Sorban harmadik tanú, kronológiailag az első perdöntő tanúvallomás Illés Istváné. Tizennégy évvel ezelőtt, mikor alamizsnát gyűjtött a katonáknak, Oláh Mihály házából jajkiáltásokat hallott. Mikor bement, látta, hogy Baronyai Kata a férjét a *torkán fogdosván kínozt*a, azaz fojtogatta. Ezt látva lerángatta az asszonyt a férjéről, és addig fogta, amíg a férj egy jó pásztorbottal el nem verte. A vádlott fenyegetésképpen csak annyit mondott, hogy ezt a tanú még nagyon meg fogja bánni. Nem sokkal később a lábából kiszállt minden erő, olyannyira, hogy két mankóra volt szüksége. Eszébe jutott a fenyegetés, és kényszerítette a vádlottat, hogy gyógyítsa meg. Bár ő tagadta, hogy ő rontotta volna meg, pedig a gyanú ráterelődött. Ezek után Baronyai Kata hozzáfogott végigsimítani a ruha alatt a lábait, a tanú ezen kezelés után úgy ment haza, mint akinek semmi baja sem volt, és harmadnapra teljesen meggyógyult.

Halász János csak annyit tud mondani, hogy amikor Baronyai Kata kender alá való földet kért tőle és nem adott neki, a lába csúnyán bedagadt, majd ki is fakadt. A betegségét Kata asszony gyógyította meg zsíros kötésekkel.

A férje vallomását megerősíti, és egy történettel ki is egészíti Halász Jánosné Sóky Katalin (és valójában ez a perdöntő vallomás). Egy takácslegénynek, aki nem Kamocsáról származott, bedagadt a lába. Kérte a vádlottat, hogy gyógyítsa meg, de ő csak annyit mondott, hogy ezt csak az tudja meggyógyítani, aki megrontotta. – Ebből a mondatból következtetni tudunk, hogy Baronyai Kata beismerte a boszorkányságát azzal, hogy „csak az tudja az ilyet meggyógyítani, aki megrontotta”. Az ítéelő bírák számára ez egyfajta beismerés lehetett, ugyanis maga Kata asszony is kezelt ilyen betegségeket. És mivel a legtöbb ilyen esetet meg tudta gyógyítani, ebből arra következtethetünk, hogy ő rontotta meg, amiből már csak az következik, hogy ő maga is boszorkány!

A következő tanú: Nemes Kósa Márton hit alatt vallja:

- Az általános gyanún kívül volt még más oka is gyanakodni, ugyanis a tavalyi év (1726) húsvétja körül felesége gyermeket szült Komáromban. Mikor hazamentek Kamocsára, nem Baronyai Katát hívták a fürösztésre, holott az előző gyermekeket ő füröszttette. Egy hét múlva a kisbaba szája lekulcsolódott, hogy enni sem tudott. Ekkor hívták a vádlottat, aki a szájához ért és a gyermek szája kinyitódott. Másnap ugyanez történt, csak akkor a bába nem jött, és a gyermek meghalt.
- Takács János volt a sorban a tizenhatodik tanú vagy inkább ötödik bizonyosság. Egy alkalommal tehenét annyira megbabonázták (*elromlottak a tehenei*), hogy a borja is eldögölt alóla. Ekkor azt a tanácsot kapta: *hogy ha tudnya illik a tehénnek egy verdung tejét a malomra vinnék, és azt a garadba töltené, addigh tehát nem nyughatna az a személy, a ki meg rontotta, valamégh az Fátenshez nem menne és még a vitel alkalmatosságával is eleibe állana és elvinni megengedné*. Így is tett a tanú. Az édesanyjával elvitte a tejet a malomba, ekkor a vádlott eléjük állott, azt mondta nekik, hogy ne menjenek sehova, hozzák vissza a tejet, és holnapra semmi baja nem lesz a tehénnek. Másnapra jó lett a tej. Egy másik alkalommal a vádlott a tanú édesanyjától kért kenyeret, de ő nem adott, ezért megfenyegette. És másnapra az édesanya bal keze és bal lába összezsugorodott. Hívták Kata asszonyt ő csak annyit mondott, borogassák mosogató ruhával. Másnapra semmi baja nem lett.
- Kecskés András feleségétől egy alkalommal kendert kért a vádlott, ő ezt a kérést megtagadta. A kised gyermekén valami nyavalya tört ki, másnap körbevitte a faluban, ekkor találkozott a vádlott a gazdaasszonyával, akinél lakott, és azt mondta neki, hogy a vádlott, Baronyai Kata üzeni, hogy csak a széketével van baj. A gyermeknek másnap már nem volt semmi baja sem.
- Kecskés Andrásné, Halász Zsuzsánna hasonlókat vall mint a férje, csak a vallomását még megtoldja egy másik történettel: A vádlott azt meséli, hogy Kamocsán nem akarják elfogadni, mert boszorkánynak tartják. Ekkor kérdezi meg a tanú, hogy mit fél, ha igaz asszony. – Erre Kata azt feleli neki, hogy volt már Martoson is, ahol kért a bírótól igazságot, de ő nem tudott neki adni, mert az egész környék boszorkánynak tarja, és még Hegedűs Judit is rá vallott.
- Kecskésné a vádlott kislányától hallotta, hogy egyszer kivitte őt a Duna-partra, és kés-el akarta elvágni a torkát, mivel, ha a kislány nem fecseg, akkor az anyja nem lenne ilyen helyzetben. A tanú többször látta, hogy Kata asszony fahasábbal veri a lányát, és mikor megkérdezte, miért teszi, csak annyit felelt: *Ha eő nem szán engem, én sem*

szánom eőtet, miért beszéli a faluban azt én reám, hogy az világh véghére járok, azt is mongya, hogy én egyik tehénre ülök eő a másikra, úgy repülünk és még megkérdezik tőle:

- *Te hova kötitek a teheneket?*
- *Azt mondja, hogy a fa tetejébe és maghunk anyámmal úgy repülünk el.*

A tanú a per tárgyalására nem jött el.

Nemes Kósa Pálné Mészáros Judit is hallotta, hogy boszorkánynak tartják, de nem hitte el. Az elmúlt nyáron egy déli álmában hideg széllel valaki Baronyai Kata ábrázatában ráment és az a hideg szél felemelte. Ekkor riadt fel. – Ezt a tanúvallomást, mint az egyik legfontosabbat, a benne található ígézés miatt jegyzőkönyvbe is veszik.

Takács Tamásné Károly Judit vallomása azért nagyon érdekes, mert elmondja a kuruzslás egyik formáját, amivel a megrontott gyermekét gyógyította.

Egyszer Kata asszony pálinkát kért tőle, de ő nem adott neki, erre másnapra a kislány egyik lába összezsugorodott. Kötözgette ő, de egyik kötés sem használt. Egyszer aztán Baronyai Kata megy el a házukhoz és nézegeti a kislány lábát. És ekkor írja le pontosan a főzet elkészítésének módját:

- *Főz főrdőt nékije hérom rendbéli úgymint Ember, Sörtés, Tyuk ganéjokból és tégy belé hét orsót a hegyével alá és egy mosófát s abba ültess egészen, ha megfőzöd, de mikor főzöd az ajtót jól becsináld, hogy senki bé ne mehessen, mert ha bé mehetnek össze rontanak magadat is.*

Ezt nem merete előkészíteni, ezért ajánlott neki egy másikat:

- *Jó tüzet rakván üsd kétfelé s az parsájában¹ hentergesd meg a mosogató ruhát avval s kösd meg a maga ganéjával, mely meggyógyul.*

Így tett, és a kislánya meggyógyult.

Oláh Mihályné Baronyai Kata asszony perében talán ez az egyik legérdekesebb tanúvallomás, ami azért számít perdöntőnek, ugyanis két boszorkánypraktikát is megörökít, amely sikeresen meggyógyította a tanú lányát.

A tanúvallomások közül a perben megtalálható még egy olyan csoport is, amely a puszta gyanúját valójában semmivel sem tudja bizonyítani. Oláh Mihályné Baronyai Kata pere számos ilyen vallomást tartalmaz.

Takács András a gyanúját semmivel sem tudja igazolni.

A következő tanú, Lukács Benedek egy ideig a vádlott szomszédságában lakott. Ő is hallotta a szóbeszédet, de igazán csak akkor kezdett gyanakodni, mikor a tehenei *a jó erkölcsükből kivetközvé*n olyan szilajak lettek, hogy csaknem a borjaikat is megették. Később a sok ostorozástól valamelyest szelídebbek lettek, de állítása szerint hasznukat a mai napig nem veszi.

Mészáros János és felesége, Lukács Ilona csak annyit tud vallani, hogy Baronyai Kata sokszor átküldte a lányát egy kis kenyérért, s mikor nem adtak neki, a tehenei megvesztek.

¹ paraszában

Majd a következő alkalommal, mikor már adtak a kislánynak kenyeret, a tehenei hirtelenjében megjavultak.

A következő tanú Mátyus Erzse, aki elmeséli, hogy bábának hívták Kata asszonyt. Fizetségének saját költségén egy szekér szalmát hozatott, és ezért a bérből levont három garast. Ezért aztán a vádlott szüntelen fenyegette tanút. A tanú, mikor újra állapotos lett, hívatta Baronyai Katát, de ő csak nagy kényszerítések között volt hajlandó elmenni. Erzse ágyánál is csak csúfolódott: – *Szenvedj, szenvedj, ha hamisan fizettél a bábádnak. Most jött eszedbe, úgy vedd reá mást, másszor fog tanulni!* – A beteg és a körülötte lévő asszonyok könyörögtek, hogy tegyen hivatala szerint mindent, de ő azt mondta, hogy a gyereket nem lehet elvenni, de ha megszületik, elmetszi a köldökét. A gyermek halva született.

Hasonlóképpen nem mondott jót róla Szendy János, a falu kocsmárosa sem. Sokat halotta a szóbeszédeket, mikor aztán maga is megbizonyosodhatott róla. Ugyanebben az évben, tehát 1726-ban a vádlott egy pint sört kért a feleségétől, aki nem adott neki, erre Baronyai Kata megfenyegette. Másnap reggelre a kislányuk mindkét lába kifordult, ekkor hívták a vádlottat, de ő semmit sem mondott és elment. Csak erős fenyegetéssel ment el a vádlott meggyógyítani a kislányt, mindenféle kenőcs nélkül csak simogatta lábát, és a kislány másnapra meg is gyógyult.

Így vall Szendy Jánosné, Kelemen Örzse is.

A következő tanú, Czompó György maga is gyanút fogott ellene, ugyanis mikor felesége gyermekeket szült, és nem Baronyai Katát hívták bábának, ő megfenyegette. A felesége mellei nemsokára kifakadoztak, majd magától meg is gyógyultak.

Sóky István nem mond semmi rosszat, csak mások gyanújáról van tudomása. De még egy történetet azért elmesélt: Egyik este, mikor egy tulka² nem jött vissza a mezőről, a vádlott vigasztalta, hogy megtartja a tulkot az Isten. Másnap ment keresni a tulkot, és meg is találta. Még akkor odament hozzá Kata asszony, és megtudakolta, hogy meg van-e a tulok, mikor igenlő választ kapott, csak annyit felelt: nem megmondtam, hogy ne féltse azt a tulkot.

Szabó Péterné Takács Ilona csak annyit tud mondani, hogy mikor Kata asszony panaszkodott neki, és azt mondta, mivel sok irigye van, és lehet, a faluban sem maradhat, ha őt megfogják, több olyan is van Kamocsán.

Lukács Márton, a per huszadik tanúja vallja, hogy tíz évvel ezelőtt dongát akart vinni Gútára, a vádlott kérte, hogy vigye el az övéit is. Másnap déltájban pedig kifordultak a térde kalácsai, a tanú akkor kijelentette, hogy Baronyai Katára gyanakszik, de ő ezt a vádat tagadta. Mikor elkezdte simogatni a lábait, sokkal jobban érezte magát, de csak egy hónap után gyógyult meg. A vádlott kitanította a feleségét is erre a praktikára.³ Felesége ugyanezt vallja, csak arra nem emlékszik, hogy a vádlott simogatta volna a férje lábát.

Petes Márton emlékszik, hogy a nagy árvíz idején Baronyai Kata náluk szállt meg. A vádlottat egy barátja látogatta meg, és a kályha mögött beszélgettek, ahol kihallgatta

2 Tulok – fiatal szarvasmarha, főleg ökör.

3 Valamilyen dísznőganéjból fürdőt kell főznie, és akkor fog meggyógyulni.

őket a tanú mint kisfiú, és látta ahogy furcsa köveket adnak egymásnak. Ő csak a magyar szót értette⁴, de azt hallotta, hogy van köztünk olyan kő is, ami a tehének tejét tudja elvenni.

Az utolsó kamocsai tanú Puruttya Éva, ő Nadányi Borbála szolgálója volt. Ismerte a Baronyai Katáról keringő vádakat, de mégis a vádlott házában szállt meg, és beszédbe elegyedett a kislányával, aki elmesélte, hogy az anyjával az Ég végén voltak, a hegyes tehénen mentek oda, és ott nagy vásár és sátorok vannak. Egyik alkalommal a kislány azt mondta, hogy ő is az anyjával volt, ekkor az apja szidni kezdte és veréssel fenyegette, ő tagadta, hogy ott lett volna a kislány. Emellett még azt is elfecsegte, hogy az anyjának csak a tenyerét és a hóna alját kell megkennie, és máris tud repülni.

Eddig tartott a kamocsai vizsgálat 1727. december 13–14-e között. Ezek után december 15-én Martosra megy a komisszió, mivel sok szál vezethető vissza a martosi körökhöz. A martosi kihallgatáson három perdöntő vallomás született, a többi úgymond átlagosnak minősül.

A Martosi perdöntő vallomások:

Vincze István a pusztá gyanúján és egy párbeszéden kívül semmit sem tud mondani.

A következő vitában a két asszony Baronyai Kata és Hegedűs Istvánné gyanúsíthatása- it írta le, ami a későbbiekben akár perdöntő bizonyíték is lehet.

- *Ha úgymond, én azt megrontottam, te megént megrontottad Harsányiné leányát⁵ – vágta Barta Kata fejéhez Hegedűsné.*
- *Hiszen, ha én azt megrontottam, te ugyancsak nagyobb boszorkány vagy, mint én!* – szólott vissza Barta Kata. Tovább nem tudja mesélni a történetet, mert inkább odébbállt a két asszony mellől. Ezt a vallomását Vincze eskü alatt hitelesíti.

Az ötödik tanú Nagy János, aki azért fogott gyanút, mert pár évvel ezelőtt egy Tót Kata nevű lány lakott nála, aki összeszólalkozott Baronyai Katával, és másnap úgy bedagadt a jobb lába, hogy még a csizmát sem tudta ráhúzni egészen három hétig. A negyedik héten ment el hozzá a vádlott, és kényszerítette őt, hogy menjen vele a csorda után. Tót Kata a csizmáját a kezében hordozva volt kénytelen menni. Visszafelé jövet már csizmáját fel tudta venni, harmadik napra pedig már semmi baja sem volt a lábának. Ezen az eseten kívül a tanú halott még egy csúnya veszekedést a két boszorkánynak vélt személy között.

- *Te k...a, mit k...zol engemet, hiszen te etted meg a Balláné leányát* – kiabálta Hegedűsné.
- *Hát te k...a, te meg Harsányi lányát etted meg* – vágta vissza Baronyai Kata.
- *Nem csak az te k...a, nem, hanem a Praedicator nejét is te etted meg.*

A tanú ezen a ponton elégelte meg a veszekedést és inkább otthagya a két asszonyt.

Nagy János az úgynevezett terhelő tanúk egyike, aki vallomásának másik felében bizonyítékot ad arra, ahogyan önmagukat, illetve egymást vallják boszorkánynak.

4 „a tótot” nem.

5 A továbbiakban nem tudjuk meg ki volt a Harsányiné leánya, és hogyan rontották meg.

A második tanú Balla Ferencné Takács Erzsébet. Tudta, hogy sokan gyanakodtak a gonosznak vélt martosi bábaasszonyra, de neki erre bizonyossága is volt. Ugyanis mikor gyermeket szült, nem Kata asszonyt hívta bábaságra, legidősebb lánya lába összezsugorodott. Csak arra tudott gondolni, hogy valaki *megvesztette*. Mások tanácsára a sodrófát erős tűzön főzte vasfazékban. Erre meg kellett jelennie annak a személynek, aki a lányát megvesztette. Meg is jelent Kata asszony, de kéregetés után el is ment.

Másnap megjelent a tanúnál Hegedűs Istvánné,⁶ aki csak annyit mondott, hogy Kata asszony vesztette meg a lányát, amiért nem őt hívta bábaságra. Ugyanaznap délben megjelent náluk a vádlott, és kérdezgette Balláné lányát:

- *No te leányka, még sem gyógyultál meg?*
- *Nem gyógyult meg bizony az megh, mert a Hegedűsné nekem azt mondotta, hogy kigyel-med ette meg az gyermekem* – válaszolta neki Balláné.
- *No mondok én eő rá nagyobb, a vén boszorkányra* – feleli a vádlott.

Ekkor tanított a tanúnak egy orvosságot: hozzon a tyúk és sertés ganajokat, és azokat vasfazékban főzze meg fürdőnek. Ebbe fürdesse a lányát, és akkor meggyógyul.

Mikor ezt megcsinálta, olyan volt, mintha leforrázták volna úgy feküdt, mint egy halott. Ezen folyamat mellett a vádlott az tanácsolta, hogy kösse be a lánya lábát nátra fűvel. Ekkor gyógyult meg a lánya lába, de azt nem tudja, hogy pontosan mitől.

Nagyon ritka eset, amikor komolyabban megrontott jön el tanúskodni a vádlott ellen. Tót Kati a lába csodálatos gyógyulásáról mondja ezeket:

- *Valamihent kezébe vette a csizmáit s elindult Oláh Mihálynénak (Baronyai Kata) nevezett hivatallýára a csorda után, leg ottan szemlátomást tetszett nékie, hogy tért a lába fájássa, ugy annyira, hogy amikor az Marhákkal az Eörmös dombnál (tudni illik egy puskalövésre van a falutól) lévő bercekig éreket, csizmáját könnyen föl vonhatta, noha Oláh Mihályné egész nap sem véle nem volt, sem semmi képpen nem orvosolta őtet.*

Mindezek mellett még azt is elmeséli, hogy mikor a vádlott részeg volt, a férjét kétszer pofonvágtá, aki erre annyit mondott neki: *Várj te boszorkány, Újvárba elviszlek tégedet, magam veszek egy kocsi fát és azzal megégetlek*. Baronyai Kata erre a fenyegetésre a vallomás szerint sírva fakadt.

Gyanakodó vallomások:

Kronológiailag az első martosi tanú Kis István, akinél Baronyai Kata fél évig lakott. Ő csak olyan babonáságot látott tőle, hogy amikor elkóborolt a tehén, akkor a kemence üstökébe tűt szúrva annyit mondott:

- *Már ne féllýenek akar hol maradot a Marha meg jön, semmi vadtúl nem szükséges félteni.*
- A marhában tényleg semmi kár nem esett.

Gróf Sára, Nagy János felesége a férje vallomását is megerősíti, emellett egy nagyon érdekes történetet mesél el. Miután első gyermekével feküdte a gyermekágyat, a két boszorkánynak vélt asszonyszemély jelent meg nála. Anyósán kívül más nem tartózkodott

6 Varga Judit éresekújvári boszorkány, aki a saját boszorkánypere alatt vallott a vádlottra.

a szobában, de ő is aludt. Hegedűsné fojtogatván megfenyegette, hogy megöli, amiért nem hívta keresztele. Mire Baronyai Kata próbálta lebeszélni őt, hogy máskor is megölheti. A tanú csak kérni tudta, őket, hogy ne bántsák őt. Ekkor felébredt a tanú anyósa, és a két boszorkány eltűnt.

A következő tanú, Jóba Mihályné Keszi Katalin is ismerte a szóbeszédet Kata asszonyról. De természetesen, mint minden tanúnak, neki is volt személyes tapasztalata a boszorkánykodó vádlottról. Egyszer vajat akart köpülni, de az sehogy sem akart neki sikerülni. Szidta a boszorkányokat, ezt meghallván Barta Kata számonkérte, hogy miért szidja. Ő elmesélte, hogy nem tud vajat köpülni. Erre a vádlott csak annyit válaszolt, neki, hogy a boszorkányokat azért mégsem kéne szidnia. Másnap reggelre a kislánya nem tudott felkelni, a jajgatások után mégis elvitte Kata asszonyhoz. Az a tenyerét megpökdösvén⁷ a kislány lábait kezdte el simogatni, aztán letette a földre, már semmi baja sem volt. Ezen nagyot csodálkozott Jóbané. Barta Kata ekkor azt mondta neki:

– *Látod-é ha valami nyavalyája vagyon Marhátoknak mingyárt boszorkánra vettek, és azt szidjátok. Ezért máskor a boszorkánt ne szidd!*

Harsányi Györgyné Vincze Kata egyszer megkergette a vádlott malacait, és aznap éjjel megdagadt a lábszára. A vádlott kötést hozott rá, és harmadnapra elmúlt. A saját tapasztalatát megtoldja a zsellérével⁸, aki nem varrt a vádlottnak, majd a megdagadt ujját szintén csak Barta Kata tudta meggyógyítani.

Az utolsó, és egyben tizedik martosi tanú Kis Istvánné, akinek zsellére volt Baronyai Kata, aki szinté az elveszett marha épségben való visszatéréséről, a kemence üstökébe szúrt varrótűről hallott. De ő maga sosem látta ezt a folyamatot, csak a vádlott elbeszéléseiből tudott róla.

A kamocsai és martosi tanúkon kívül egy komáromi lakos is megszólal, név szerint Pinke János. Martoson lakott feleségével, nem a vádlottat hívták bábaságra, ebből nem is lett semmi bajuk. De eskü alatt vallja, hogy a szülés után öt nappal vendégségbe ment György Mihály házához, ahol 10 óra tájban a szállására akart menni, látja, hogy a sövény alatt két tehén fekszik. Azt is látta, hogy a vádlott német ruhában elé lovagolt, a tehenek pedig ijedten felugrottak és elszaladtak. Ő ment volna vissza az udvarra, amikor Baronyai Kata elállta az útját és nem engedte semerre sem. Ekkor tudta a tanú, hogy gonosz lélek kísérti. Próbált elszabadulni, de nem tudott. Ekkor jelent meg három lovas, akik a kúthoz terelték. Elkezdte Istent emlegetni, erre a három lovas eltűnt, csak a vádlott maradt ott, és egy bikanyálszerű valamit vágott hozzá, majd kacagva ellovagolt.

Nem tudhatjuk, ez mennyire számít reális vallomásnak, ugyanis a tanú valószínűleg erősen ittas állapotban volt.

A vizsgálat ez után a vallomás után fejeződött be.

1727. december 17-én Gyulay Ferenc vezetésével előülést tartottak Baronyai Kata kamocsai boszorkány ügyében, aki a vádat tagadja. A törvényszék aznap nem határozott, de biztos erősítő körülmény, hogy a már korábban perbe fogott Hegedűsné a tortúra során

⁷ megpökdösvén

⁸ zsellér: föld nélküli, vagy kis birtokkal rendelkező bémunkás.

rá vallott, és vallomását a halálával pecsételte meg. Mindegyik tanú továbbra is fenntartotta vallomását a törvényszék előtt is, csak Kecskés Andrásné kamocsai tanú nem jelent meg. Másnap, 1727. december 18-án hoztak ítéletet a rávallás miatt, és mert a vallomások mind ellene szóltak. Sőt, mint már fentebb is említettem a Hegedűsnével tartott vitájuk alkalmával azt mondta, hogy Hegedűsné *nagyobb* boszorkány, mint ő. Ezt a törvényszék teljes beismerésnek vélte. A következő ítélet született: Először, a vádlottat különböző tortúrák alá vessék, azután vegyék a fejét, majd égessék el. Ha a tortúra alatt bevallja, hogy boszorkány, elevenen égessék el.

1728. január 14-én vonták torúra alá. Az eljárás alatt bevallotta, hogy volt szövetsége az ördöggel, amit hat évvel ezelőtt kötött Hegedűsné miatt. Ezt a szövetséget a mezőn a köröszt uton megh állván déltájban, úgy hogy minek után azon köröszt uton megh állottak volna említett Hegedűs Istvánnéval tehát az ördög emberi ábrázatban németh ruházatban néki megh jelen, kinekis hogy kezét adná s következőképpen az Attya, Fiu, Szent Lélek Istent, Boldogságos Szűz Máriát és az Szent Körösztéget. – Ezek után elmeséli a boszorkánnyá avatását. Az emberi alakot öltött ördög – aki magát Jánosnak nevezte, és azt ígérte, férje lesz a vádlottnak – vékony tüzes vassal pecsétet ütött a nyaka bal felére, és a keresztnévét Zsuzskára változtatta.

Ezek után a vádlott elmeséli az ördög tanácsait. Arra tanította, hogy az újszülött gyermekeket keresztvetés nélkül fürdesse meg. Erről a János nevű gonosz lélekről egészen hihetetlen vallomásai is vannak.

– *Jelentett János névű ördögh ura mindenkor hol eczer hol kétczer egy héthben hozzája járulván véle edgyütt közösködött és fitalankodott s a mellett külömb és külömb féle helekre azon ördögnek segítsége által elment, holot egyebekis hasonló ördögi szövetségben lévőek jelen levén vigan mulatoztanak és üstör aranyas poharakbul iddogáltak...*

A vallomása következő szakaszában minden tanúvallomást magára vállalt, és megnevezte bűntársait: Hegedűs Istvánnét és két leányát, Katát és Örszét, Barsi Pálnét, Kamocsai Szendi Jánosnak feleségét és leányát, Bak Benedeknét. Az ezek után következő vallomása a leghihetetlenebb és legszenzációsabb: hogy mióta ő és Barsiné a börtönben raboskodik, mindkettőjük ördöge megjelent náluk (János és Miklós), és biztatta őket, hogy ne féljenek, és senkire ne valljanak. Eddig tart a kínvallatási jegyzőkönyv.

1728. január 15-én ült össze még egyszer a törvényszék, és ahogyan az ilyen vallomások után megszokott volt, Baronyai Katát máglyahalálra ítélte, a lefejezés kegyelmét megtagadta.

Összegzés

A hét bűnvádi per közül választásom azért éppen Oláh Mihályné Baronyai Kata boszorkányperére esett, mert az irat kiváló példája egy mindenáron való boszorkányfogásnak; pere akár egy sablon is lehetne. Folyamatában nézve, és részleteiben is (más boszorkányok által való rávallás, részletes vallomások, illetve tanúvallomások) az esetek túlnyomó részében mégis inkább gyanúnak mondható.

A tanúvallomások, illetve a tanúk négy csoportba oszthatóak az adott vallomás alapján: jó, vádaskodó, pusztá gyanújukat bizonyítani nem tudó tanúk és a perdöntő vallomások.

Kutatásaim során fontosnak véltem feldolgozni azt is, hogy miben is tértek el ezek a perek az addig – úgymond – megszokottól vagy más tájak szokásaitól.

1. Vallatás: nincs arról szóló információ, hogy Komárom vármegyében ebben az időszakban istenítéleteket⁹ alkalmaztak volna. Holott az akkori felfogás szerint ez a legbiztosabb módja a boszorkányfogásnak.
2. A perek lassabb lefolyása: mint a fentebb részletezett pernél is láthatjuk, a procedura majd három és fél hónapig tartott, míg a 17. században, 1635-ben keletkezett Török Zsuzsanna pere két nap alatt lezajlott.
3. Büntetések: ebben az időszakban mindig kemény büntetéseket alkalmaztak, úgymint máglyán égetés, esetleg – kegyelemként – lefejezés. Az akkori Magyarország más részein viszont száműzetéssel, esetleg pénzbírással is meg lehetett úszni a dolgot.¹⁰
4. Helyszín: a Magyarországon keletkezett perekben a boszorkányok szeánszokra leginkább hegyekben, illetve magaslati helyeken gyűltek össze. Komárom vármegyében a hegyek hiánya miatt elég volt egy egyszerű borospince is.
5. Gyanú: Komárom vármegyében a leggyanúsabbak mindig is az idegenből jött, esetleg feleségként hozott asszonyok voltak. Sokszor gyanúba keverték még a más vallású asszonyokat is.
6. Boszorkányszervezetek: Ebben az időben a legtöbb asszony rávallással került ítélőszék elé. Nem egyesével fogtak boszorkányokat, hanem úgynevezett szervezetekben. Oláh Mihályné Baronyai Kata is egy ilyen boszorkányszervezet tagjának tekinthető, hiszen Hegedűs Judit saját perében rávallott, mindketten bűnösnek bizonyultak, sőt Kata asszony is rávallott hét asszonyra.

Adatközlő

Nehéz György, szül. 1957. jan. 15., Komárom

Források

Štátny archív v Nitre – Nyitrai Állami Levéltár (Novozámocká 273, 951 12, Invanka pri Nitre): Büntetőperek. 1714. Fasc. XII. Nr. 115.

Büntetőperek. 1721. Fasc. XII. Nr. 135.

Büntetőperek. 1727. Fasc. XII. Nr. 414.

Büntetőperek. 1728. Fasc. XII. Nr. 162.

Büntetőperek. 1733. Fasc. XII. Nr. 187.

9 Istenítélet: ellentétes érdekű felek vitájában a bizonyítás egyik formája. Az jellemzi, hogy tárgyi bizonyítékok hiányában, ill. helyett a döntést földöntúli hatalmasságoknak tulajdonított jelektől tették függővé. (mek.oszk.hu/02100/02115/html/2-1584.html, letöltés: 2015. 9. 15.)

10 Csongrád megyében, Szőke Tamásné boszorkányperében 15 forint megfizetése volt a büntetés olyan vádak esetén, mint rontás, gyermekrontás, mérgezés, rejtélyes betegségek kezelése. Horváth Ontó Mihálynét pedig száműzték az olyan vádakért, mint káromkodás, rontás, füvek használata és egy macska túlzott szeretete.

Büntetőpercek. 1742. Fasc. XII. Nr.254.

Büntetőpercek. Kb. 1721. (jelzett nélküli)

Kulcsár Zsuzsanna (1968): Inkvizíció és boszorkánypörök. Gondolat Könyvkiadó, Budapest.

Dr. Alapi Gyula (1914): Bűbájosok és boszorkányok Komárom vármegyében. Komárom.

*Dr. Augustin Béla – dr. Jávorka Sándor – Giovannini Rudolf – dr. Rom Pál (1948): Magyar gyógy-
vények. Budapest.*

Schram Ferenc (1983): Magyarországi boszorkánypercek 1529–1768. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Európában csak a 18. század végére szűntek meg a boszorkányüldözések

(Forrás: <https://www.origo.hu/tudomany/20170301-haromszazhuszonot-eve-kezdodtek-el-a-salemi-boszorkanypercek.html>)

Bartalos Angelika – Fejes Vivien: Feszty Árpádné Jókai Róza

Kincskeresők XI. 2015

TUDOK Kárpát-medencei döntő 2016 – 1. hely

Felkészítő: Vrábel Sándor

Selye János Gimnázium, Komárom

Ebben az iskolai évben iskolánk könyvtára felvette Feszty Árpádné, Jókai Róza nevét. Ebből az alkalomból egy előadás formájában feldolgoztuk életét és munkásságát, mely jelen dolgozatunknak is fő tárgya. Jókai Mór családfáján Jókai Róza felmenőit is láthatjuk, így még könnyebb követni életútját születésétől fogva Jókaival való házasságáig.

Jókai Mór családfája, jobb oldalon a „Rózák”

Jókai Róza Benke Judit néven született Miskolcon, 1817. április 8-án. Édesanyját korán elvesztette. Édesapja, laborfalvi Benke József színészkedésből élt. Követve apja hivatását, 1833-ban Judit is színpadra lépett a Várszínházban. 1834-ben a kassai társulatban már Benke Rozália néven szerepeltetik. Apja szigorú zsarnoki viselkedése miatt összevesztek, ennek eredményeképpen ő elhagyta családnevét. Névét változtatott, apja előnevét vette fel, majd 1835-től Laborfalvi Róza néven lépett fel.

Laborfalvi Róza Barabás Miklós festményén (Forrás: Wikipedia)

Később megismerkedik a nő Lendvay Márton színésszel, akitől megszületett Róza (ifjabb Benke Róza) nevű kislánya. A születési évét ki tudjuk következtetni abból, amit Jókai Róza (Benke Judit unokája) *Akik elmentek* című könyvében leír: „Amilyen ismeretlenül élt úgy is halt meg kisanyám, huszonnégy éves korában, 36 óra alatt”.¹ Haláláról a Vasárnapi Újság 1861. november 24-én, az 563. oldalon a következőket írja: Jókai Mór és neje Laborfalvy Róza „... elveszték egyetlen lányukat, Rózát, ki élete tavaszán f. hó 20-án d. u. 6 órakor agyszélhűtésben meghalt.” Ezen ismeretek alapján a kis Róza születési éve 1837 lehetett.

Jókay Károly 1900-ban Hegedűsökhöz² írt levelében, Jókai Mór házassága évében, 1848-ban 12 évesnek említi Rózát. Ezt az ismeretet felhasználva azonban a születési év 1836.

Az általunk talált anyakönyvi kivonat szerint a születés dátuma: 1836. június.15. Hegedűsné Jókay Jolán a következőket írja Benke Rózáról: „... víg szellemes, nem szép, csak csinos”. Vály Mari szerint: „... elkényeztetett lány volt, aki nem álmodott egyébről, mint drága ruhákról és arisztokrata férjéről”. Nagyravágyása egészen oda vezetett, hogy gróf Andrássy Gyulától törvényen kívül megszületett Róza nevű leánygyermek, azaz a III. Róza.

A Rózákra a számozást Mikszáth Kálmán használta Jókai Mór élete és kora című regényében: I. Róza – Laborfalvi Róza, II. Róza – Benke Róza és az ő lánya, III. Róza – Jókai Róza.

III. Róza születési éve szintén kutatást kívánt. A komáromi Jókai Mór könyvtár dolgozóinak által elkészített Jókay és Feszty családja Róza születésének évét 1861-re teszi. A Petőfi

1 JÓKAI Róza, *Akik elmentek*, Bp, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársat, 1923, 12. old.

2 Hegedűs Sándor Jókay Jolán férje.

Irodalmi Múzeum adattárában a születés pontos dátuma 1861. február. 19. Az OSZK-ban őrzött keresztlevele adatait F. Almási Éva szerk.: „... az örültek házába akartatok záratni”³ című könyvben találjuk, eszerint a születés dátuma 1859. február. 22. Az általunk megtalált internetes anyakönyvi bejegyzés 1859. február. 23-át tartalmazza. Az adatokból megállapítottuk, hogy Ill. Róza biztosan 1859. februárjában született, a pontos dátumnak még utána kell járni.

15. 11. 2015
Person Details for Rosa Benke, "Hungary, Catholic Church Records, 1636-1895" — FamilySearch.org

Attach to Family Tree

Rosa Benke

No image available

Hungary, Catholic Church Records

Name	Rosa Benke	HUNGARY, CATHOLIC CHURCH RECORDS, 1636-1895	
Event Type	Baptism	Line Number	185
Event Date	23 Feb 1859	GS Film number	612903
Event Place	Józsefvárosi, Budapest, Pest-Pilis-Solt-Kis-Kun, Hungary	Digital Folder Number	004552449
Gender	Female	Image Number	00263
Mother's Name	Rosalia Benke		

Benke Róza – a Ill. Róza születési adatai (Forrás: www.FamilySearch.org)

Ill. Rózát hatéves korától Jókai Mór tanította írni és olvasni. Titokban tartották előtte a kétszeres törvénytelen származását, míg egyszer egy „tapintatlan barátnéja” felvilágosította születése felől. „A lány sírva rontott be nagyanyjához s a szelid lelkű Jókai akkor határozta el örökbefogadását, ami szeptemberben meg is történt. Jókainé így kiáltott fel az okmány aláírásakor: Most már boldogan halok meg!”⁴ Jókai 1886-ban fogadta örökbe, Róza innentől kezdve viselte a Jókai Róza nevet.

A leány Budapesten Székely Bertalantól és Lotz Károlytól tanult festeni, majd 1881-től Münchenben Liezen-Mayer Sándor tanítványa lett.

1886. november. 20-án elhunyt Laborfalvy Róza. A temetés után Jókai Róza Olaszországba utazott „pápival” aztán otthon korlátlan úrnője lett a háznak. A gyászév letelte után társaságba vitte a nevelőapját. Ők is fogadtak vendégeket, akik között gyakran fel-tűnt Feszty Árpád is.

3 F. Almási Éva (szerk.): „... az örültek házába akartatok záratni” Jókai Mór kiadatlan levelei és Feszty Árpádné Jókai Róza visszaemlékezései. Enciklopédia, Bp. 2001.

4 Mikszáth Kálmán: Jókai Mór élete és kora, Bp., Révai Testvérek, 1907, 199. old.

Jókai Jolán, Jókainé Laborfalvi Róza és Jókai Róza⁵

Jókai Mór rajza Jókai Rózárólé⁶

Laborfalvi Róza idős korában⁷

Feszty Árpádnak 1877-től kapcsolata volt Jászai Mari színésznővel, akinek kosztümöket is tervezett. Ő készített az Ember tragédiájához tizenegy és a Cleopátrához négy gyönyörű kosztümrajzot.⁸ 1888-ban Feszty Árpád szakított a színésznővel és Rózának kezdett udvarolni.

Feszty Árpád és Jókai Róza esküvői csoportképe

5 Forrás: www.europeana.eu/sk/item/2032011/_Pet_fi_lrodalmi_M_zeum_opac_pim_hu_object_755698

6 tanarnocafe.hu/wp-content/uploads/2015/05/m%C3%A1ria-val%C3%A9ria-%C3%A9s-j%C3%B3kai-r%C3%B3za.jpg

7 Forrás: muza.sk/szinhaz/a-hangjat-egy-nemzet-hallgatta-gyonyoruseggel

8 PÉCHY Blanka, Jászai Mari, Bp, Magvető Könyvkiadó, 1971. 283.

Jókai Róza és Feszty Árpád szűk baráti körben kötöttek házasságot Fiumében, 1888. augusztus 7-én. 1892-ben beköltöztek a Bajza utcai házba. Árpád erején felül dolgozott barátaival „A magyarok bejövetele” c. festményén (1892–94). Hogy a körkép időre elkészüljön, Róza is besegített a festésbe. Ő festette a sebesülteket és a holtakat. A monumentális alkotás 1894-re elkészült. Feszty azonban megbetegedett és egy csomó adósságot felhalmozott. A rossz dolgok ellenére jó dolog is következett: 1895. január. 31-én megszületett kislányuk Masa.

Feszty Árpádné Jókai Róza és Feszty Masa

Jókai viszonya fogadott lányával időközben megromlott, mert az idős író 1899. szeptember 16-án feleségül vette az akkor húszesztendős Nagy Bellát. Fesztyék 1899-ben Firenzébe utaztak, előtte azonban a lakásukban befalaztatták azt az ajtót, mely az ő lakrészüket és Jókai Mór szobáit elválasztotta egymástól. A toszkán fővárosban Árpád Krisztus temetése című nagyszabású munkáján dolgozott. Róza beteg lett, Masát nevelőnőre bízta. Az ajtó befalazása miatt Jókai Mór megharagudott rájuk, még a leveleikre sem volt hajlandó válaszolni.

1899-ben többen úgy vélték, hogy meggyalázták Laborfalvi Róza sírját. A koszorú szalagjaira ugyanis ez a felirat került: „Jókainé – Laborfalvi Rózának” A következő év november 2-án Jókai Róza és Prielle Kornélia szétszakították az

új koszorú hasonló feliratú szalagját. Ekkor Jókai Mór kiátkozta fogadott lányát, mivel azt a szalagot, amin az ő neve is állott, a sárba taposta. Az Operaházban egyszer véletlenül találkozott a két család, Róza alig bírta ki, hogy ne szaladjon oda a „pápihoz”, és ne ugorjon a nyakába, bocsánatáért esedezve.

Életének utolsó éveiben Jókai sokat utazgatott feleségével. Az utolsó utazásuk 1903. november 21-től 1904 áprilisáig tartott. Ebből az utazásból Jókai meghűléssel tért haza. Itthon Korányi professzor kezelte tüdőgyulladással. Május 3-án az író eszméletét veszítette, másnapra ugyan jobban lett, de 5-én örökre csendesesen elaludt.

Feszty Árpádra és családjára ezután keserű évek vártak. Az anyagi csőd miatt a Bajza utcai házat is el kellett adniuk. Perbe keveredtek a Jókai-örökség révén is. Az író egyetlen örököseként második feleségét, Nagy Bellát nevezte meg, emiatt nevelt lánya, Jókai Róza pert indított: „*ki tudom mutatni, hogy megtévesztette őt felőlem való véleményében, hogy azt szuggerálta neki, hogy tébolydába akarom záratni...*”. Jókai Róza 1907-ben

visszavonta keresetét, majd peren kívüli egyezséget kötött, melynek értelmében Nagy Bellát arra kötelezte, hogy minden évben számoljon el a Jókai-jogokból befolyó bevételekkel, melyekből tíz százalék Jókai Rózát illeti. Az 1920-as években Jókai Róza megint beperelte az özvegyet, amelynek 1927-ben újabb megállapodás lett a vége. Róza – aki Kárpáthy Zoltánon nőtt fel – nem akart pereskedést, ezért ügyvédek útján egyezkedtek: a III. Róza származásáról szóló levelek ellenében lemondtak az örökségről. Egy százalékot azonban kaptak (8000 korona), ezt Fesztyné a budapesti Petőfi-szobor felállításának javára adományozta.

Feszty Árpád 1914. május 31-én bekövetkezett halála után felesége, Jókai Róza egyedül nevelte leányát, Masát, akiből szintén festőművész lett. Öregkorában Róza két memoár jellegű könyvben: *Akik elementek* (Bp., 1923), *A tegnapi* (Bp., 1924) írta meg Jókai környezetében, az író- és művészvilágban szerzett élményeit.

Feszty Árpádné Jókai Róza 1936. január 28-án hunyt el Budapesten, egy tragikus baleset következtében: a kályhából kipattanó szikra meggyújtotta ruháját, az elszennvedett égési sebekbe az asszony belehalt. Haláláról a Komárommegyei hírlap tudósított 1936. február 1-jén. Sírja a Kerepesi temetőben található.

Meghalt
özv. Feszty Árpádné

Megrendülve vettük a hírt, hogy néhai *Feszty Árpád* volt ögyallai földbirtokos, nagynevű festőművésznünknek özvegye, kedden délután fél két órakor Budapesten a Bakay-klinikán öt napos szenvedés után meghalt.

Az idős nagy magyar úr-asszonyt a múlt hét csütörtökén budapesti lakása fürdőszobájában szerencsétlenség érte. A kályhából kipattanó szikra lángralobbantotta ruháját és mire leánya, *Feszty Masa* nagy-hírű festőművésznő a lángokat eloltotta, súlyos égési sebeket szenvedett. A harmadfokú égési sebeket nem bírta túlélni. A leg-gondosabb ápolás sem segített rajta.

A tragikusan elhunyt özv. *Feszty Árpádné* nevelt leánya volt *Jókai Mór*nak, unokája *Jókai*né *Laborfalvy Rózának*.

Halála széleskörű előkelő rokonságot döntött gyászba. Korporsóját a Jókai lepellet takarták le. Kihűlt porréseit a kerepesi temetőben helyezték el és valószínűleg későbbi időpontban az ögyallai családi sírboltban helyezik el.

Feszty Árpádné halálhíre

*Jókai Mór*né *Laborfalvy Róza*, *Jókai Róza* és *Feszty Masa* síremléke Budapesten (Kerepesi temető)

*A Jókai-Feszty villa Budapesten a Bajza utcában a velencei gótikát idézi
(Forrás: <https://egy.hu/zonantul/velencei-villa-a-budapesti-bajza-utcaban-hires-emberek-hires-otthona-109751>)*

Felhasznált irodalom

Feszty Masa – Ijjas Antal: Feszty Árpád élete és művészete, JEL Kiadó, Győr, 1999.

Feszty István: A Feszty család története, Tatabánya 1989.

Mikszáth Kálmán: Jókai Mór élete és kora, Révai Testvérek, Budapest, 1907.

Péchy Blanka: Jászai Mari, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1971.

F. Almási Éva: "... a bolondok házába akartatok záratni". Enciklopédia Kiadó, 2001.

Internet

FamilySearch.org.

Petőfi Irodalmi Múzeum Gyűjtemények pim.hu/hu/muzeum/gyujtemenyek/fotogyujtemeny

muzsa.sk/szinhas/a-hangjat-egy-nemzet-hallgatta-gyonyoruseggel

tanarnocafe.hu/wp-content/uploads/2015/05/m%C3%A1ria-val%C3%A9ria-%C3%A9s-j%C3%B3kai-r%C3%B3za.jpg

Komarórmegyei hírlap - 8. évf. 5. sz. (1936. február 1., 3. old.)

epa.oszk.hu/02600/02629/00333/pdf/EPA02629_komarormegyei_hirlap_1936_05.pdf

Tóth Júlia Anna:

Ima, ami segít az élet adta nehéz helyzetekben

Puss Anna néni családi története

Kincskeresők – helyi értékeket kutató diákok esszépályázata, 2021

Felkészítő tanár: Papp László

Kereskedelmi Akadémia, Nagymegyér

Bevezető

Amikor az ember egy csallóközi családról ír, akkor tudatosítania kell, hogy a házasságok, családok határokkal mit sem törődve születtek.

Apám, a Puss család eredete a XIII. századra nyúlik vissza. Egy osztrák lovag érkezett Felvidékre, útban hazafelé az egyik keresztes hadjáratból. Itt telepedett le, itt kapott egy falut – amit többszáz éve még Pussfalvának hívtak (előbb Pussowcye, majd Pósfalu, ma Pušovce).

Édesanyám leánykori neve Bittera, anyai nagyapám bécsi kertészként érkezett Csallóközbe. Így aztán vannak német és osztrák nagynénénk is, de egyik nagybácsim Oroszországból hozott menyecskét – Natasa nénit, akivel Pesten vettek lakást. Sőt édesapánk hadifogolyként majdnem ott maradt, neki is felkínáltak egy helyi bárisnyát, de mivel nagyapánk az első világháború hadifogolyként hazajött, hát a jövődöbéli apánk is ugyanezt tette a II. világháború végén.

Amikor 10–20 évente a nagycsalád összejön, akkor ez valóban egy nemzetközi találkozó..., mindezek ellenére öcsémekkel mi magyaroknak valljuk magunkat. Magyar alapiskolába, magyar gimnáziumba járunk..., ha mondhatjuk, ha nem, anyanyelvünk magyar.

Édesanyánk elbeszél se valóban hiteles családi kincs, valós történelem – s ezt nem a győztesek írják, mint általában. Emberi szempontból sok veszteség érte, máig jobban tud csehül, mint szlovákul, hisz legszebb éveit, ahogy mondja Brünben és Budapesten töltötte. Itt jegyzem meg: Brno németül Brunn, ami magyarul Berén – de ezt még sosem hallottuk tőle, mégis büszkének vagyunk magyar édesanyánkra.

Külön köszönet illeti Tóth Juliannát, azt a diáklányt, aki megérezte, hol kell kutatni az igazi „kincsek” után. Juli szüleit jól ismerem, s bár vezetőknévük Tóth, az ő szívük is magyarul dobog.

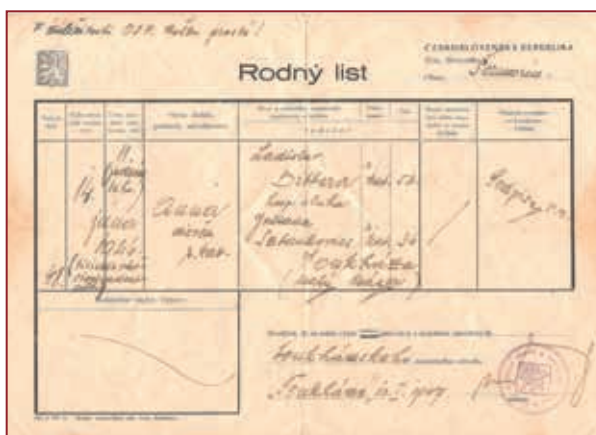
Puss Sándor

Ima, ami segít az élet adta nehéz helyzetekben

Puss Anna, Ancsi néni 1926-ban született Kismagyaron (mai nevén Tonkháza, szlovákul Tonkovce). Tonkháza négy faluval együtt alkotja Illésházát (szlovákul Nový Život, ami szó szerinti magyar fordításban új életet jelent, régebben az Eliašovce megnevezést használták). A falu a trianoni békeszerződésig Pozsony vármegye Somorjai járásához tartozott.

Puss Anna néni magyar nyelvű keresztlevele

Puss Anna néni szlovák nyelvű anyakönyvi kivonata

Ancsi néni boldogan mesélt gyermekkoráról. Egyszerű családban nevelkedett. Édesapja Bittera László, az Osztrák-Magyar Monarchia németek lakta területén született. Itt ismerte meg első és második feleségét is, akik mellesleg testvérek voltak. Bécsben nősült, de mindkét feleségét korán eltemette. Érdekes, hogy a 20. század elején gyakori volt, ha valaki elvesztette férjét vagy feleségét, és elhunyt házastársának volt testvére, akkor vele alapított új családot. Így tette ezt Bittera László is, két Kucsera lányt is feleségül vett. Harmadik felesége, Sztankovics Julianna Illésházáról származott, ő volt Ancsi néni édesanyja, akinek is ez volt a második házassága. Első férjétől három gyermeke született, második férjétől, Ancsi néni édesapjától pedig hat. Hihetetlennek tűnik, de Sztankovics Julianna már hatvanéves volt, mikor Ancsi néni legkisebb húgát megszülte. Ezzel a gróf, aki Bittera László gazdája volt, gyakran viccelődött is, mondván, hogy Lacinak biztosan társa volt a család gyarapításában, amire természetesen Julianna nagyon haragudott. Ancsi néni édesapjának második feleségétől négy közös gyermeke született, így öt édestestvérével és hét féltestvérével élte gyermekkorát a harmincas évek kezdetén.

A család a kismagyari Pálffy-kastély cselédházában élt, amit akkoriban kiskastélynak neveztek. Ott éltek: a komornyik, a díszkocsis, a cselédek és a kertészek. Édesanyja a ház körüli teendőket látta el, főzött, gyerekeket nevelt, rendben tartotta a házat. Édesapját a gróf úr nagy becsben tartotta, mert nagyon jól beszélt németül. Erdőkerülőként és vadőrként alkalmazta, de mikor a gróf úr kiment Amerikába, a kastély körüli teendőket

is őrá bízta. Később ő lett a kastély kertésze, ő tartotta rendben a gyönyörű angolparkot is. Ancsi néni kislánként sokat futkosott testvéreivel a parkban található labirintusokban, amire boldogan emlékszik vissza. Nagyon szerette a virágok illatát, a bokrok zöld leveleit.

A kismagyari kastély a XIX. század végén

A kismagyari kastély a XX. században

A gyerekeket kicsi koruktól fogva munkára nevelték és a tízparancsolatot szigorúan megtartották. Szükség is volt a szülői szigorra és tekintélyre, hiszen ennyi gyereket nem lehetett másként becsületesen felnevelni. Minden gyereknek megvolt a maga feladata, voltak, akik a kertben, mások a konyhában tettek-vettek, a nagyobb gyerekek pedig a kicsikre is vigyáztak. Mire mindenki végzett a dolgával, csaknem besötétedett. Ekkor körülülték a gyertyafényes nagy asztalt, imádkoztak, majd jó étvággal, szép csendben megették a vacsorát. A vacsora után mindig elbeszélgettek, többnyire a nap történéseiről, a gazdaság dolgairól folyt a szó. Kora tavasztól késő őszig így teltek a hétköznapi napok. A tél más volt, kevesebb volt a munka és több az ünnep. Ancsi néni kedvelte ezeket a hideg, csendes hónapokat.

Ancsi néni szülei a helyi magyar elemi iskolába írták be, ami nagy boldogsággal töltötte el. Ekkor kapta meg az idősebb testvérei által korábban használt könyveket és a palatáblát. Mindig büszkén és boldogan ment iskolába. Egy osztályban tanultak az elsősök, másodikosok és harmadikosok. Utóbbiak nem sokan voltak, mert a nagyobbakat szülei otthon tartották, nyáron az otthoni munkák, télen meg a hideg miatt, ugyanis a gyermekek számára nem volt elég meleg holmi. Ancsi néni szüleivel mindig magyarul beszélt, soha nem tanult meg sem németül, sem szlovákul, pedig az iskolában tanulták a szlovák nyelvet is. Nagyon szerette édesapját, aki mélyen vallásos ember volt. Kislánként imádott vele templomba járni. Ebből kifolyólag a kis Ancsi lelkes szívgyárdista lett. Az alábbi idézetek arra világítanak rá, hogy mi volt Szívgyárda küldetése:

„A Szívgyárda története 1919 szeptemberében egy mesével kezdődött. A Szív-újság Gyermekeirovatában Blaskó Mária írt egy mesét, amely arról szólt, hogy elemista gyerekek gárdát toboroztak a Jézuskának. A szegedi gyermekek komolyan vették ezt a mesét, s levélben tudósították Blaskó Máriát, hogy követni akarják a mesében szereplő gyerekek

példáját, s ők is gyermekgárdát akarnak toborozni Jézus szentséges Szívének. 1920 februárjában alakult az első gárdacsapat, amelyet Jézus Szívéről neveztek el, az első avatás pedig 1920. március 25-én volt Szegeden.”¹

Dömjén atya 1929-ben megjelent könyvecskéjében ezeket olvashatjuk: „Van egy király, ki dicsőbb és hatalmasabb a föld összes királyainál. Az Úr Jézus ez a dicső király. Az Úr Jézusnak dicső és pompás hadserege a Szívgárda, a legdicsőbb katonaság a világon, melyhez tartozni a legnagyobb kitüntetés. Mert Krisztus a királyok királya, ki uralkodik kezdetől fogva a világ végéig. A szívgárdista az Ő aranyos kis katonája, kinek nemcsak a neve, de a lelke és a szíve is bizonyítja ezt. Egyenruhája lelke tisztasága, kitüntetései az erények illatos virágai, jelvénye a homlokán ragyogó kereszt, fegyvere az ima és a szeretet.”²

„Dr. Szabó Elek, aki maga is szívgárdavezető volt, elkészítette a Szívgárda foglalkozások kézikönyvét, amely kevés elméletet, de annál több gyakorlatot tartalmaz. Bemutatja a szívgárda-foglalkozások modelljeit, s eligazítja a foglalkozásvezetőket az évi munkára. Megtalálható a kézikönyvben egy teljes évre való hetiparancs. Utat mutat az énekek tanításában, megadja a próbákhoz nélkülözhetetlen dalok listáját. Sok játék leírását olvashatjuk el benne, tanácsokat ad kirándulások, táborozások, a tábortűz megrendezéséhez, ételrecepteket szabadban való főzéshez, s egy teljes évre szóló foglalkozásrendet is kézhez kapunk.”³

Ancsi néni tizennégy évesen kimaradt az elemi iskolából. Nővére – mondván, hogy ne legyenek annyian otthon – elvitte őt Budapestre szolgálni. Boldogan vette kezébe szolgálati cselédkönyvét, ami személyazonossági bizonyítványként is szolgált Budapesti élete során.

Anna néni édesapjának kérelme
a cselédkönyv kiadásáról

Anna néni személyazonossági bizonyítványa,
ennek alapján kérhette a cselédkönyvet

1 www.ofm.ro/szivgardista_avatas_kaplonyban-2008.11.25. Letöltés: 2020. december

2 Szabó Dömjén Lajos: Szívgárdista. Összeáll. Kolozsvár, 1929.

3 bogarklub.blog.hu/2015/11/16/szivgardistak_avagy_nagyszuleink_jatekai. Letöltés: 2020. december

Gizinek, Ancsi néni nővérének, aki házmesterként dolgozott Budapesten, volt egy kislánya, rá vigyázott a nagyvárosban. Amikor éppen nem a kislányra vigyázott, házmesterként tette a dolgát, a villát takarította lakhatásért és ételért cserébe. „Boldog élet volt az is, jó sorom volt nagyon, két év szolgálat után úgy jöttem haza, mint egy töltött galamb. Gizi volt a nagyságos asszony, Ancsi néni meg a segéd.” – gondol vissza lelkesedve azokra az időkre. Az ott töltött két év alatt több ismerős lánynak sikerült munkát találnia a fővárosban. A fiatalok élvezték a nagyvárosi életet, villamossal közlekedtek, amit egy maguk fajta vidéki lány igencsak élvezett. Vasárnaponként templomba jártak, majd délutánonként moziba; sokat nevettek, mókáztak, viccelődtek. A mozi jegyszedőjével is jóba lettek, attól fogva a legjobb sorba kapták a jegyeket. Utána kártyáztak. Az ultipartikba könnyen belejött Ancsi néni is, hamar átlátta a játék lényegét, így gyakran nyert is. A játékot apróban játszották, de utána mindig ebből a pénzből mentek közösen a moziba.

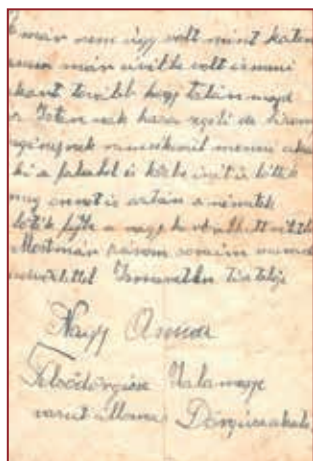
Anna néni Budapesten 1943-ban

A lányok két év múlva, a háború közeledtével elmenekültek Budapestről. Akkor Ancsi néni úgy gondolta, hogy szívesen Isten szolgálatába állna, apáca szeretett volna lenni, mert mindig közel érezte magához a Jóistent. Ezt a tervét tizenhat évesen mesélte el a helyi káplánnak, aki segítette őt ebbéli tervei megvalósításában. Levelet írtak a kassai és pozsonyi érsekségnek, de a háború miatt sehonnét sem kapott választ. Mivel nem jött válasz, eldöntötte, hogy neki most már biztosan férjhez kell mennie, hogy fia születhessen, akit felajánlhat a Jóistennek, és papot nevelhet belőle.

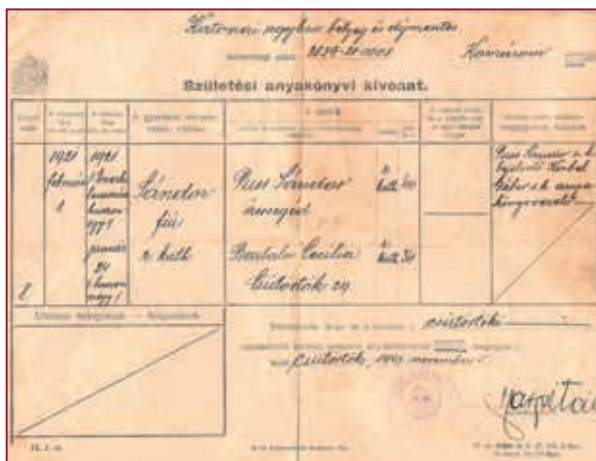
Ancsi néni gyakran az isteni gondviselésre hivatkozik, hiszen mindig megsegítette őt a Jóisten. Mint mondta, már születésekor is ő volt a legrongyabb, legnyomorultabb gyerek, akinek az életéért egy lyukas garast sem adtak volna, mert már a pólyában majdnem elvérzett. Farral jött a világra, a bábaasszony az édesanyjával foglalkozott, míg ő majdnem meghalt. Hatéves koráig vérszegény és vékonyka volt, és lám, ma ő a család legidősebb tagja.

A második világháborút családja nagyon jól átvészelte, mert Kismagyar nem esett frontvonalba. Csupán egyetlen testvére és az egyik sógora veszett oda a háborúba, akiket elvittek leventének.

Azt mondja, a sok imádság megtette hatását, mert családja épségben maradhatott a háború idején. A háború után eldöntötte, hogyha nem lehet apáca, úgy bizony ő férjhez megy. Három évig udvarolt neki a harmadik faluból egy idősebb legény, aki gyalog járt Ancsi néni után. Egy igazán intelligens, művelt, főiskolát végzett fiatalember volt, de Ancsi néninek nem igazán tetszett. Így hát három év elteltével írt egy búcsúlevelet a fiúnak, és nem ment hozzá feleségül.

Értesítés Anna néni bátyjának
halálhíréből

Pusztaszer Anna néni férjének, Pusztaszer Sándornak
a magyar nyelvű anyakönyvi kivonata

Akkoriban varrónőként dolgozott. A szabás-varrás fortélyait édesanyjától és nővérétől tanulta, és nagyon szerette, ha új ruhát varrhatott. Barátnője unszolására azonban elment Bazinba (Pezinok) konyhai kisegítőnek. Sírva ment Bazinba, de a jó szíve az súgta, hogy ott a helye. Ott ismerkedett meg első férjével, Pusztaszer Sándorral. Sándoron hamar megakadt a szeme, mert egy jóképű, magas, vállas fiatalember volt, meleg tekintetétől pedig egyenesen elolvadt. Sándor családja Kelet-Szlovákiából származott Pósfalvából (Pušovce). A falu 1920 előtt Sáros vármegye Giralt járásához tartozott. A településnek 1910-ben 213, túlnyomórészt szlovák lakosa volt. Pósfalván a helyi hagyomány azt tartja, hogy még a XIII. században érkezett ide egy Pusztaszer nevezetű keresztes lovag (feltehetően a mai Klagenfurt vidékéről). Ő kapta meg birtokként a települést, hogy őrizze Nagy-Magyarország határait.

Pusztaszer Sándor igazából azért tetszett meg Ancsi néninek, mert nagyon vallásos volt, no meg – elmondása szerint – csúnya sem volt. Pedig azért imádkozott gyakran, hogy nem baj, ha leendő férje csúnya lesz, csak jó ember legyen. Sándor édesanyja nagyon szerette volna, ha fia a papi hivatást választaná, de a fiú inkább nősülni akart. 1950 augusztusában ismerte meg Ancsi nénit, és októberben már el is jegyezte, mert azt a fogadalmat tette, hogy a harmincadik születésnapja előtt mindenképpen megnősül. Sanyi népszerű fiatalember volt, nagyon kedvelték őt a lányok, de ő csak Ancsi nénit szerette igazán.

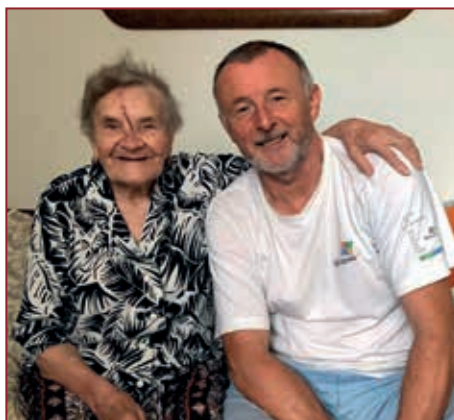
Az ifjú házaspár Csallóközsütörtökön telepedtek le, építkeztek és családot alapítottak. A község mindig is jelentős szerepet töltött be Felső-Csallóköz életében, már az Árpád-korban templomos hely volt vásártartó joggal. Lassan 350 éve L.C.C.S. S. Jacob, Anno 1677, azaz Liber Cronicae Csötörtökiensis Anno Domini 1677 címmel egy jelentős kéziratot őriznek a csallóközsütörtöki plébánián: Náray György krónikáját. Nagy valószínűséggel ez Csallóköz legrégebb írásos feljegyzése. A szerző, Náray György 1674–1679 között volt Csallóközsütörtök plébánosa. Római tanulmányaiból hazatérve kezdett írni egy krónikát, amelyben egy-egy fejezet után több üres lapot is hagyott, hogy utódjai majd folytathassák. Így keletkezett egy majdnem száz évet felölelő különleges, egyedi krónika. Mivel nem

tudni, volt-e abban az időben hasonló kezdeményezés más csallóközi plébániákon is, ezt tekinthetjük az egyetlennek és legrégibbnek.”⁴

A gyermekáldásra tíz évet kellett várniuk. Tíz évig imádkozta a rózsafüzért, hogy gyereke születhessen, és mindig mondogatta, ha fia születik, akkor, az pap lesz. Így született meg Sándor, majd hét évvel később Péter, akit felajánlott a Jóistennek, de a sors úgy akarta, hogy nagyobbik fia, Sándor lett jezsuita szerzetes, aki így vall magáról: 1989-ig, akik nem ismertek Frankie-nek hívtak, tudni illik minden földalatti szerzetesnek volt egy-egy álneve. Akik meg csak látásból ismertek, egy Jean Renót láttak bennem. Kaptam is pár ilyen testhezálló feladatot a titkos földalatti egyházban. Még jó anyám se tudta, aki 1960-ban hozott a világra, hogy fia jezsuita lett.

*Anna néni és Puss Sándor
esküvői fényképe 1950-ben*

*Ancsi néni fiával, Sándorral, az egyetlen szlovákiai
magyar jezsuita szerzetessel*

A somorjai magyar gimnázium elvégzése után előbb egy állami árvaházban, majd Szlovákia akkori egyetlen onkológiai intézetében helyezkedtem el. Mindkét munkahely lehetőséget teremtett egyrészt betekintést szerezni az emberi nyomorúságba, másrészt a munka mellett elvégezni a szerzetesi főiskolát (is). 1992-ben szenteltek pappá, majd küldtek rendi előjáróim Rómába, hogy egy konkrét lelkeségi területen szakosodjak, amit szerencsémre szabadon választhattam. Mivel az ún. szexuális forradalom kellős közepén voltam tinédzser, így abból idővel kinőve a film, a virtuális világ okozta szenvedélybetegségek váltak szívügyemmé. Ahhoz, hogy normális maradhassak Kárpátalja és Erdély nyújt a mai napig táptalajt. A renden belül járhatnám a nagyvilágot, de az én világom a Kárpát-medence – itt igyekszem segíteni a kisebbségben élő magyarokat, szerkeszteni a katolikus.ma-t.⁵

Puss Sándor atya az egyetlen Felvidéken élő jezsuita szerzetes, aki a nagyszombati jezsuita rendház tagja. Egész életét a nehéz sorsú emberek megsegítésének és az ifjúság

4 felvidek.ma/2016/06/naray-gyorgy-es-kronikaja/ Letöltés: 2020. december

5 katolikus.ma/author/p-sandor/ Letöltés: 2020. december

nevelésének, tanításának szenteli. Kárpátalján az ezerötszáz lakosú, felerészben magyar ajkú Ráton alapított gyermekotthont jezsuita társaival. Puss atya szerint most a szociális munkára kell figyelni, ezért szenvedélybetegeken, a periférián élőkön próbál segíteni. Az atya a Jóindulat Polgári Társulás alapítója, Szlovákiában ő honosította meg az olasz Cenacolo Közösség mintájára a szenvedélybetegek közösségének modelljét, és hatékonyan foglalkozik a problémás fiatalokkal. A Felvidéki Lelki Elsősegély Telefonszolgálat önkéntesei magyar nyelven fogadják a rászorulóknak a hívását, ami Puss Sándor atyának is köszönhető, hiszen ő készítette a telefonszolgálat számára a hallgatlak.sk című szótárt.

Manapság, ha Ancsi néni apákkal találkozok, mondogatják neki, hogy milyen jó hogy nem lett belőle apáca, mert így egy pap fia születhetett. Persze ebben bizonytalanság az is közre játszott, hogy elsőszülött fia nem akart családot alapítani tudván, hogy apai részről a családban létezett egy örökletes betegség. Szerzetesként a betegség örökre kihalt – határozta el Puss Sándor valamikor a gimnáziumi éve alatt.

Ancsi néni első férje, Puss Sándor aránylag fiatalon megbetegedett, cukorbeteg, szívbeteg, idegbeteg volt, s ezeket nagy valószínűséggel beteg édesanyjától örökölte. Édesestvérei mind fiatalon hunytak el, csak ő érte meg a felnőttkort. Ancsi néni hűségesen és nagy szeretettel ápolta őt, pedig férje egy alkalommal annyira nem tudott uralkodni magán, hogy majdnem kiirtotta a családját, feleségének és gyermekeinek éjjel kellett elmenekülniük otthonról. Utólag derült ki, hogy ez már az agydaganat első tünete volt, végül tudóbjában halt meg 58 évesen.

Ancsi néni sokat fohászkodott a Jóistenhez, hogy valami jó dolog is történjen vele. Aztán isteni sugallatot kapott, hogy adja el a Csallóközcsütörtöki házat, és legyen nyugodt, mert nemsokára közel kerülhet a húgaihoz, akiket nagyon szeretett, csak sajnos ritkán látott, mert Érsekújvárból (Nové Zámky) és Ógyallán (Hurbanovo) éltek. Két évig élt Ancsi néni özvegyiségben, amikor a rokonok bemutatták Kucsera Vendelnek, aki szintén özvegyember volt már két éve. Nagyon szeretett vele lenni, mert mindig megnevettette. Nagy gyászában és szomorúságában talált rá másodszor a szerelem. Igaz, a férfi húsz évvel volt idősebb Ancsi néninél, de nagyon jól megértették egymást. Vendelnek korábban gyermeke nem született, de jó módban élt. Volt nagy háza és autója, ami imponált Ancsi néninek, hisz azelőtt sosem közlekedett autóval. Jött is Vendel és megkérdezte Petikét, Ancsi néni kisebbik fiát: „Petike elfogadsz új apukádnak?” Persze a tízéves kisfiúnak nagyon tetszett az autóval való közlekedés, elfogadta őt, így Andódra költöztek az új férj nagy házába. Andód (szlovákul Andovce, korábban Ondod) a Nyitrai kerületben, az Érsekújvári járásban fekszik. Míg a 20. század elején a faluban alig-alig lehetett szlovák szót hallani, mára a közel ezerötszáz lakosú község lakosságának fele szlovák nemzetiségűnek vallja magát.

Ancsi néni második férjére is boldogan emlékszik vissza, akivel – Vendel idős kora eltelére – nagyon szerettek együtt dolgozni a negyvenáras kertben, ahol tőköt termesztettek. Ancsi néni immár boldog nagymamaként jelenleg is abban a nagy házban él fiával, Péterrel, annak feleségével és hat unokájával, ahová második férje vitte. Kisebbik fia, Puss Péter 2018 óta Andód község polgármestere, és fiaival együtt a Puss-farm működtetője. Péter, édesanyja kérésére jelenleg a Puss család családfáját próbálja összeállítani, mivel számára is fontos őseinek felkutatása, családjáé múltjának megismerése, hogy később majd továbbadhassa gyerekeinek az összegyűjtött kincseket.

Andód község helységnevtáblája és magyarságát is jelző kőoszlopa napjainkban

Puss Péter gyűjtése a családfa elkészítéséhez

A Mama (Ancsi néni) boldogan mesél a farmról is, ahová a fiúk minden nap kiviszik a délutáni pihenő után egy kicsit „dolgozni”, mert, ahogy ő mondja, neki a munka hiányzik leginkább az életéből. Délutánonként babot fejt, hagymát pucol, nézi a tóban úszkáló kiskacsákat, a farmon legelésző marhákat. Élvezi, ahogy a felnőtt unokák körülrajongják. A mindennapokat imádkozással kezdi és azzal is fejezi be. Szeret olvasni, és büszke arra, hogy nincs szüksége szemüvegre. Gyakran hallgat rádiót, a televízióban a szentek életéről szóló műsorokat szereti leginkább. Szívesen levelezik rokonaival és szívesen látogatja meg a környéken élő rokonokat.

Minden héten elmegy a templomba a vasárnapi szentmisére. Vallja, hogy az ima segít a mindennapok nehézségeinek leküzdésében. Élete során több műtéten esett át, de ezek számára sosem voltak fájdalmasak, mert hite és imái mindig segítettek. Ottjártamkor is épp egy műtét előtt állt, de egyáltalán nem izgult. Elmondása szerint az orvosokért is imádkozik, hiszen mindig az ő kezükben van az élete.

Andód község katolikus temploma, ahová Anna néni még napjainkban is szívesen eljár vasárnaponként

Anyanyjához, s szeretem megint, vigas-
 zom, a munka. ^{Te} Jódad Hrusikám,
 de öröktörték nem lenne olyan me-
 res, akkor talán még meg próbál-
 koznék parjattal, de ilyen hosszú út-
 ra már nem merek vállalkozni.
 Most is úgy szeretem imádkozni, mint
 még mikor fiatal kis lányka voltál.
 Évek során az imádat is megváltoz-
 tál is, szeretted meg az imát. Nem
 haragút, csak jövedtél hisz jövedtél imá-
 dolt. Tejedtet is jövedtél, gyermek-
 kedtet is jövedtél. Hrusikám, egy töl-
 egedet, mint kedves családodat az
 Mr. János jövedtél, mint kedves családodat az
 szeretettel a te Jánoska nimád.

1973. VI. 15.

Drága jó Hrusikám!

Mondhatom, hogy nagyon
 meglepett kedves leveled de egyúttal
 vigasztaló, meg is örömteli, mely.
 Drágám nagyon kérem írt nekem
 a nagy Hrusikám, s azért sok min-
 den, megtörtént veled. De bármilyen
 volt is semmi sem történt veled
 a jó Isten tudta is megengedte
 nélkül. Legyen nyugodt és örö-
 kám, nem haragodom a meg-
 stáid, sőt öröklök annak, hogy így
 kedves is kíváncsi a meg-
 stáid, hisz pokolnak vagyunk.

Drága jó Hrusikám nagyon

Ancsi néni mentsvára – ahogy ő nevezi – a következő „röpima”: *„Szűz Anya ments meg minket szeplőtelen szíved szeretetlángja által. A gonosz lelket legyőzi ez a szeretetláng.”* Hiszi, hogy a hittel szemben a gonosz nem árthat. *„A tisztítótűzben is sokkal boldogabbak leszünk, mint itt a földön, mert itt lehet akármilyen nagy pompa, de ott a paradicsomban lesz igazán nagy meglepetésünk”* – mondja elégedetten és mosolyogva.

Úgy érzem, Ancsi néninek van egy különleges képessége: elégedett. Mindig mosolyog. Sokat megélt már, és mindig apja szavai szerint élt: azt nézze, ami van, és nem azt, ami nincs. Azt mondja, ilyen jó világ, mint a mostani, még soha nem volt. Nem érti, hogy miért panaszkodnak az emberek. Nem potyog az égből bomba, van ennivaló, mobiltelefon, van a tévében adás. Kell ennél több? És az emberek mégis sokat siránkoznak. Ancsi néninek kilencvennégy évesen is vannak tervei. Már tervezi a jövő évben esedékes kilencvenötödik születésnapját, amelyre szeretné meghívni a rokonokat, szeretne finomakat enni és inni. Örömet leli az ételek ízében, a tavasz illatában, a nyíló virágokban, a szél simogatásában. Élvezi családjá társaságát, dédunokája kacagását. Ha valaki egy kicsit ráér, szívesen mesél neki a régi időről, és azt tanácsolja, ne az anyagi javakban keressen boldogulást, hanem az önzetlen szeretetben, és ne a körülményektől várja a boldogságot, hanem önmagában keresse azt. Így jutottam el én is Andódra 2020. augusztusában, és igazán nagy megtiszteltetés számomra, hogy beszélgethettem vele. Szerencsésnek tartom magam, hiszen Ancsi néni boldogan, tiszta, sugárzó tekintettel mesélt fiatalságáról, boldogságáról, és a nála töltött idő alatt egyszer sem panaszkodott. Ha egyszer öreg leszek, én is olyan szeretnék lenni, mint Ancsi néni.

Ancsi néni szülei magyar embernek születettek. Gyermekkorából arra emlékszik, hogy édesapja a trianoni döntés után rajzolt egy nagy térképet, és a következőket mondta: *„Most ez itt Magyarország. Itt van Felvidék, itt Kárpátalja, látod? Ezt itt mind Csehszlovákiához csatolták! Ez itt a Délvidék, ezt Szerbia kapta, Erdélyt meg Románia.”* Apja emlékei szerint 1920. június 4-én, a trianoni szerződés életbe lépésének napján még az iskolák és boltok bezárását is elrendelték. Ez a nap a gyász napja lett, az újságok gyászkerettel jelentek meg. A templomok megteltek, mindenki imádkozott.

A száz évvel ezelőtt, 1920. június 4-én a Párizs melletti Versailles-ban, a Grand Trianon palotában aláírt békeszerződés, amelyet az első világháború győzteseinek diktáltak, megpecsételte a magyarság sorsát. Trianonban új határokat húztak, ennek következtében több millió magyar ember veszítette el hazáját, és vált saját akarata ellenére idegen államok – többek között Csehszlovákia – polgárává. Húsz év múlva, az 1938-as első bécsi döntés értelmében Csehszlovákia magyarok lakta területei visszakerültek az anyaországhoz, és az ottani magyarok ismét Magyarország állampolgárai lettek, de csak rövid időre. Sajnos nem sok idejük volt az ünneplésre, mert jött a második világháború, az 1945-ös szovjet „felszabadítás”, majd az 1947-es párizsi döntés, a trianoni határok visszaállítása. A felvidéki magyarság tehát újra Csehszlovákia fennhatósága alá került, ahol a teljes jogfosztottság keserű éveit vártak, vagyonekobbzással, kitelepitéssel, deportálással. Annak idején tehát megtörtént, hogy több százezernyi felvidéki magyar ember röpké két és fél évtized alatt négyszer váltott állampolgárságot anélkül, hogy elhagyta volna a lakhelyét.

Anna néni szlovák nyelvű kérelme 1951-ből,
hogy megkapja a csehszlovák
állampolgárságot

Anna néni édesanyja, Bittera Lászlóné
Stankovics Júlia csehszlovák állampolgárságát
igazoló tanúsítványa

Befejezés

Az elmúlt száz év területi átrendeződései, a magyarságot sújtó intézkedések és a lezajlott politikai változások ellenére úgy érzem, hogy a manapság a globalizáció káros hatásai jelentik a magyarság számára a legnagyobb veszélyt: a világ elanyagiasodása, a nemzeti értékek iránti közömbösség és az egyéni érdekek előtérbe kerülése a közösség érdekeivel szemben. Legtöbbször mi magyarok válunk önmagunk legnagyobb ellenségeivé.

Véleményem szerint a kilencvennégy éves Ancsi néni személyisége mindannyiunk számára példaértékű, hiszen bármi is történt vele hosszú élete során, a hitét mindig megtartotta. Ma is arra buzdítja családját, hogy védjék meg a család értékeit, éltessek a hagyományait, tartsák meg egészséges életerejüket, mindig higgyenek, maradjanak meg magyarnak. Igaz, manapság sem könnyű magyarnak lenni, néha keserves, néha fájdalmas. de nagyon megéri, mert ha magyarul dobog az ember szíve, akkor boldog, ha olyan iskolába, templomba, színházba járhat, ahol magyarul csendül a szó, szívesen hallgatja a magyar rádiót, bátran küldi saját gyermekét is ugyanabba a magyar oktatási nyelvű iskolába, éneklie a magyar himnusz és a Nélküledet, mikor kedvenc csapatát élteti. Úgy kell élnünk, hogy másokat is ösztönözzünk arra, hogy magyarok akarjanak lenni, mert magyarnak lenni igenis jó.

Trianon óta eltelt száz év, Európa hetvenöt év után újra háborút vív. Háborút vív fegyverek nélkül, csatateret nélkül. Az ellenség ezúttal láthatatlan, a legbiztosabb fegyver elene a karantén és a lélegeztetőgép. Naponta olvassuk, halljuk a tévében, hogy melyik ország éppen mikor veszít csatát. Igaz a határok nem alakulnak át Európában, de vannak országok, melyek lezárják határait. Ezáltal ismét családok szakadnak szét, a rokonok nem látogathatók szabadon. Az emberek korlátozva vannak mindennapjaikban, a megváltozott élethelyzet miatt más lett az életritmusunk. A 21. század adta lehetőségek – az internet és az információs technológia – segítségünkre vannak a mindnyájunkat próbára tevő bezártságérzet enyhítésében, és virtuálisan ugyan, de segítenek a családtagok kapcsolattartásában. Ebből a szempontból elmondhatjuk, hogy szerencsések vagyunk.

Tapasztalataim szerint nincs olyan magyar ember, aki a trianoni szerződéssel kapcsolatban ne gondolná, hogy alapvetően igazságtalan és túlzó volt a magyarokkal szemben, de a ténybeli ismereteink ezen a téren nagyon hiányosak. A 21. században született és élő fiataloként elmondhatom, hogy Trianon árnya még mindig kísért. Jómagam szüleimtől és nagyszüleimtől hallhattam történeteket, akik szintén a szüleiktől, nagyszüleiktől ismerik Trianon legendáját, de a napi sajtóban is gyakran olvashatunk ezzel kapcsolatban ilyen-olyan történeteket, véleményeket. Tény, hogy sok magyar családnak vannak határon túli felmenői, jelenleg is ott élő rokonai, áttelepült ismerősei, de a miértekkel, a részletekkel nincsenek teljesen tisztában, ismereteik hiányosak. Véleményem szerint a nemzeti identitás és összetartozás érzésének kialakulásában a történelem, a nemzeti múlt ismerete és az ösztönző családi környezet játszik döntő szerepet. Én szüleimtől, nagyszüleimtől azt tanultam, hallottam, hogy bárhová sodor is a sors, tartsuk meg identitásunkat, hovatartozásukat. Édesapám egy szinte teljesen magyar lakosságú falu polgármestere, édesanyám

pedig egy vegyes tannyelvű középiskola tanára. Mindkettejük számára sokat jelent magyar anyanyelvük használata, ápolása. Fontosnak tartották, hogy testvérem és én is magyar iskolákba járjunk. Tették ezt azzal a biztos tudattal, hogy a legjobbat cselekedték meg velünk, amikor magyar iskolába írtak. Az anyanyelv egy biztos megtartó menedék, összetartja a családot és a nemzetet. Csakis édesanyánk nyelvén érezhetjük igazán egy-egy szó igazi ízét. Szellemi fejlődésünk igazi záloga az anyanyelv és a kultúránk, ebben vagyunk mi mások, erre vagyunk büszkéek, még ha kisebbségben is élünk. Szüleimmel gyakran látogatunk Erdélybe, nagyon sok barátunk él ott, de mindannyian azt érezzük, hogy bár térképen a távolság közel ezer kilométer, de szívünk egyszerre dobban, és mi igenis "egy vérből valók vagyunk". Jó, hogy eltölt minket az összetartozás érzése. Ancsi néni fő gondolata – hitünk megtartása – soha nem veszítheti el fontosságát, kell, hogy átsegítsen a nehéz helyzeteteinken, bizonytalanságainkon, kell, hogy megerősítsen mindennapjainkban és ünnepnapjainkban egyaránt.

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozom a Puss családnak, hogy lehetővé tették számomra a találkozást Ancsi nénivel. Köszönöm Puss Sándornak és testvérének Puss Péternek, hogy támogatták pályamunkám létrejöttét, rendelkezésemre bocsátották a családi dokumentumokat és fényképeket. Köszönöm osztályfőnökömnek, Papp Lászlónak, hogy hasznos tanácsaival és útmutatásával segítette munkámat.

Adatközlők

Puss Sándorné Bittera Anna, 1926, Kismagyar

Puss Sándor SJ, 1960, Pozsony

Puss Péter, 1967, Dunaszerdahely

Képek

Családi gyűjtemény

Saját felvételek

Borovszky S. szerk.: Magyarország vármegyéi és városai, Pozsony vármegye mek.oszk.

hu/09500/09536/html/0017/6.html (Letöltés: 2021. február 9.)

www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyar_tortenelem_es_kultura/hataron_tuli_magyarsag_kotei/A_csallokoz_sziveben/pages/014_a_dunaszerdahelyi_jaras.htm (Letöltés: 2021. május 6.)

Tartalom

Bevezetés	3
<i>Molnár Krisztina:</i>	
Megkerült kincseink - A tornai templom freskói	6
<i>Csámpai Janka:</i>	
A Zobor-hegyi ezredéves emlékmű	12
<i>Vojtek Lili:</i>	
Ükapám, Éliás Sándor első világháborús naplói	18
Részletek a naplóból	21
<i>Chládek Tamás:</i>	
Pokol az égből – A farnadi légoltalmi bunkerek története.	25
Az A) bunker	29
A B) bunker.	31
A C) bunker.	34
A háború egyre közeledett	35
<i>Kotiers Ráhel Annamária – Rancsó Sarolta:</i>	
A hetényi leventék története	42
<i>Lucza Ákos – Rancsó Kamilla:</i>	
A hetényi leányleventék története.	53
<i>Zeman Tamás:</i>	
Kramarics László és a szenciek világháborús emlékműve	61
1. A témaválasztásról	61
2. Kramarics Laci bácsi	62
A hadifogság	62
A szocializmus időszaka	63
3. A világháborús emlékmű.	63
Miért emeltek világháborús emlékműveket?	63
Az első elképzelések.	64
Emlékmű országzászlóval	65
A második világháború után	66
A jelen	68
4. Összegzés, további célkitűzés	69
<i>Krompasky Kristóf:</i>	
A második világháború borzalmai Ájban – Emlékezők élettörténetei.	70
A magyar honvédek kivégzésének esete	71
Rejtőzködés a pincében egy petróleumlámpa fényénél.	72
Az életmentő imafüzet	73
A becskeházi fiú története	75

A különös lelet.	76
Összegzés.	77
Máté Julianna:	
A vasgrófok birodalmában	78
A kezdetektől a 14. századig	78
A 14–16. század vasgyártása	80
A 17. századtól a szocializmusig	81
A gömöri vasgyártás alkonya.	83
Husaník Csaba – Magos Kinga:	
Cserépemlékek – emlékcserépek	85
Jóba Lilla: Vitrázsüveg az építészetben	
Louis Comfort Tiffany.	93
Lámpagyártás	95
A vitrázsüveg szerepe az építészetben.	96
Üvegyártás Magyarországon	97
Uhrin Simona:	
Az ipolybéli kastély igaz története.	101
Magyarics Bernadett Arianna:	
Boszorkányperek Komárom vármegyében 1714-1742 között	106
Oláh Mihályné, Baronyai Kata boszorkánypere.	106
Összegzés.	115
Bartalos Angelika – Fejes Vivien:	
Feszty Árpádné Jókai Róza	118
Tóth Júlia Anna:	
Ima, ami segít az élet adta nehéz helyzetekben –	
Puss Anna néni családi története	125
Bevezető	125
Ima, ami segít az élet adta nehéz helyzetekben	126
Befejezés	137
Köszönetnyilvánítás	138

ISBN: 978-80-974181-0-6